

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ

**«Η ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΟΥΚΡΑΝΙΑ: ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ
ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μόσχος Βουδούρης

ΑΜ: 01791215Μ203

Επιβλέπων Καθηγητής: Κων/νος Κολιόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής

Αθήνα, Ιανουάριος 2017

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη Εργασίας

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
ΣΚΟΠΟΣ.....	2

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΟΥΚΡΑΝΙΑΣ

1.1 Γενικά Στοιχεία της Ουκρανίας.....	3
1.1.1 Ιστορικά Στοιχεία.....	3
1.1.2 Γεωγραφία.....	4
1.1.3 Πληθυσμός.....	4
1.1.4 Γλώσσα.....	5
1.1.5 Θρησκεία.....	6
1.1.6 Πολιτικό Σύστημα.....	7
1.1.7 Οικονομία.....	9
1.2 Η Διαίρεση Ανατολής – Δύσης.....	10
1.3 Η περίπτωση της Κριμαίας.....	12

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΤΟΥ ΟΥΚΡΑΝΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ

2.1 Ο Ρόλος των ΗΠΑ – ΝΑΤΟ.....	15
2.2 Ο Ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ).....	17
2.3 Ο Ρόλος της Ρωσίας.....	21
2.4 Η Ουκρανία Μεταξύ Ανατολής – Δύσης.....	26

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

3.1 Η «Επανάσταση του Euromaidan».....	33
3.2 Η Προσάρτηση της Κριμαίας.....	35
3.3 Ο Πόλεμος στο Ντόνμπας.....	36

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΤΩΝ ΑΝΤΙΠΑΛΩΝ

4.1 Πολιτική και Στρατηγική της Ρωσίας	41
4.2 Πολιτική και Στρατηγική της Ουκρανίας.....	47
4.3 Πολιτική και Στρατηγική της ΕΕ.....	49
4.4 Πολιτική και Στρατηγική των ΗΠΑ – ΝΑΤΟ.....	53

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο Η ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΟΥΚΡΑΝΙΑ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

5.1 Η Κρίση στην Ουκρανία υπό το Πρίσμα του Νεορεαλισμού.....	59
---	----

5.1.1	Ο Αμυντικός Νεορεαλισμός.....	59
5.1.2	Ο Επιθετικός Νεορεαλισμός.....	61
5.1.3	Τι Μέλλει Γενέσθαι;.....	62
5.2	Η Κρίση στην Ουκρανία υπό το Πρίσμα του Νεοφιλελευθερισμού.....	62
5.2.1	Ο Κοινωνιολογικός Φιλελευθερισμός.....	63
5.2.2	Ο Φιλελευθερισμός της Αλληλεξάρτησης.....	63
5.2.3	Ο Θεσμικός Φιλελευθερισμός.....	65
5.2.4	Ο Δημοκρατικός Φιλελευθερισμός.....	65
5.2.5	Ο Δυναμικός Φιλελευθερισμός.....	66
5.2.6	Τι Μέλλει Γενέσθαι;.....	68
5.3	Η Κρίση στην Ουκρανία υπό το Πρίσμα του Κονστρουκτιβισμού.....	69
5.3.1	Τι Μέλλει Γενέσθαι;.....	71
5.4	Σύνοψη.....	71

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο

Ο ΥΒΡΙΔΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΗΝ ΟΥΚΡΑΝΙΑ – ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΑ ΔΙΔΑΓΜΑΤΑ

6.1	Γενικά.....	75
6.2	Το Θεωρητικό Υπόβαθρο του Υβριδικού Πολέμου.....	77
6.2.1	Η Ανάδυση της Έννοιας του Υβριδικού Πολέμου στη Στρατιωτική Θεωρία.....	77
6.2.2	Η «Νέα Γενιά του Πολέμου» στη Ρωσική Στρατιωτική Σκέψη.....	79
6.3	Η Ρωσική Εμπλοκή στην Ουκρανία και η Υβριδικότητα.....	81
6.4	Το Ρωσικό Υβριδικό Μοντέλο στην Ουκρανία.....	85
6.4.1	Προπαρασκευαστική Φάση.....	85
6.4.2	Φάση Επίθεσης.....	86
6.4.3	Φάση Σταθεροποίησης.....	88
6.5	Η Αποτίμηση του Ρωσικού Υβριδικού Μοντέλου.....	89
6.6	Προϋποθέσεις Επιτυχίας Υβριδικού Πολέμου.....	92
6.7	Στρατηγικά Διδάγματα.....	93

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο

ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΣΤΗΜΑ

7.1	Οι Συνέπειες της Κρίσης για την Ουκρανία.....	97
7.1.1	Εσωτερικό Σκηνικό.....	97
7.1.2	Το Δίπολο Ουκρανίας – Δύσης.....	99
7.1.3	Το Δίπολο Ουκρανίας – Ρωσίας.....	101
7.2	Οι Συνέπειες της Κρίσης για τη Ρωσία.....	101
7.2.1	Εσωτερικό Σκηνικό.....	101
7.2.2	Το Δίπολο Ρωσίας – Δύσης.....	104
7.2.3	Το Δίπολο Ρωσίας – Κίνας.....	106
7.3	Οι Συνέπειες της Κρίσης στο «Εγγύς Εξωτερικό» της Ρωσίας.....	107

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8^ο
ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	109
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	113

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

- «Α» ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΗΓΕΣ
- «Β» ΧΑΡΤΕΣ ΟΥΚΡΑΝΙΑΣ
- «Γ» ΧΑΡΤΕΣ ΧΡΟΝΙΚΟΥ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ
- «Δ» ΦΑΣΕΙΣ ΥΒΡΙΔΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

(ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ)

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η συνεχιζόμενη κρίση στην Ουκρανία συνιστά κομβικό σημείο στην ευρωατλαντική ασφάλεια με παγκόσμιες συνέπειες. Αποτέλεσε την πιο σοβαρή διαταραχή στις σχέσεις Ανατολής – Δύσης από τότε που ο όρος αυτός έπαψε να χρησιμοποιείται στο τέλος του Ψυχρού Πολέμου.

Η κρίση ξεκίνησε τον Νοέμβριο του 2013 όταν ο φιλορώσος πρόεδρος της Ουκρανίας Βίκτορ Γιανουκόβιτς αποφάσισε να μην υπογράψει μια συμφωνία για στενότερους δεσμούς με την Ευρωπαϊκή Ένωση και επέλεξε αντίθετα την ανάπτυξη στενότερων σχέσεων με τη Ρωσία. Οι χρόνιες διαφορές και διχασμοί στο εσωτερικό της χώρας για το στρατηγικό προσανατολισμό της, ήρθαν αμέσως στην επιφάνεια. Οι μαζικές διαδηλώσεις που πραγματοποιήθηκαν κυρίως στην κεντρική και δυτική Ουκρανία οδήγησαν στην ανατροπή του Γιανουκόβιτς και τη δημιουργία νέας φιλοδυτικής κυβέρνησης.

Η κρίση κλιμακώθηκε καθώς ακολούθησαν διαδηλώσεις στις φιλορωσικές περιοχές της ανατολικής και νότιας Ουκρανίας, η επέμβαση και η προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία και ο εμφύλιος πόλεμος στις ανατολικές επαρχίες. Σήμερα παρά τις διπλωματικές προσπάθειες και τις ειρηνευτικές συμφωνίες του Μινσκ, δεν έχει επιτευχθεί ακόμη η οριστική διευθέτηση του προβλήματος καθώς οι αυτονομιστές αντάρτες εξακολουθούν να κατέχουν υπό τον έλεγχό τους σημαντικές περιοχές στις ανατολικές επαρχίες με κίνδυνο να δημιουργηθεί μια ακόμη «παγωμένη» σύγκρουση.

Η παρούσα εργασία, θα προσπαθήσει να αναλύσει πολιτικά και στρατηγικά τις αποφάσεις των κυρίων δρώντων κατά την κρίση στην Ουκρανία, οι οποίοι στην περίπτωση μας είναι οι ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ, η Ευρωπαϊκή Ένωση, η Ρωσία και η Ουκρανία. Οι παράγοντες που θα ληφθούν υπόψη είναι τα γεωπολιτικά, και οικονομικά συμφέροντα, καθώς και η χρήση των συντελεστών ισχύος και ειδικότερα της στρατιωτικής, οικονομικής και διπλωματικής ισχύος. Επίσης θα προσπαθήσει να διακρίνει τις επιπτώσεις της κρίσης της Ουκρανίας στο εσωτερικό των κυρίων δρώντων, αλλά και γενικότερα στο διεθνές σύστημα. Πιο συγκεκριμένα:

Στο πρώτο κεφάλαιο, γίνεται μια σύντομη ιστορική αναδρομή στην διαμόρφωση της σύγχρονης Ουκρανίας, παρατίθενται τα κύρια χαρακτηριστικά που διαμορφώνουν το εσωτερικό περιβάλλον της, αναλύεται το φαινόμενο της εσωτερικής διαίρεσης της χώρας

και τέλος αναλύεται η ειδική περίπτωση της Κριμαίας. Στο δεύτερο κεφάλαιο εξετάζεται το ιστορικό υπόβαθρο της κρίσης μέσα από το ρόλο που έπαιξαν οι κύριοι δρώντες, αναζητώντας τα βαθύτερα αίτια της κρίσης. Αναλύονται επίσης οι πολιτικές και οι στόχοι των κυρίων δρώντων κατά το χρονικό διάστημα πριν την έναρξη της κρίσης.

Στο τρίτο κεφάλαιο, παρατίθεται συνοπτικά το ιστορικό της κρίσης εξετάζοντας τα γεγονότα όπως εξελίχθηκαν στο Κίεβο, στην Κριμαία και στην ανατολική Ουκρανία. Στο τέταρτο κεφάλαιο ακολουθεί μια πολιτική και στρατηγική ανάλυση, των ενεργειών ενός εκάστου δρώντα για την αναζήτηση του «γιατί» των αποφάσεών τους. Το πέμπτο κεφάλαιο επιχειρεί να ερμηνεύσει την κρίση υπό το πρίσμα της θεωρίας των διεθνών σχέσεων και ειδικότερα με τα διάφορα ρεύματα σκέψης του νεορεαλισμού, του νεοφιλελευθερισμού και του σύγχρονου κονστρουκτιβισμού.

Στο έκτο κεφάλαιο επιχειρείται μια θεωρητική προσέγγιση του υβριδικού πολέμου, όρος που κυριάρχησε στη διεθνή βιβλιογραφία προσπαθώντας να χαρακτηρίσει τις επιχειρήσεις της Ρωσίας στην Ουκρανία. Στο έβδομο κεφάλαιο εξετάζονται οι επιπτώσεις της κρίσης της Ουκρανίας στο εσωτερικό των κυρίων δρώντων, αλλά και γενικότερα στο διεθνές σύστημα. Τέλος διατυπώνονται τα συμπεράσματα της ανάλυσης των προηγούμενων κεφαλαίων.

Η ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΟΥΚΡΑΝΙΑ: ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Ουκρανία, ένα από τα δεκαπέντε νέα ανεξάρτητα κράτη που δημιουργήθηκαν μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ, διακήρυξε επίσημα την ανεξαρτησία της τον Αύγουστο του 1991. Από την αρχή της δημιουργίας του το νέο κράτος, προσπαθώντας να βρει τη θέση του στο διεθνές πολιτικό σκηνικό, αντιμετώπιζε το πρόβλημα του πολιτικού προσανατολισμού και της δημιουργίας συμμαχιών με τρίτες χώρες προκειμένου να σταθεροποιηθεί και να εξασφαλίσει την οικονομική του επιβίωση. Την επιλογή στρατηγικού προσανατολισμού της Ουκρανίας δυσχέραιναν οι έντονες εθνοτικές, γλωσσικές, θρησκευτικές, πολιτιστικές, κοινωνικές και πάνω από όλα πολιτικές διαφορές στο εσωτερικό της χώρας, προϊόν της ιστορικής διαδρομής της.

Στην αρχή η κήρυξη της ανεξαρτησίας της Ουκρανίας προκάλεσε χλιαρές αντιδράσεις στη Δύση, γιατί οι δυτικές χώρες αντιμετώπιζαν με επιφυλάξεις τις νέες χώρες που προέρχονταν από τη διάλυση της ΕΣΣΔ, ιδιαίτερα εκείνες που διέθεταν πυρηνικά όπλα. Στη συνέχεια όμως ο ρόλος της και η στρατηγική γεωπολιτική της θέση – σταυροδρόμι ανάμεσα στην Ευρώπη, τη Ρωσία και την Ασία - αποτέλεσαν ζητήματα διεθνούς ενδιαφέροντος. Το γεγονός ότι ένα νέο ανεξάρτητο κράτος 52 εκ. κατοίκων με έκταση μεγαλύτερη από εκείνη της Γαλλίας παρεμβάλλονταν ανάμεσα στη Ρωσία και τις χώρες της Κεντροανατολικής Ευρώπης, κρίθηκε ιδιαίτερα σημαντικό για την ασφάλεια και τη σταθερότητα στην περιοχή και μονοπώλησε το ενδιαφέρον τόσο της Ρωσίας όσο και της Δύσης.

Ο Zbigniew Brzezinski στο βιβλίο του «Η Μεγάλη Σκακιέρα» χαρακτηρίζει την Ουκρανία ως ένα από τα πέντε κράτη «γεωπολιτικούς άξονες» στην ευαίσθητη περιοχή της Ευρασίας (Ουκρανία, Τουρκία, Αζερμπαϊτζάν, Ιράν και Νότιο Κορέα), κράτη που κατά τον συγγραφέα, η σημασία τους δεν προέρχεται από τη δύναμή τους ή τα κίνητρά τους αλλά από την ευαίσθητη θέση τους και τις συνέπειες που έχει η δυνητικά ευάλωτη κατάστασή τους στη συμπεριφορά των πέντε «στρατηγικών παικτών» (Γαλλία, Γερμανία,

Ρωσία, Κίνα, Ινδία)¹. Χαρακτηρίζει μάλιστα την Ουκρανία ως χώρα κλειδί για το μετασχηματισμό της Ρωσίας, λέγοντας χαρακτηριστικά ότι χωρίς την Ουκρανία η Ρωσία παύει να είναι ευρασιατική αυτοκρατορία και μετασχηματίζεται σε κυρίως ασιατικό αυτοκρατορικό κράτος².

Ο ανταγωνισμός Δύσης και Ρωσίας για την άσκηση επιρροής στην Ουκρανία ενισχυόμενος από την εσωτερική διαίρεση της χώρας, ήταν αναπόφευκτο ότι κάποτε θα οδηγούσε σε σύγκρουση. Η κρίση λοιπόν ξέσπασε το Νοέμβριο του 2013, με τις μαζικές διαδηλώσεις στο Κίεβο, όταν ο πρόεδρος της Ουκρανίας Βίκτορ Γιανουκόβιτς αρνήθηκε να υπογράψει τη Συμφωνία Σύνδεσης με την Ευρωπαϊκή Ένωση και επέλεξε αντίθετα στενότερους δεσμούς με τη Ρωσία. Η ανατροπή του Γιανουκόβιτς από την εξουσία μετά από μια αποτυχημένη μεσολάβηση ευρωπαίων αξιωματούχων, προκάλεσε μια σειρά από δραματικά γεγονότα. Ακολούθησαν διαδηλώσεις στην Κριμαία και στην ανατολική Ουκρανία, η απόσχιση και προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία και η εξέγερση των αυτονομιστών ανταρτών στην ανατολική Ουκρανία, οι οποίοι με την συγκαλυμμένη υποστήριξη της Ρωσίας κατάφεραν να θέσουν υπό τον έλεγχό τους εδαφικές περιοχές στις ανατολικές επαρχίες της χώρας. Παρά τις συνεχείς διπλωματικές προσπάθειες και τις δύο συμφωνίες που επετεύχθησαν στο Μινσκ για την πολιτική επίλυση του προβλήματος, η κρίση συνεχίζεται μέχρι και σήμερα. Αν και υπάρχουν σήμερα μόνο μεμονωμένες εχθροπραξίες, οι όροι των συμφωνιών δεν έχουν υλοποιηθεί πλήρως εντός των τεθέντων χρονικών περιορισμών (τέλος του 2016), και είναι αβέβαιο αν αυτό πραγματοποιηθεί στο προβλεπτό μέλλον.

ΣΚΟΠΟΣ

Σκοπός της παρούσης είναι η μελέτη της κρίσης στην Ουκρανία και η ανάλυση του πολιτικού περιβάλλοντος και των στρατηγικών επιδιώξεων των κυρίων δρώντων. Επίσης η αποτύπωση των επιπτώσεων που επέφερε η κρίση στο εσωτερικό των εμπλεκομένων κρατών και οργανισμών και των πιθανών τάσεων που θα εμφανιστούν στο διεθνές σύστημα στον απόηχό της.

¹ Zbigniew Brzezinski, *Η μεγάλη σκακιέρα*, (Αθήνα: Νέα Σύνορα, 1998), μτφ. Ε. Αστερίου, σ. 79-80

² Στο ίδιο, σ. 88

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΟΥΚΡΑΝΙΑΣ

1.1 Γενικά Στοιχεία της Ουκρανίας

1.1.1 Ιστορικά Στοιχεία

Οι Ουκρανοί, όπως και οι Ρώσοι και οι Λευκορώσοι, έλκουν την ιστορική τους καταγωγή από το κράτος των Ρως του Κιέβου που άκμασε από τον 9^ο μέχρι τον 12^ο αιώνα σε μια περιοχή που περιλάμβανε τη σημερινή Ουκρανία, Λευκορωσία και δυτική Ρωσία. Έως τα μέσα του 14ου αιώνα τα σημερινά ουκρανικά εδάφη βρίσκονταν υπό την κυριαρχία τριών εξωτερικών δυνάμεων: της Χρυσής Ορδής, του Μεγάλου Δουκάτου της Λιθουανίας και του Βασιλείου της Πολωνίας. Κατά τον 17^ο και 18^ο αιώνα δημιουργήθηκαν διάφορα κρατίδια των Κοζάκων (Χετμανάτα), με τους οποίους οι σημερινοί Ουκρανοί συνδέουν την εθνική τους ταυτότητα. Από τα τέλη του 18^ο αιώνα, τα εδάφη της σύγχρονης Ουκρανίας και οι πρόγονοι των σημερινών Ουκρανών, κατακερματίστηκαν μεταξύ της Πολωνο-Λιθουανικής Κοινοπολιτείας, της Ρωσίας, της οθωμανικής αυτοκρατορίας και της αυτοκρατορίας των Αψβούργων, ως συνέπεια πολέμων και της ανόδου και πτώσης αυτοκρατοριών και κρατών. Ο διαμελισμός της Πολωνο-Λιθουανικής Κοινοπολιτείας το 1795 είχε ως αποτέλεσμα τα περισσότερα από τα εδάφη της που κατοικούνταν από ουκρανικούς πληθυσμούς να περιέλθουν στη Ρωσία, ενώ κάποια απ' αυτά προσάρτησε και η αυτοκρατορία των Αψβούργων³.

Αντίθετα με άλλα έθνη χωρίς κρατική υπόσταση όπως οι Πολωνοί, οι Ουκρανοί δεν είχαν ανεπτυγμένη εθνική συνείδηση, η οποία άρχισε να διαμορφώνεται μόλις στα τέλη του 19^{ου} αιώνα με κέντρο του εθνικιστικού κινήματος την αυστριακή επαρχία της Γαλικίας και επιδίωξη τη δημιουργία ανεξάρτητου ουκρανικού κράτους⁴. Κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα υπήρξαν δύο σύντομες περίοδοι ανεξαρτησίας, μια κοντά στο τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και άλλη μια κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αλλά και στις δύο περιπτώσεις οι ουκρανικές περιοχές ενσωματώθηκαν στη Σοβιετική Ένωση ως Ουκρανική Σοβιετική Σοσιαλιστική Δημοκρατία. Η κατάσταση αυτή

³ Rajan Menon and Eugene Rumer, *Conflict in Ukraine: The Unwinding of the Post-Cold War Order*, (Cambridge, MA: MIT Press, 2015), σ. 4-11

⁴ Για μια ανάλυση της δημιουργίας ουκρανικής εθνικής ταυτότητας βλ. Andrew Wilson, «Ουκρανία, Ανάμεσα στην Ευρασία και τη Δύση», στο Μανούσος Μαραγκουδάκης (επιμ. - μτφ.), *Πόλεμος, Διπλωματία και Εθνικές Συγκρούσεις στην Ευρώπη του 20^{ου} Αιώνα*, (Θεσσαλονίκη: Κυρομάνος, 2005)

συνεχίστηκε μέχρι το 1991, όταν Ουκρανία απέκτησε την ανεξαρτησία της από τη Σοβιετική Ένωση στον απόηχο της διάλυσής της μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου.

1.1.2 Γεωγραφία

Η Ουκρανία έχει έκταση περίπου 603.700 τετραγωνικά χιλιόμετρα, και είναι η μεγαλύτερη χώρα στην Ευρώπη μετά την ευρωπαϊκή Ρωσία⁵. Το μεγαλύτερο μέρος του εδάφους της είναι ανοικτή στέπα, μια άδενδρη, επίπεδη έκταση που μοιάζει με ένα τεράστιο λιβάδι. Τα μοναδικά της βουνά είναι ένα τμήμα της οροσειράς των Καρπαθίων που εκτείνεται στο δυτικό τμήμα της χώρας και εκείνα κατά μήκος της Μαύρης Θάλασσας στη χερσόνησο της Κριμαίας, η οποία συνδέεται με την υπόλοιπη χώρα, με μια στενή λωρίδα γης. Χωρίς φυσική άμυνα, η Ουκρανία έγινε έτσι η περιοχή όπου έλαβαν χώρα πολλές μάχες, μεταναστεύσεις, και πολιτιστικές επιρροές. Το εύφορο μαύρο χώμα του εδάφους των περιοχών της στέπας, ωστόσο, έχει βοηθήσει να κερδίσει η Ουκρανία την φήμη ως «Σιτοβολώνας της Ευρώπης» και έχει κάνει τη γεωργία το σήμα κατατεθέν της ουκρανικής ζωής και πολιτισμού.

Η Ουκρανία διχοτομείται από τον Δνείπερο ποταμό, ο οποίος ρέει από βορά προς νότο και χύνεται στη Μαύρη Θάλασσα. Ιστορικά, ο ποταμός αυτός ήταν ένας σημαντικός εμπορικός δρόμος, και πολλοί από τους πρώτους μεγάλους οικισμούς, συμπεριλαμβανομένης της πρωτεύουσας της χώρας, το Κίεβο, ιδρύθηκαν στις όχθες του Δνείπερου. Ο Δνείπερος αποτελούσε επίσης στα σύνορα μεταξύ της Ρωσίας και των περιοχών της Ουκρανίας που ελέγχονταν από την Πολωνο-Λιθουανική κοινοπολιτεία, και ακόμη και σήμερα συναντά κανείς αναφορές στην Ουκρανία της «Αριστερής Όχθης» (Ανατολική) και της «Δεξιάς Όχθης» (Δυτική)⁶.

1.1.3 Πληθυσμός

Σύμφωνα με την απογραφή του 2001⁷, η Ουκρανία είχε πληθυσμό 48,4 εκατομμύρια κατοίκους, ενώ με εκτιμήσεις του Δεκεμβρίου 2013 ο πληθυσμός μειώθηκε στα 45,4 εκατομμύρια. Η χώρα αντιμετωπίζει έντονο δημογραφικό πρόβλημα λόγω της υπογεννητικότητας και του χαμηλού προσδόκιμου ζωής ιδιαίτερα για τους άνδρες. Μέρος της μείωσης του πληθυσμού οφείλεται επίσης στη μετανάστευση, καθώς οι κακές οικονομικές συνθήκες έχουν οδηγήσει πολλούς Ουκρανούς να εγκαταλείψουν την

⁵ Βλ. Χάρτη 1, Παραρτήματος «Β».

⁶ Paul Kubicek, *The History of Ukraine*, (Westport, CT: Greenwood Press, 2008), σ. 1-3

⁷ All-Ukrainian Population Census of 2001, διαθέσιμο στο www.ukrcensus.gov.ua/eng/

Ουκρανία και να εργαστούν σε άλλες χώρες. Σε γενικές γραμμές οι περισσότερες βιομηχανικές περιοχές της ανατολικής Ουκρανίας είναι πολύ πιο πυκνοκατοικημένες από το δυτικό τμήμα της χώρας⁸.

Στην Ουκρανία υπάρχουν πάνω από 100 διαφορετικές εθνικές ή εθνοτικές ομάδες. Μακράν οι μεγαλύτερες ομάδες, ωστόσο, είναι οι Ουκρανοί (77,8% το 2001) και οι Ρώσοι (17,3% το 2001). Οι Ρώσοι, οι οποίοι ήρθαν στην Ουκρανία σε μεγάλους αριθμούς στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα για να εργαστούν στα ορυχεία και τα εργοστάσια, αποτελούν μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού στις ανατολικές και νότιες περιοχές⁹. Οι υπόλοιπες εθνοτικές ή εθνικές ομάδες, είναι οι Λευκορώσοι, Τάταροι της Κριμαίας (ένας τουρκικός-μουσουλμανικός λαός), Πολωνοί, Μολδαβοί, Ρουμάνοι, Έλληνες και Εβραίοι, και καθεμιά αποτελεί λιγότερο από το 1% του πληθυσμού.

1.1.4 Γλώσσα

Η επίσημη γλώσσα του κράτους της Ουκρανίας είναι η ουκρανική, μια ανατολική σλαβική γλώσσα που χρησιμοποιεί το κυριλλικό αλφάβητο, και είναι συγγενική τόσο με τη ρωσική όσο και τη λευκορωσική γλώσσα. Μόνο στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, η ουκρανική εξελίχτηκε σε μια λογοτεχνική γλώσσα και πέτυχε κάποιο βαθμό τυποποίησης. Ωστόσο, έχει αρκετές περιφερειακές διαλέκτους, όπως τα ουκρανικά της «Αριστερής Όχθης», τα ουκρανικά της «Δεξιάς Όχθης» και τα ουκρανικά που ομιλούνται από τα μέλη της ουκρανικής διασποράς¹⁰.

Σύμφωνα με την απογραφή του 2001, 67,5% του πληθυσμού δηλώνει τα ουκρανικά ως μητρική γλώσσα και το 29,6% τα ρωσικά¹¹. Οι περισσότεροι ουκρανόφωνοι μιλούν και τη ρωσική ως δεύτερη γλώσσα. Τα ουκρανικά κυριαρχούν στη δυτική και κεντρική Ουκρανία και στις αγροτικές ανατολικές και νότιες περιοχές, ενώ τα ρωσικά στις πόλεις των ανατολικών και νότιων περιοχών. Η προώθηση της ουκρανικής γλώσσας ήταν ένα σημαντικό ζήτημα στην μετασοβιετική Ουκρανία, καθώς πολλοί ουκρανόφωνοι παραπονέθηκαν ότι υπό το σοβιετικό καθεστώς, τα ουκρανικά ήταν περιθωριοποιημένα και ότι οι Ουκρανοί κινδύνευαν ως εκ τούτου να χάσουν μια σημαντική πτυχή του πολιτισμού τους. Πράγματι, τα ρωσικά ήταν η κύρια γλώσσα της διοίκησης, του εμπορίου και της εκπαίδευσης, και πολλοί Ρώσοι θεωρούσαν τα ουκρανικά μια «χωριάτικη»

⁸ Kubicek, *The History of Ukraine*, σ. 3-4

⁹ Βλ. Χάρτη 2, Παραρτήματος «B».

¹⁰ Kubicek, *The History of Ukraine*, σ. 4-5

¹¹ Βλ. Χάρτη 3, Παραρτήματος «B».

διάλεκτο της ρωσικής. Μετά την ανεξαρτησία η ουκρανική γλώσσα έχει γίνει υποχρεωτική στα σχολεία και είναι η επίσημη γλώσσα για όλες τις δημόσιες υπηρεσίες.

Οι ρωσόφωνοι από την άλλη, δυσαρεστημένοι με αυτό που αισθάνονται ότι είναι άδικη «ουκρανοποίηση» από το κράτος, άσκησαν πιέσεις ώστε να δοθεί στα ρωσικά επίσημο καθεστώς σε εθνικό, ή τουλάχιστον σε περιφερειακό, επίπεδο. Το καθεστώς αυτό δόθηκε τελικά με νόμο το 2012, στις περιφέρειες όπου η ρωσική γλώσσα ομιλούνταν τουλάχιστο από το 10% του πληθυσμού.

1.1.5 Θρησκεία

Η θρησκεία είναι ένα σημαντικό μέρος της ουκρανικής κοινωνίας και του πολιτισμού¹². Σύμφωνα με έρευνες που πραγματοποιήθηκαν το 2006 από το Κέντρο Razumkov, ένα ουκρανικό ερευνητικό ινστιτούτο κοινωνικών επιστημών, το 75% των Ουκρανών δηλώνουν ότι πιστεύουν στο Θεό και το 37% εκκλησιάζονται τακτικά.¹³ Η συντριπτική πλειοψηφία των πιστών αντιπροσωπεύουν τον Ορθόδοξο Χριστιανισμό, που έγινε η επίσημη θρησκεία των μεσαιωνικών Ρως του Κιέβου το 988 και ανήκουν σε τρεις διαφορετικές Εκκλησίες.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ουκρανίας υπό το Πατριαρχείο Μόσχας, είναι ο διάδοχος του ουκρανικού κλάδου της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας και ήταν η μόνη χριστιανική εκκλησία που επιτρέπονταν στη σοβιετική εποχή. Αν και μετονομάστηκε το 1990, οι επικεφαλής της εξακολουθούν να αναφέρουν στον Πατριάρχη της Μόσχα. Οι λειτουργίες της διεξάγονται στα ρωσικά και είναι πολύ πιο διαδεδομένη στις ανατολικές, ρωσόφωνες περιοχές της Ουκρανίας. Στην εκκλησία αυτή ανήκει το 29,4% των πιστών.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ουκρανίας υπό το Πατριαρχείο Κιέβου ιδρύθηκε το 1992 σε μια προσπάθεια να προσδώσει στην Ουκρανία τη δική της εθνική εκκλησία που θα ήταν ανεξάρτητη από τη Μόσχα. Η ίδρυσή της ήταν εξαιρετικά αμφιλεγόμενη και δεν αναγνωρίζεται από την Ανατολική Ορθόδοξη Κοινότητα ως νόμιμη. Διεξάγει τις λειτουργίες της στην ουκρανική γλώσσα και οι περισσότεροι από τους πιστούς της ζουν στη δυτική Ουκρανία. Στην εκκλησία αυτή ανήκει το 39,8% των πιστών.

Η Ουκρανική Αυτοκέφαλη Ορθόδοξη Εκκλησία ιδρύθηκε στη δυτική Ουκρανία το 1919 σε μια εποχή που πολλοί σ' αυτή την περιοχή αναζητούσαν μια ανεξάρτητη Ουκρανία. Διαμορφώθηκε ως πιο ανεξάρτητη, ουκρανική εκκλησία, και για το λόγο αυτό

¹² Kubicek, *The History of Ukraine*, σ. 5-7

¹³ Στοιχεία της έρευνας διαθέσιμα στο http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=300

είχε απαγορευτεί από τις Σοβιετικές αρχές το 1930. Η συντριπτική πλειοψηφία των ενοριτών της κατοικούν στη δυτική Ουκρανία και αποτελούν το 2,8% του συνόλου των πιστών.

Η άλλη σημαντική ουκρανική εκκλησία είναι η Ουκρανική Ελληνική Καθολική Εκκλησία, μερικές φορές αναφέρεται ως η Ουκρανική Καθολική Εκκλησία ή η Ουνιτική Εκκλησία. Αυτή η εκκλησία δημιουργήθηκε από την Ένωση της Brest το 1596, ως μια υβριδική καθολική - ορθόδοξη Εκκλησία, ώστε ο ορθόδοξος πληθυσμός των ουκρανικών εδαφών κατά το τέλος του 16^{ου} αιώνα να ταυτοποιηθεί περισσότερο με το καθολικό Μεγάλο Δουκάτο και να μην είναι υπό την θρησκευτική αρχή του Πατριάρχη της Μόσχας. Η εκκλησία εμμένει στο ορθόδοξο τελετουργικό, αλλά αναγνωρίζει την εξουσία του Πάπα. Είχε κατασταλεί όταν η Ουκρανία ήταν υπό τσαρική ρωσική κυριαρχία, και λόγω των διασυνδέσεών της με τον ουκρανικό εθνικισμό, είχε απαγορευτεί από τους Σοβιετικούς το 1946. Οι περισσότεροι από τους ενορίτες της ζουν στη δυτική Ουκρανία και αποτελούν το 14,1% του συνόλου των πιστών.

Υπάρχουν επίσης και άλλες θρησκευτικές κοινότητες. Το 1,7% των πιστών, κυρίως Πολωνών στη δυτική Ουκρανία, δηλώνουν ότι είναι Ρωμαιοκαθολικοί, το 2,4% δηλώνει ότι είναι Προτεστάντες, το 1% ασπάζονται τον Ιουδαϊσμό, ενώ η μεγαλύτερη μουσουλμανική ομάδα είναι οι Τάταροι της Κριμαίας.

1.1.6 Πολιτικό Σύστημα

Καθώς απέκτησε την ανεξαρτησία της από τη Σοβιετική Ένωση μόλις το 1991, η Ουκρανία δεν έχει τις παραδόσεις της κρατικής υπόστασης, πόσο μάλλον της δημοκρατίας ή της αντιπροσωπευτικής κυβέρνησης¹⁴. Πολλοί ήλπιζαν ότι όταν η χώρα κέρδισε την ελευθερία της από τη σοβιετική κυριαρχία, ο λαός της θα ήταν σε θέση να απολαύσει τα οφέλη της δημοκρατικής κυβέρνησης. Η θέσπιση ζωντανής και αποτελεσματικής δημοκρατίας ωστόσο, αποδείχτηκε δύσκολη.

Υπό την προεδρία τόσο του Λεονίντ Κράβτσουκ (1991-1994) όσο και του Λεονίντ Κούτσμα (1994-2004), η δημοκρατική πρόοδος της Ουκρανίας ήταν μάλλον περιορισμένη. Τα κυριότερα προβλήματα ήταν η πολιτική διαφθορά, ο κυβερνητικός έλεγχος στα μέσα ενημέρωσης, αδύναμες πολιτικές ενώσεις και αντιπολίτευση, εκλογές νοθείας, και αδιάκοπες συγκρούσεις μεταξύ των αντίπαλων πολιτικών ομάδων. Μετά από

¹⁴ Kubicek, *The History of Ukraine*, σ. 5-7

έντονη συζήτηση, αναπτύχθηκε ένα νέο σύνταγμα το 1996 που έδωσε περισσότερη ισχύ στον πρόεδρο.

Στις εκλογές του 2004, ο διάδοχος του Κούτσμα, Βίκτορ Γιανουκόβιτς, προσπάθησε να κερδίσει την εκλογή με παραποιημένα αποτελέσματα της ψηφοφορίας. Η αντιπολίτευση, υπό την ηγεσία του πρώην πρωθυπουργού Βίκτορ Γιούσενκο ξεκίνησε διαδηλώσεις διαμαρτυρίας που έφεραν χιλιάδες Ουκρανούς στους δρόμους. Αυτή ήταν η «Πορτοκαλί Επανάσταση», που πήρε το όνομά της από τα χρώματα του κόμματος του Γιούσενκο. Τελικά, χάρη στις διαμαρτυρίες, την παρέμβαση των ουκρανικών δικαστηρίων και τη διεθνή μεσολάβηση, πραγματοποιήθηκε ένας νέος γύρος εκλογών και ο Γιούσενκο, ο οποίος είχε μυστηριωδώς δηλητηριαστεί κατά τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας, έγινε πρόεδρος.

Αν και η «Πορτοκαλί Επανάσταση» αποτέλεσε την απαρχή μιας νέας περιόδου ελπίδας για πολλούς Ουκρανούς, η χώρα εξακολουθούσε να μαστίζεται από έντονα πολιτικά φέουδα και διαιρέσεις. Η συνεργασία μεταξύ του προέδρου Γιούσενκο και των Γιούλια Τιμοσένκο και Βίκτορ Γιανουκόβιτς που εναλλάσσονταν στην πρωθυπουργία, υπήρξε δύσκολη και δημιούργησε αρκετές πολιτικές κρίσεις. Οι Ουκρανοί γρήγορα απογοητεύθηκαν καθώς διαπίστωναν ότι το παλιό σύστημα και οι παθολογίες του είχαν επιβιώσει. Η πολιτική αναταραχή και η συνεχιζόμενη διαφθορά έδιναν ολοένα και περισσότερη δύναμη στους «ολιγάρχες» οι οποίοι εξουσίαζαν την πολιτική σκηνή.

Ως αποτέλεσμα των συνταγματικών αλλαγών που συνέβησαν κατά τη διάρκεια της «Πορτοκαλί Επανάστασης», η Ουκρανία απέκτησε ένα κοινοβουλευτικό-προεδρικό σύστημα. Ο επικεφαλής της κράτους είναι ο πρόεδρος, ο οποίος εκλέγεται κάθε πέντε χρόνια από τη λαϊκή ψήφο. Ενώ με τον Κούτσμα ο πρόεδρος είχε ένα ευρύ φάσμα αρμοδιοτήτων, πλέον το μεγαλύτερο μέρος της εξουσιών του προέδρου της Ουκρανίας αφορούσαν την εξωτερική πολιτική και την αμυντική πολιτική. Μετά την εκλογή του Γιανουκόβιτς στην προεδρία το 2010, το σύνταγμα άλλαξε και πάλι προκειμένου να αποκτήσει και πάλι ο πρόεδρος ενισχυμένες εξουσίες.

Η Ουκρανία είναι ένα ενιαίο, όχι ομοσπονδιακό κράτος, πράγμα που σημαίνει ότι η εξουσία δεν μοιράζεται μεταξύ της εθνικής κυβέρνησης και των περιφερειακών ή τοπικών κυβερνήσεων. Η χώρα διαιρείται σε 24 περιφέρειες (*Oblasts*)¹⁵, καθεμιά από τις οποίες έχει τη δική της διοίκηση και με τη σειρά τους υποδιαιρούνται σε επαρχίες και πόλεις.

¹⁵ Βλ. Χάρτη 1, Παραρτήματος «Β».

1.1.7 Οικονομία

Στην ουκρανική οικονομία παραδοσιακά κυριαρχούσε η γεωργία. Όταν η Ουκρανία ήταν μέρος της Σοβιετικής Ένωσης, αντιπροσώπευε το ένα τέταρτο της Σοβιετικής γεωργικής παραγωγής ενώ αποτελούσε μόνο το 3% της έκτασης της χώρας. Το 2013 η γεωργία, αντιπροσώπευε το 10,2% του ουκρανικού Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος (ΑΕΠ), και σχεδόν το ένα πέμπτο του πληθυσμού απασχολείται στη γεωργία και την επεξεργασία τροφίμων¹⁶.

Η Ουκρανία έχει ένα σημαντικό βιομηχανικό τομέα, που αναπτύχθηκε σε μεγάλο βαθμό κατά τη σοβιετική περίοδο¹⁷. Μεγάλο μέρος της «βαριάς βιομηχανίας» (π.χ., εργοστάσια χημικών και χάλυβα, ορυχεία, παραγωγή βιομηχανικού εξοπλισμού, βιομηχανίες αυτοκινήτων, αεροσκαφών, κατασκευής οπλικών συστημάτων) βρίσκεται στην ανατολική Ουκρανία. Η Ουκρανία ωστόσο, δεν έχει σημαντικά αποθέματα πετρελαίου ή φυσικού αερίου και εξαρτάται από τη Ρωσία για τις ενεργειακές της ανάγκες. Η κατάσταση αυτή έχει κατά καιρούς οδηγήσει σε πολιτικές κρίσεις όπως το 2006 και 2009, όταν η Ρωσία λόγω διαφωνιών για τις τιμές των καυσίμων και προηγούμενα χρέη της Ουκρανίας, διέκοψε για κάποιο διάστημα την παροχή αερίου.

Μετά την ανεξαρτησία, η οικονομική μεταρρύθμιση αποτελούσε μια προφανή ανάγκη. Πολλοί Ουκρανοί ήθελαν να ξεφύγουν από τον κομμουνισμό και να υιοθετήσουν ένα πιο ελεύθερο σύστημα αγοράς. Άλλοι όμως ήταν απρόθυμοι να ασπαστούν τον καπιταλισμό, καθώς το κομμουνιστικό σύστημα εγγυόταν θέσεις εργασίας και παροχές κοινωνικής πρόνοιας και έτσι η κρατική χρηματοδότηση οικονομικών επιχειρήσεων ήταν ζωτικής σημασίας για την επιβίωσή τους. Συγκεκριμένα, πολλοί στην ανατολική Ουκρανία φοβόταν ότι ο καπιταλισμός θα σήμαινε χρεοκοπία για μεγάλες βιομηχανικές επιχειρήσεις και μαζική ανεργία.

Καθ' όλη τη δεκαετία του 1990, η Ουκρανία κινήθηκε πολύ αργά με την οικονομική μεταρρύθμιση και ως αποτέλεσμα γνώρισε σοβαρά οικονομικά προβλήματα. Η οικονομία υποχώρησε κατά 40% έως το 1999 και το επίπεδο διαβίωσης έπεσε κατακόρυφα καθώς πολλοί άνθρωποι ζούσαν κάτω από το όριο της φτώχειας. Από το 2000, όταν επιταχύνθηκαν οι μεταρρυθμίσεις, η ουκρανική οικονομία έχει ανακάμψει. Η χώρα προσέλκυσε περισσότερες ξένες επενδύσεις και γνώρισε σταθερή ανάπτυξη, κατά μέσο

¹⁶ Τα αριθμητικά στοιχεία σ' αυτή την ενότητα προέρχονται από την Παγκόσμια Τράπεζα και είναι διαθέσιμα στο www.worldbank.org

¹⁷ Kubicek, *The History of Ukraine*, σ. 11-13

όρο 8% από το 2001 έως το 2008. Η ανάπτυξη αυτή σταμάτησε το 2008 με την παγκόσμια οικονομική κρίση, όπου η οικονομία συρρικνώθηκε κατά 15% για να επιστρέψει σε θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης το 2010.

Ωστόσο τα προβλήματα παραμένουν. Το ΑΕΠ της Ουκρανίας ανέρχονταν στα 183,3 δις \$ το 2013 και το ακαθάριστο κατά κεφαλή εισόδημα με όρους αγοραστικής αξίας ήταν μόλις 8.330 \$, σε σύγκριση με τα 23.730 \$ για την Πολωνία, 21.660 \$ για τη Ρωσία, και 27.050 \$ για την Ελλάδα. Η φτώχεια, ιδίως μεταξύ των ηλικιωμένων πολιτών που λαμβάνουν χαμηλές συντάξεις, παραμένει έντονη. Οι μέσοι μισθοί εξακολουθούν να είναι μόνο περίπου 200 \$ το μήνα. Η διαφθορά και η εταιρική διακυβέρνηση αποτελούν σοβαρές ανησυχίες. Η ανισότητα είναι επίσης ένα πρόβλημα, που αντικατοπτρίζεται όχι μόνο στην εμφάνιση των υπερπλουσίων «ολιγαρχών», αλλά και επειδή τα αγροτικά εισοδήματα υστερούν από εκείνα στις μεγάλες πόλεις όπως το Κίεβο, Χάρκοβο, Ντονέτσκ, οι οποίες έχουν περισσότερο ανεπτυγμένους τομείς βιομηχανίας και υπηρεσιών.

1.2 Η Διαίρεση Ανατολής - Δύσης

Όπως φάνηκε στα θέματα σχετικά με την εθνικότητα, τη γλώσσα και τη θρησκεία, στην Ουκρανία υφίστανται σημαντικές περιφερειακές διαιρέσεις¹⁸. Το κύριο περιφερειακό χάσμα είναι μεταξύ δύσης και ανατολής. Είναι μια απεικόνιση των διαφορετικών διαδρομών της ιστορικής εξέλιξης¹⁹. Η ανατολική Ουκρανία υπόκειτο σε Ρωσική και αργότερα σοβιετική κυριαρχία από τα μέσα του 1600. Οι δυτικές περιοχές της Ουκρανίας διοικούνταν από την Πολωνο – Λιθουανική Κοινοπολιτεία, την Αυστρία, και αργότερα την Πολωνία και τη Ρουμανία. Δεν ενσωματώθηκαν στη Σοβιετική Ένωση παρά μόνο το 1944. Για το λόγο αυτό, στην ανατολική Ουκρανία ζουν περισσότεροι Ρώσοι και η περιοχή αυτή έχει υποστεί τον μεγαλύτερο «εκρωσισμό». Για παράδειγμα, στις περιοχές Ντονέτσκ και Λουχάνσκ στο νοτιοανατολικό τμήμα της χώρας, το 38% του πληθυσμού είναι Ρώσοι το γένος και περισσότερο από το μισό των Ουκρανών το γένος σε αυτές τις περιοχές δηλώνουν τα ρωσικά ως μητρική τους γλώσσα. Αντίθετα, οι Ουκρανοί πολίτες στη δυτική Ουκρανία είναι πολύ πιο πιθανό να αυτοπροσδιορισθούν ως Ουκρανοί το γένος, παρέμειναν ουκρανόφωνοι, και ήταν σε θέση να διατηρήσουν πολιτιστικούς θεσμούς, όπως η Ουκρανική Ελληνική Καθολική Εκκλησία.

¹⁸ Βλ. Χάρτη 4, Παραρτήματος «Β».

¹⁹ Kubicek, *The History of Ukraine*, σ. 7-9

Οι Ουκρανοί στην τσαρική Ρωσία ζούσαν κάτω από ένα καταπιεστικό πολιτικό σύστημα. Όντας οι περισσότεροι αγρότες, είχαν μια ισχυρή αίσθηση πίστης στον τόπο τους και στον τσάρο, αλλά δεν είχαν αίσθηση κάποιας άλλης κοινωνικής συλλογικότητας και έτσι άργησαν να διαμορφώσουν εθνική συνείδηση. Οι Ουκρανοί κάτω από πολωνική ή αυστριακή κυριαρχία ζούσαν σε ένα σχετικά πιο φιλελεύθερο, ανεκτικό πολιτικό περιβάλλον, και ήταν έτσι πιο ελεύθεροι να αναπτύξουν τους δικούς τους πολιτικούς και κοινωνικούς θεσμούς. Έτσι η αυστριακή Γαλικία (η σημερινή δυτική Ουκρανία), έγινε το κέντρο του ουκρανικού εθνικισμού. Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος σημάδεψε τον πολιτικό διαχωρισμό ανατολής – δύσης. Αναπτύχθηκαν εθνικιστικά κινήματα στη δυτική Ουκρανία τα οποία συνεργάστηκαν με τους Γερμανούς με την ελπίδα δημιουργίας ανεξάρτητου Ουκρανικού κράτους και προέβησαν σε εκκαθαρίσεις σε βάρος τόσο των Πολωνών, όσο και των Εβραίων. Η πλειονότητα όμως των Ουκρανών πολέμησε με τον Κόκκινο Στρατό και στη συνέχεια συμμετείχε στη σοβιετική αντίσταση.

Η ανατολική Ουκρανία, υπό τους τσάρους και μετέπειτα υπό τους Σοβιετικούς, έγινε αρκετά αστικοποιημένη και εκβιομηχανισμένη. Οι περισσότερες από τις μεγαλουπόλεις της χώρας βρίσκονται στην ανατολική Ουκρανία και μάλιστα το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού της ζει εκεί. Η δυτική Ουκρανία αντίθετα, ήταν πολύ πιο αγροτική, περιλαμβάνοντας το λιγότερο οικονομικά ανεπτυγμένο τμήμα τόσο της Πολωνίας όσο και της Αυστρο-Ουγγρικής Αυτοκρατορίας.

Αυτό το χάσμα ανατολής-δύσης έχει εκδηλωθεί με διάφορους τρόπους στη σύγχρονη Ουκρανία και έχει αποτελέσει σημαντικό αντικείμενο μελέτης και προβληματισμού. Οι κάτοικοι στην ανατολική και νότια Ουκρανία τείνουν να ευνοούν στενότερους δεσμούς με τη Ρωσία, ψηφίζουν περισσότερο τα αριστερά πολιτικά κόμματα (π.χ., το Κομμουνιστικό Κόμμα ή το Σοσιαλιστικό Κόμμα), και θέλουν να διατηρήσουν το καθεστώς της ρωσικής γλώσσας. Οι κάτοικοι στην κεντρική και δυτική Ουκρανία ευνοούν στενότερους δεσμούς με την Ευρωπαϊκή Ένωση, το ΝΑΤΟ και τις Ηνωμένες Πολιτείες, ψηφίζουν περισσότερο τα «εθνικο-δημοκρατικά» κόμματα, και τείνουν να ευνοούν την προώθηση της ουκρανικής γλώσσας.

Αυτό αποτυπώνεται στις εκλογές σε όλη τη μετασοβιετική περίοδο, όπου υπάρχει μια έντονη αντίθεση στα πρότυπα ψηφοφορίας μεταξύ των δύο αυτών περιοχών της χώρας. Για παράδειγμα στις προεδρικές εκλογές του 2010 οι φιλοδυτικές δυνάμεις της Γιούλια Τιμοσένκο κυριάρχησαν στη δύση, το Κίεβο, και σε ορισμένες «παραμεθόριες» περιοχές κατά μήκος του ποταμού Δνεύπερου, ενώ το φιλορωσικό Κόμμα των

Περιφερειών του Βίκτορ Γιανουκόβιτς επικράτησε στην ανατολική Ουκρανία, ιδίως στις περιφέρειες του Ντονέτσκ και του Λουχάνσκ.²⁰

Πολλοί φοβούνταν και όχι άδικα ότι η οξύτητα των περιφερειακών διαφορών που βασίζονται στη γλώσσα, την πολιτική κουλτούρα και τα οικονομικά θα μπορούσε να διασπάσει την Ουκρανία, αν και υπήρχαν κάποιες ενδείξεις σε όλη τη δεκαετία του 1990 ότι ενισχύεται μια «ουκρανική» ταυτότητα.

1.3 Η Περίπτωση της Κριμαίας

Η Κριμαία, με έκταση 24.000 τετραγωνικά χιλιόμετρα και πληθυσμό 2,83 εκατομμύρια, είναι γεωγραφικά, δημογραφικά και ιστορικά μοναδική. Ήταν κάτω από τον έλεγχο των Τατάρων, που δημιούργησαν το Χανάτο της Κριμαίας, ένα κρατίδιο υποτελές στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, μέχρι τα τέλη του 1700. Το 1783 πέρασε στα χέρια της τσαρικής Ρωσίας και μετά την επανάσταση των μπολσεβίκων αποτέλεσε την Κριμαϊκή Αυτόνομη Σοβιετική Σοσιαλιστική Δημοκρατία υπό τη Σοβιετική Ένωση. Έγινε μέρος της Ουκρανίας μόνο όταν μεταβιβάστηκε το 1954, από τη ρωσική δικαιοδοσία στην ουκρανική δικαιοδοσία για την επέτειο των 300 χρόνων της ρωσο-ουκρανικής φιλίας που χρονολογείται από τη Συνθήκη του Πέρισλαβ. Η Κριμαία ήταν η μόνη περιοχή στην Ουκρανία με εθνική ρωσική πλειοψηφία (59% το 2001). Οι Τάταροι της Κριμαίας εξορίστηκαν μαζικά στην κεντρική Ασία το 1944 κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αλλά από το 1991 πολλοί έχουν επιστρέψει στην πατρίδα τους, και σήμερα περισσότεροι από 250.000 ζουν στην Κριμαία.

Η μεταβίβαση του 1954 που φαινόταν τότε ως τεχνικός όρος, καθώς τόσο η Ρωσία όσο και η Ουκρανία ήταν τμήμα της Σοβιετικής Ένωσης, πήρε μεγάλη σημασία όταν η Ουκρανία έγινε ανεξάρτητη και πολλοί τόσο στη Ρωσία όσο και στην Κριμαία ήθελαν η Κριμαία να επανενωθεί με τη Ρωσία. Το 1991 μετά από δημοψήφισμα δόθηκε και πάλι το καθεστώς αυτονομίας στην περιφέρεια της Κριμαίας και το 1992 δημιουργήθηκε η Αυτόνομη Δημοκρατία της Κριμαίας εντός της Ουκρανίας, με εξαίρεση την πόλη της Σεβαστούπολης της οποίας το καθεστώς, λόγω της στρατηγικής σημασίας της ως το λιμάνι Ρωσικού Στόλου της Μαύρης Θάλασσας, παρέμεινε αμφισβητήσιμο μεταξύ της Ουκρανίας και της Ρωσίας.

²⁰ Βλ. Χάρτη 5, Παραρτήματος «Β».

Η Ρωσία άρχισε να αμφισβητεί το καθεστώς της Κριμαίας από το 1992, όταν το ρωσικό κοινοβούλιο κήρυξε παράνομη τη μεταβίβαση της χερσονήσου το 1954 από τη Ρωσική Σοβιετική Ομοσπονδοποιημένη Σοσιαλιστική Δημοκρατία στη Σοβιετική Ουκρανία. Δύο χρόνια αργότερα το νομοθετικό σώμα της Κριμαίας υιοθέτησε ένα σύνταγμα που συνομολογούσε την ανεξαρτησία. Αυτή η κρίση επιλύθηκε το 1996, όταν η Κριμαία έγινε αυτόνομη δημοκρατία με σημαντικές αυτοδιοικητικές εξουσίες εντός της Ουκρανίας. Είχε το δικό της κοινοβούλιο που μπορούσε να περάσει νόμους που ισχύουν αποκλειστικά για την Κριμαία, αλλά δεν μπορούσε να εναντιωθεί στο ουκρανικό σύνταγμα ή τους εθνικούς νόμους.

Το 1997 επήλθε συμφωνία μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας και για το καθεστώς του Στόλου της Μαύρης Θάλασσας. Η Ρωσία κράτησε το 82% των πλοίων και υπέγραψε μια εικοσαετή σύμβαση μίσθωσης για τη διατήρηση της Σεβαστούπολης, στην οποία αναγνωρίστηκε ειδικό καθεστώς υπό την ουκρανική κυριαρχία. Έτσι παρά το γεγονός ότι η απειλή απόσχισης της Κριμαίας φάνηκε σοβαρή στη δεκαετία του 1990, στη συνέχεια εκτονώθηκε. Τέλος, το 2010 υπογράφηκε νέα σύμβαση μίσθωσης που παρέτεινε την παραμονή του ρωσικού Στόλου μέχρι το 2042.

(ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΤΟΥ ΟΥΚΡΑΝΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ

2.1 Ο Ρόλος των ΗΠΑ - NATO

Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, το ευφυολόγημα του πρώτου Γενικού Γραμματέα του NATO, Λόρδου Ismay, ότι ο σκοπός της συμμαχίας ήταν «να κρατήσει τους Ρώσους έξω, τους Αμερικανούς μέσα και τους Γερμανούς κάτω», είχε γίνει ευρέως αποδεκτό αν και σιωπηρά από τα μέλη της. Παρά τις περιστασιακές διαφωνίες εντός του NATO, οι περισσότεροι Ευρωπαίοι πίστευαν ότι λειτουργούσε και ήταν σημαντικό γι' αυτούς σε καθεμιά από τις τρεις αυτές πτυχές²¹.

Όταν η Σοβιετική Ένωση διαλύθηκε, ο λόγος ύπαρξης του NATO δεν ήταν πλέον αυτονόητος. Η συμμαχία όμως ήταν αποφασισμένη να αποδείξει τη σχετικότητα της και ένας τρόπος με τον οποίο το έκανε, αρχίζοντας από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, ήταν με την επέκτασή της ανατολικά. Η δυτική διπλωματία δεν έδειχνε να κατανοεί τις ανησυχίες της Ρωσίας και η Ουάσινγκτον με την κυβέρνηση Κλίντον άρχισε μια εκστρατεία επέκτασης του NATO στις χώρες του πρώην Συμφώνου της Βαρσοβίας επικαλούμενη ιδεολογικούς σκοπούς.

Αρχικά το NATO επιδίωξε να εκπληρώσει τις απαιτήσεις αυτών των κρατών για στενότερη συνεργασία μέσω μηχανισμών όπως η «Συνεργασία για την Ειρήνη» [Partnership for Peace (PfP)], αλλά αυτό δεν αρκούσε για να ικανοποιήσει τις χώρες πρώην σοβιετικούς δορυφόρους που ανησυχούσαν ότι μπορεί να γίνονταν και πάλι βορά στις ρωσικές ορέξεις, χωρίς την προστασία της συμμαχίας²².

Ο πρώτος γύρος της διεύρυνσης έλαβε χώρα το 1999 και έφερε στην συμμαχία τη Δημοκρατία της Τσεχίας, την Ουγγαρία και την Πολωνία. Ο δεύτερος έγινε το 2004 και περιελάμβανε την Βουλγαρία, την Εσθονία, την Λετονία, την Λιθουανία, την Ρουμανία, την Σλοβακία και την Σλοβενία. Η Μόσχα παραπονέθηκε έντονα από την αρχή. Ειδικότερα η πρώτη διεύρυνση συνέπεσε με τις στρατιωτικές επιχειρήσεις του NATO στα Βαλκάνια και η Ρωσία έβλεπε πλέον τη συμμαχία να παρεμβαίνει σε περιοχές που ήταν επί μακρόν στρατηγικής σημασίας γι' αυτήν. Όμως οι Ρώσοι ήταν πολύ αδύναμοι τότε για

²¹ Menon & Rumer, *Conflict in Ukraine*, σ. 133

²² Lawrence Freedman, "Ukraine and the art of crisis management", *Survival*, 56, 3, (June – July 2014), σ.15

να εκτροχιάσουν την κίνηση του NATO προς ανατολάς – η οποία, εν πάση περιπτώσει, δεν έδειχνε και τόσο απειλητική, δεδομένου ότι κανένα από τα νέα μέλη δεν μοιράζεται σύνορα με την Ρωσία, εκτός από τις μικροσκοπικές χώρες της Βαλτικής.

Στην συνέχεια, το NATO άρχισε να κοιτάζει πιο ανατολικά. Στην σύνοδο κορυφής τού Βουκουρεστίου τον Απρίλιο του 2008, η συμμαχία εξέτασε την είσοδο της Γεωργίας και της Ουκρανίας. Η κυβέρνηση του Τζορτζ Μπους υποστήριξε κάτι τέτοιο, αλλά η Γαλλία και η Γερμανία αντιτάχθηκαν στην κίνηση υπό τον φόβο ότι θα ανταγωνίζονται αδικαιολόγητα την Ρωσία. Στο τέλος, τα μέλη τού NATO κατέληξαν σε συμβιβασμό: Η συμμαχία δεν άρχισε την επίσημη διαδικασία που οδηγεί στην ένταξη, αλλά εξέδωσε δήλωση υιοθετώντας τις φιλοδοξίες της Γεωργίας και της Ουκρανίας και δηλώνοντας με τόλμη ότι «Αυτές οι χώρες θα γίνουν μέλη του NATO»²³.

Η εισβολή της Ρωσίας στην Γεωργία τον Αύγουστο του 2008, θα έπρεπε να διαλύσει τις τυχόν αμφιβολίες για την αποφασιστικότητα του Πούτιν να αποτρέψει την Γεωργία και την Ουκρανία από το να ενταχθούν στο NATO. Η θετική ανταπόκριση του NATO για μια ενδεχόμενη μελλοντική ένταξη της Γεωργίας και της Ουκρανίας ήταν προκλητική για τη Μόσχα και ενθάρρυνε τη Γεωργία να είναι τολμηρή με τρόπο που οι χώρες του NATO δεν μπορούσαν να υποστηρίξουν. Αυτό υπογράμμισε το πρόβλημα για το NATO. Οι χώρες στο «εγγύς εξωτερικό» της Ρωσίας είχαν λόγους να αισθάνονται ανασφάλεια, η προσέλευσή τους όμως προς τη συμμαχία θα μπορούσε να είναι κάτι παραπάνω από θετική χειρονομία και ενείχε τον κίνδυνο της ανάμειξης σε άμεσες συγκρούσεις²⁴. Για τις χώρες που ήταν ήδη μέλη του NATO τα οφέλη ήταν ξεκάθαρα. Ωστόσο, παρά αυτήν την σαφή προειδοποίηση, το NATO δεν εγκατέλειψε ποτέ δημοσίως τον στόχο του να φέρει την Γεωργία και την Ουκρανία στην συμμαχία.

Σε σύγκριση με τα ευρωπαϊκά, τα αμερικανικά συμφέροντα στην Ουκρανία ήταν αρκετά αδιόρατα. Οι ΗΠΑ είχαν γενικά δεσμευθεί να βοηθήσουν τις πρώην σοβιετικές χώρες να υλοποιήσουν μια επιτυχημένη μετάβαση στον καπιταλισμό και τη δημοκρατία και να ενσωματωθούν στη διεθνή κοινότητα. Σ' αυτό το πλαίσιο λοιπόν οι ΗΠΑ δεσμεύτηκαν να δουν την Ουκρανία να επιτυγχάνει στο μετασχηματισμό της σε μια σταθερή δημοκρατία και έτσι είχαν υποστηρίξει την «Πορτοκαλί Επανάσταση» το 2004. Οι ΗΠΑ είχαν επίσης συμφέρον στην αποτροπή της επανεμφάνισης της Ρωσίας ως

²³ John Mearsheimer, "Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault", *Foreign Affairs*, (September-October 2014), σ.2-3

²⁴ Freedman, "Ukraine and the art of crisis management", σ.17

αυτοκρατορική δύναμη τόσο ως επέκταση της αμερικανικής δέσμευσης για την ασφάλεια της Ευρώπης όσο και ως επακόλουθο του δημοφιλούς επιχειρήματος ότι μια αυτοκρατορική Ρωσία δεν θα μπορούσε να γίνει δημοκρατική και πραγματικός εταίρος των ΗΠΑ.

Η άνοδος όμως του Γιανουκόβιτς στην προεδρία το 2010 περιόρισε την εργαλειοθήκη που ήταν διαθέσιμη στις ΗΠΑ για εμπλοκή με την Ουκρανία. Η εσωτερική πολιτική του Γιανουκόβιτς άφηνε λίγες ευκαιρίες στις ΗΠΑ για προώθηση των μεταρρυθμίσεων στην Ουκρανία. Οι ΗΠΑ προσπάθησαν να απομονώσουν το καθεστώς Γιανουκόβιτς μετά την καταδίκη και φυλάκιση της Γιούλια Τιμοσένκο, εμβληματικής μορφής της «Πορτοκαλί Επανάστασης». Τέλος, δεδομένης της απόσυρσης του Γιανουκόβιτς από την ενταξιακή πορεία στο ΝΑΤΟ, οι επιλογές των ΗΠΑ για εμπλοκή με την Ουκρανία περιορίστηκαν ακόμη περισσότερο.

Συνεπώς κατά το χρονικό διάστημα πριν την κρίση στο τέλος του 2013, η Ουκρανία καταλάμβανε χαμηλή θέση στην ατζέντα εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ τόσο λόγω των παραπάνω όσο και λόγω του μεγάλου αριθμού προκλήσεων εξωτερικής πολιτικής και εθνικής ασφαλείας των ΗΠΑ.²⁵ Έτσι το βάρος της διαμόρφωσης και εφαρμογής της πολιτικής της ευρωπαϊκής κοινότητας για την Ουκρανία έπεσε στην Ευρώπη.

2.2 Ο Ρόλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ)

Μετά τη διεύρυνση της ΕΕ προς ανατολάς το 2004, τέθηκε το ερώτημα ποιά θα έπρεπε να ήταν η πολιτική προς τις πρώην Σοβιετικές δημοκρατίες που δεν ήταν μέλη της, αλλά είχαν γίνει γείτονες της διευρυμένης πλέον ΕΕ. Οι Βρυξέλλες αποφάσισαν ομόφωνα ότι θα έπρεπε να αναπτυχθούν πρωτοβουλίες για συνεργασία με τα γειτονικά κράτη στα ανατολικά της σύνορα.

Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική Ασφαλείας έκανε λόγο για μια σταθερή δημοκρατική και φιλελεύθερη γειτονιά, ένα δακτύλιο από ευνομούμενα κράτη. Το πλαίσιο της στρατηγικής επηρεάστηκε από το όραμα μιας σταδιακά επεκτεινόμενης ευρωπαϊκής «μεταμορφωτικής ισχύος». Δεν ανέφερε τίποτε για θέματα σύγκρουσης μεγάλων

²⁵ Menon & Rumer, *Conflict in Ukraine*, σ. 65

δυνάμεων. Εστίαζε περισσότερο σε νέες παρά σε παλιές απειλές και προωθούσε τις στενότερες σχέσεις και συνεργασία με τη Ρωσία²⁶.

Αυτή η στρατηγική επηρέασε το πρόγραμμα της Πολιτικής Ευρωπαϊκής Γειτονίας [European Neighborhood Policy (ENP)], που δημιουργήθηκε το 2004 και περιελάμβανε 16 κράτη της Μέσης Ανατολής και της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Το ENP εμφανίστηκε περισσότερο ως μεταρρυθμιστική πολιτική παρά ως εξωτερική πολιτική. Σύμφωνα με την επίσημη περιγραφή του ENP ο σκοπός του είναι «η αποφυγή της εμφάνισης νέων διαχωριστικών γραμμών μεταξύ της διευρυμένης ΕΕ και των γειτόνων μας αλλά αντίθετα η ενδυνάμωση της ευημερίας σταθερότητας και ασφάλειας όλων. Βασίζεται στις αξίες της δημοκρατίας του κράτους δικαίου και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων»²⁷.

Το ENP ενισχύθηκε περαιτέρω το 2009 με το πρόγραμμα της Ανατολικής Συνεργασίας [Eastern Partnership (EaP)], που ως υποσύνολο του ENP εστίαζε ειδικότερα στην Αρμενία, τη Λευκορωσία, το Αζερμπαϊτζάν, τη Γεωργία, τη Μολδαβία και την Ουκρανία, πρώην σοβιετικά κράτη τα οποία δεν ήταν σοβαροί υποψήφιοι για ένταξη στην ΕΕ. Το πλαίσιο αυτό συνεργασίας δημιουργήθηκε εν μέρει ως αντίδραση στη ρωσική εισβολή στη Γεωργία το 2008. Συνεπώς δεν αποτελεί έκπληξη ότι αυτή η πολιτική προχώρησε χωρίς προσεκτική διαβούλευση με τη Ρωσία.

Παρόλο που τα δύο αυτά προγράμματα δεν σκόπευαν σαφώς στη δημιουργία μιας ευρύτερης σφαίρας επιρροής της ΕΕ, τα πρακτικά αποτελέσματά τους θα συνεισέφεραν στη δημιουργία μιας περιφέρειας όπου η ΕΕ θα μπορούσε να ασκήσει σημαντική επιρροή. Οι εκτεταμένες εμπορικές και οικονομικές σχέσεις θα καθιστούσαν την ΕΕ ως τον κυρίαρχο εταίρο και η ΕΕ θα αποκτούσε εκτεταμένη πολιτική και πολιτισμική επιρροή μέσω της επέκτασης της οικονομικής της ισχύος. Με λίγα λόγια η κυριαρχία των Βρυξελλών θα επεκτείνονταν πολύ πέρα από τα σύνορα της ΕΕ σε χώρες που δεν ήταν καν στην πορεία για ένταξη στην ΕΕ²⁸.

Η Ουκρανία ήταν μόνο μία από τις έξι χώρες που συμμετείχαν στο EaP, αλλά αποτελούσε προτεραιότητα από την αρχή καθώς ήταν η μεγαλύτερη και σημαντικότερη. Με τη δέσμευση της Ουκρανίας στην Ευρώπη και την απομάκρυνσή της από τη Ρωσία, η Πολωνία (που μαζί με τη Σουηδία ήταν οι εμπνευστές του EaP) και οι ευρωπαίοι εταίροι της θα μπορούσαν να έχουν ένα τεράστιο περιθώριο ασφαλείας με τη μορφή ουδέτερης

²⁶ Neil MacFarlane and Anand Menon, “The EU and Ukraine”, *Survival*, 56, 3, (June-July 2014), σ. 96

²⁷ Menon & Rumer, *Conflict in Ukraine*, σ. 68

²⁸ MacFarlane & Menon, “The EU and Ukraine”, σ. 96-97

ζώνης μεταξύ Πολωνίας – Σλοβακίας – Ουγγαρίας – Ρουμανίας και Ρωσίας. Η ΕΕ θα κέρδιζε ένα επιπλέον πλεονέκτημα έναντι της Ρωσίας με την άρνηση σ' αυτή του ελέγχου του ουκρανικού συστήματος μεταφοράς αερίου που μετέφερε τεράστιες ποσότητες ρωσικού αερίου στην Ευρώπη²⁹. Ο συνδυασμός ιδεαλιστικών σκοπών και γεωπολιτικών συμφερόντων ήταν προφανής.

Η ιδέα της Συμφωνίας Σύνδεσης [Association Agreement (AA)], απέρρεε από τους βασικούς στόχους του EaP. Περιελάμβανε επίσης φιλόδοξα πρωτόκολλα ελεύθερου εμπορίου υπό τον τίτλο Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA). Τα οφέλη που πρόσφερε η συμφωνία ήταν ευκολότερη και φθηνότερη έκδοση βίζας για τις χώρες της ΕΕ, πρόσβαση για τις εξαγωγές στην τεράστια αγορά της ΕΕ χωρίς δασμούς, και βοήθεια για τη βελτίωση των υποδομών ενέργειας και μεταφορών καθώς και της εκπαίδευσης. Προϋπέθετε την πρόοδο ενός μέλους του EaP στην εφαρμογή πολιτικών μεταρρυθμίσεων που σχετίζονται με τη δημοκρατία, τα ανθρώπινα δικαιώματα και την οικονομία της αγοράς και θεωρούνταν ως διμερής συμφωνία που θα προσαρμόζονταν στις συνθήκες κάθε κράτους και θα πρόσφερε διάφορες ευκαιρίες για ενσωμάτωση. Η μελλοντική ένταξη στην ΕΕ δεν περιλαμβάνονταν στο EaP αλλά ούτε και αποκλείονταν, παραμένοντας ασαφής. Αυτό σίγουρα απηχούσε το συμβιβασμό μεταξύ των χωρών της ΕΕ που υποστήριζαν περισσότερο τη διεύρυνση (χώρες της Ανατολικής – Κεντρικής Ευρώπης και της Βαλτικής) και αυτών που δεν την υποστήριζαν (οι περισσότερες από τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ) και ήταν περισσότερο σκεπτικές για την καχυποψία της Μόσχας ότι το EaP παρά την αγαθή αποστολή του, θα διέβρωνε αναπόφευκτα της επιρροή της Ρωσίας στο εγγύς περιβάλλον της³⁰.

Οι συνομιλίες μεταξύ της Ουκρανίας και της ΕΕ για τους όρους της Συμφωνίας Σύνδεσης άρχισαν το Μάρτιο του 2007, ενώ οι συνομιλίες για την DCFTA ακολούθησαν το Μάρτιο του 2008. Η διαπραγμάτευση τέτοιων συμφωνιών είναι ένα φιλόδοξο και μακροχρόνιο εγχείρημα με πολλά ενδιαφερόμενα μέρη και στις δύο πλευρές. Η Ουκρανία, με το χαοτικό μεταβατικό πολιτικό της σύστημα και την ανασφαλή δημοκρατική διακυβέρνηση, την εκτεταμένη διαφθορά και την σε μεγάλο βαθμό προβληματική οικονομία, αποτέλεσε ιδιαίτερα δύσκολη περίπτωση για τους διαπραγματευτές της ΕΕ στην προσπάθειά τους για δέσμευση της χώρας στην πορεία της δημοκρατίας, της ελεύθερης αγοράς και του κράτους δικαίου.

²⁹ Βλ. Χάρτη 6 Παραρτήματος «Β».

³⁰ Menon & Rumer, *Conflict in Ukraine*, σ. 111

Οι διαπραγματεύσεις υπέστησαν ένα επιπλέον πλήγμα μετά τη δίκη και τη φυλάκιση της Γιούλια Τιμοσένκο. Η αποφυλάκισή της έγινε μια από τις βασικές απαιτήσεις που επέβαλλαν οι διαπραγματευτές της ΕΕ ως προϋπόθεση για την υπογραφή των συμφωνιών με την Ουκρανία. Παρά τις έντονες διπλωματικές πιέσεις ο Ουκρανός πρόεδρος δεν θα υποχωρούσε. Μπροστά στην επιλογή να ακολουθήσει τις ηθικές αρχές και να βυθίσει τη Συμφωνία Σύνδεσης στη σύνοδο κορυφής στο Βίλνιους το Νοέμβριο του 2013, η ΕΕ ήταν έτοιμη να θέσει στην άκρη τις ηθικές αρχές, να ακολουθήσει τα συμφέροντά της και να υπογράψει τις συμφωνίες με τον ηγέτη της Ουκρανίας. Παρόλο που υπήρχε αβεβαιότητα και σκεπτικισμός μεταξύ των ευρωπαίων ηγετών για τη δέσμευση του Γιανουκόβιτς να υλοποιήσει τις μεταρρυθμίσεις που προβλέπονταν από τη συμφωνία, αναμένονταν να την υπογράψει.

Ωστόσο, ενώ η ΕΕ υπέθετε ότι η πολιτική της όπως εκφράζονταν με το EaP δεν εμπεριείχε κινδύνους, υπήρχαν σοβαροί λόγοι για να αναμένει αντίδραση από τη Ρωσία, σε αυτό που θεωρούσε ως μη αποδεκτή παρέμβαση στο «εγγύς εξωτερικό» της. Η αποτυχία της ΕΕ να λάβει υπόψη τις ρωσικές ανησυχίες στην πορεία για τη Σύνοδο Κορυφής του Βίλνιους, προκάλεσε την προκατάληψη της Ρωσίας για το καθεστώς της ως περιφερειακής δύναμης. Η αποσκίρτηση της Αρμενίας το Σεπτέμβριο του 2013 από τη διαδικασία σύνδεσης και η ένταξή της στην Τελωνιακή Ένωση έδειχνε τον κίνδυνο της αγνόησης της Ρωσίας. Η ΕΕ απέτυχε επίσης να λάβει υπόψη τα πραγματικά οικονομικά και γεωπολιτικά διλλήματα που αντιμετώπιζε το Κίεβο.

Η ανεπάρκεια της προσέγγισης της ΕΕ απηχούσε τις διαιρέσεις μεταξύ των κρατών μελών της, των οποίων η στάση κυμαίνονταν από την εμμονή έως την έλλειψη ενδιαφέροντος. Το κύριο χαρακτηριστικό της ευρωπαϊκής διπλωματίας στην πορεία για τη Σύνοδο Κορυφής του Βίλνιους ήταν ότι κατευθύνονταν από τα κράτη μέλη που είχαν επενδύσει περισσότερο στη σχέση ΕΕ – Ουκρανίας. Η Λιθουανία επιθυμούσε απεγνωσμένα την εξασφάλιση της συμφωνίας κατά τη διάρκεια της προεδρίας της στην ΕΕ. Το ίδιο και η Πολωνία της οποίας ο Υπουργός Εξωτερικών Σικόρσκι ήθελε να ανεβάσει τις μετοχές του ενόψει της υποψηφιότητάς του για υψηλό ευρωπαϊκό αξίωμα. Οι δύο χώρες μαζί ξεσήκωσαν ενθουσιασμό στις τάξεις των φιλοδυτικών δυνάμεων της Ουκρανίας για την επερχόμενη συμφωνία. Μπροστά στην αδιαφορία και έλλειψη προσοχής άλλων κρατών μελών, ασκήθηκε ισχυρή πίεση στην Ουκρανία να υπογράψει

μια βασικά περιορισμένη συμφωνία. Η κυβέρνηση της Ουκρανίας αρνήθηκε να υπογράψει με αποτέλεσμα τη βαθειά απογοήτευση των φιλοδυτικών δυνάμεων³¹.

2.3 Ο Ρόλος της Ρωσίας

Η πολιτική της Ρωσίας προς την Ουκρανία στο δρόμο για την κρίση πλαισιώνονταν από δύο σχετικά θέματα της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής. Το πρώτο ήταν η μακροχρόνια ρωσική δυσανεξία για τη γεωπολιτική επέκταση της Δύσης σε περιοχές παραδοσιακού ενδιαφέροντος και κυριαρχίας της Ρωσίας. Η επέκταση του NATO και ακολούθως της ΕΕ, αντιμετώπιζονταν από τη ρωσική εξωτερική πολιτική ως μια προσπάθεια των ΗΠΑ και των ευρωπαίων συμμάχων τους να περιθωριοποιήσουν τη Ρωσία, να μειώσουν το ρόλο της στις ευρωπαϊκές και παγκόσμιες υποθέσεις και να αποδυναμώσουν την οικονομική και πολιτική της επιρροή.

Το δεύτερο θέμα επίσης μακροχρόνιο αλλά με την αίσθηση του επείγοντος κατά την τρίτη προεδρική θητεία του Πούτιν ήταν η ευρασιατική ενοποίηση ως αντίβαρο για την πολιτική της ΕΕ. Ο μακροχρόνιος στόχος της πολιτικής της Ρωσίας μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ ήταν η ευρασιατική ενσωμάτωση, η συγκέντρωση των πρώην Σοβιετικών κρατών σε ένα οικονομικό πολιτικό και αμυντικό δακτύλιο επικεντρωμένο γύρω από την Ρωσία. Η ευρασιατική ενσωμάτωση είχε σκοπό να παρέχει στην Ρωσία ένα επιπλέον μέτρο ασφάλειας έναντι της περικύκλωσης από την Δύση και να βελτιώσει την θέση της Ρωσίας ως μεγάλης δύναμης. Όπως το έθεσε ένας Ρώσος ειδικός για την εξωτερική πολιτική, καμία μεγάλη δύναμη δεν «προχωρά μόνη της»³².

Η αντίθεση της Ρωσίας στη διεύρυνση του NATO είναι γνωστή. Παρά τις διαβεβαιώσεις των ηγετών του NATO ότι η επέκταση της συμμαχίας ήταν ένα βήμα προς τη Ρωσία (με την πρόθεση να φέρει την ζώνη σταθερότητας, ασφάλειας και ευημερίας πιο κοντά στα σύνορα της Ρωσίας), αυτή αντιμετώπιζονταν πάντα από την Μόσχα ως δυτική επέκταση εναντίον της Ρωσίας και καταπάτηση του πνεύματος, αν όχι του γράμματος, των όρων με τους οποίους η ΗΠΑ και η Σοβιετική Ένωση συμφώνησαν να τερματιστεί ο Ψυχρός Πόλεμος.

Η επέμβαση του NATO στα Βαλκάνια και ιδιαίτερα στο Κόσσοβο το 1999, ήταν σημείο κλειδί για την απογοήτευση της Ρωσίας από τις μεταψυχροπολεμικές διευθετήσεις

³¹ MacFarlane & Menon, “The EU and Ukraine”, σ. 99

³² Menon & Rumer, *Conflict in Ukraine*, σ. 73

ασφαλείας, ειδικότερα στο πλαίσιο της ευρύτερης αναδιάρθρωσης του ευρωπαϊκού συστήματος κρατών, η οποία είχε ήδη αρχίσει και οδήγησε πολλά πρώην σοβιετικά κράτη να ενταχθούν στο NATO και στη συνέχεια στην ΕΕ. Αυτό ήταν γενικά επωφελές γι' αυτές τις χώρες με όρους τόσο διακυβέρνησης και οικονομίας όσο και ασφαλείας, αλλά αντιμετωπίζονταν από τη Μόσχα με αυξανόμενους ενδοιασμούς³³. Ο Πούτιν έκανε μια από τις πιο επίσημες καταγγελίες για την επέκταση του NATO στη διάσκεψη ασφαλείας του Μονάχου το 2007. Μιλώντας σε ένα ακροατήριο ανώτερων αξιωματούχων και διακεκριμένων ειδικών ασφαλείας και από τις δύο πλευρές του Ατλαντικού, κατηγόρησε ότι «η επέκταση του NATO δεν έχει καμία σχέση με τον εκσυγχρονισμό της ίδιας της συμμαχίας ή με την ασφάλεια στην Ευρώπη. Αντίθετα αντιπροσωπεύει μια σοβαρή πρόκληση η οποία περιορίζει το επίπεδο της αμοιβαίας εμπιστοσύνης»³⁴.

Πέρα από τη διεύρυνση του NATO η Μόσχα ανησυχούσε επίσης και για την προώθηση από τις ΗΠΑ και τις ευρωπαϊκές χώρες της δημοκρατίας στα πρώην σοβιετικά κράτη. Η Μόσχα έβλεπε τις προσπάθειες της Δύσης σ' αυτόν τον τομέα ως ακόμη μια μορφή γεωπολιτικής περικύκλωσης της Ρωσίας και ακόμη ως σκόπιμη πολιτική εξάπλωσης αστάθειας στο εσωτερικό της Ρωσίας. Η υποστήριξη της Δύσης στις επονομαζόμενες «έγχρωμες επαναστάσεις», την «Επανάσταση των Ρόδων» στη Γεωργία το 2003, την «Πορτοκαλί Επανάσταση» στην Ουκρανία το 2004 και την «Επανάσταση της Τουλίπας» στην Κιργισία το 2005 αντιμετωπίστηκε με τον ίδιο τρόπο. Η ανησυχία για την ενδεχόμενη μόλυνση από τις έγχρωμες επαναστάσεις συνδυάστηκε με την δεδηλωμένη ευθύνη για τις ρωσικές μειονότητες που είχαν μείνει απομονωμένες μετά τη συρρίκνωση της Ρωσίας το 1991. Αυτό εκδηλώθηκε με τη μορφή παρεμβάσεων προς υποστήριξη αυτονομιστικών κινημάτων στην περιοχή της Υπερδνειστερίας στη Μολδαβία και στις περιοχές της Νότιας Οσσετίας και Αμπχαζίας στη Γεωργία³⁵.

Ίσως η πιο ξεκάθαρη διαμόρφωση της Ρωσικής συμπεριφοράς προς την Δύση ανήκει στον τότε πρόεδρο Ντμίτρι Μεντβέντεφ, ο οποίος στον απόηχο του πολέμου του 2008 με την Γεωργία κήρυξε τα γειτονικά κράτη ως ζώνη προνομιακών συμφερόντων για την Ρωσία. Το μήνυμα προς τις άλλες δυνάμεις και ειδικότερα προς τις Ηνωμένες Πολιτείες ήταν ξεκάθαρο: «Σεβαστείτε τα πρωτεία της Ρωσίας σε αυτά τα εδάφη και ακόμα καλύτερα κρατηθείτε μακριά από αυτά». Ο πόλεμος με την Γεωργία, που είχε

³³Freedman, "Ukraine and the art of crisis management", σ.15

³⁴ "Putin's Prepared Remarks at 43rd Munich Conference on Security Policy", *The Washington Post*, 12 February 2007, <http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2007/02/12/AR2007021200555.html>

³⁵Freedman, "Ukraine and the art of crisis management", σ.16

σκοπό να τιμωρήσει το μικρό γειτονικό κράτος για το δυτικό γεωπολιτικό προσανατολισμό του και επιθυμία να ξεφύγει από την σφαίρα επιρροής της Ρωσίας, έστειλε ένα ισχυρό μήνυμα στα άλλα πρώην Σοβιετικά κράτη να μην πιέζουν τα όρια υπομονής της Μόσχας. Έστειλε επίσης ένα μήνυμα στη Δύση να συμπεριφέρεται προσεκτικά στο εγγύς περιβάλλον της Ρωσίας³⁶.

Για πολλούς στη Ρωσία και όχι μόνο, η διεύρυνση του NATO ήταν δυνατή μόνο και μόνο λόγω της αδυναμίας της Ρωσίας κατά την δεκαετία του 1990. Η πολιτική σταθεροποίηση της Ρωσίας και η οικονομική ανάκαμψη της μετά το 2000 κατέστησε δυνατό να σταθεί και πάλι στα πόδια της, να επανακτήσει ένα μέρος της χαμένης στρατιωτικής ισχύος της, να αντισταθεί στην πίεση της Δύσης και να αποτρέψει περαιτέρω επέκταση της συμμαχίας προς τις περιοχές της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, συμπεριλαμβανομένης της Ουκρανίας και της Γεωργίας.

Εστιασμένοι στη σκληρή ισχύ και στις στρατιωτικές απειλές οι Ρώσοι ηγέτες επικέντρωσαν την ρητορική τους για το NATO ως την κύρια πρόκληση για την Ρωσία. Η ΕΕ προκάλεσε αρχικά σημαντικά μικρότερη προσοχή και οργή, γιατί έπαιξε μικρότερο και λιγότερο ορατό ρόλο στο «εγγύς εξωτερικό» της Ρωσίας, επιλέγοντας αντίθετα να εστιάσει προσπάθειες και πόρους σε χώρες της κεντρικής Ευρώπης με άμεσες προοπτικές ένταξης, αλλά και επειδή απουσίαζε από αυτή η συλλογική στρατιωτική διάσταση.

Ωστόσο, παρά τη συνεχιζόμενη ρωσική ενασχόληση με το NATO, η ΕΕ άρχισε σταδιακά να υπολογίζεται πιο εμφανώς ως πρόκληση στη ρωσική πολιτική της ανασύστασης μιας σφαίρας επιρροής στον πρώην σοβιετικό χώρο. Από την αρχή η πρωτοβουλία του EaP καταδικάστηκε από τη Ρωσία ως μια προσπάθεια για την επέκταση της σφαίρας επιρροής της ΕΕ στο «εγγύς εξωτερικό της». Αυτό οφείλονταν τόσο στην αυξανόμενη προσοχή της ΕΕ στην ανατολική της περιφέρεια και ειδικότερα στην Ουκρανία, όσο και στη ρωσική αναζωογονημένη πολιτική της ευρασιατικής ενοποίησης, ως ο κύριος στόχος εξωτερικής πολιτικής του Πούτιν κατά την τρίτη θητεία του. Το σχέδιο αφορούσε την ένταξη όσο το δυνατόν περισσότερων από τα πρώην σοβιετικά κράτη σε μια Ευρασιατική Τελωνειακή Ένωση, προφανώς υπό την κυριαρχία της Ρωσίας. Θα επακολουθούσε μια πιο στενή πολιτική ενοποίηση με ένα υπερεθνικό φορέα λήψης αποφάσεων, την Ευρασιατική Ένωση, επίσης υπό την κυριαρχία της Ρωσίας. Έτσι στις 18 Νοεμβρίου του 2011 η Ρωσία ανακοίνωσε μια συμφωνία με το Καζακστάν και τη Λευκορωσία για την ίδρυση της Ευρασιατικής Οικονομικής Ένωσης από το 2015.

³⁶ Menon & Rumer, *Conflict in Ukraine*, σ. 73

Ανεξάρτητα από το πόσο ρεαλιστική ήταν αυτή η φιλοδοξία, δεν είναι δύσκολο να ξεχωρίσει κανείς τα θέλητρά της για τον Πούτιν. Οι προσπάθειές του να εκσυγχρονίσει τη ρωσική οικονομία ώστε αυτή να μπορεί να αλληλεπιδρά πιο αποτελεσματικά με τη Δύση είχαν αποτύχει. Το πλεονέκτημα των υψηλών τιμών πετρελαίου και αερίου είχε οδηγήσει σε λίγα μόνο μακροχρόνια οφέλη, η οικονομία παρέμενε εξαρτημένη από το εμπόριο υδρογονανθράκων και οι προοπτικές της έδειχναν προοδευτική υποχώρηση. Για έναν ηγέτη που έβλεπε την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης ως καταστροφή, αυτή ήταν η μόνη ευκαιρία για να αρχίσει η μερική ανοικοδόμησή της, έστω και αν αυτό σήμαινε συνεργασία με οικονομίες που είχαν σε μεγάλο βαθμό τις ίδιες παθογένειες με τη ρωσική. Σ' αυτό το σκηνικό, η Ευρασιατική Τελωνειακή Ένωση εμφανίστηκε ως σχεδόν η τελευταία ευκαιρία για να παρέχει ένα επαρκές πλαίσιο για την άσκηση της ρωσικής ισχύος. Το πρόβλημα για τον Πούτιν ήταν ότι η συμφωνία μόνο με το Καζακστάν και τη Λευκορωσία δεν ήταν επαρκής. Επειδή το Αζερμπαϊτζάν και η Γεωργία ήταν χαμένη υπόθεση, οι χώρες που απέμεναν στο παιχνίδι ήταν η Αρμενία, η Μολδαβία και η Ουκρανία³⁷.

Η Ουκρανία (η δεύτερη πρώην Σοβιετική Δημοκρατία σε πληθυσμό και οικονομικό μέγεθος μετά τη Ρωσία) ήταν μακράν ο πιο σημαντικός στόχος της πολιτικής ενοποίησης του Πούτιν. Με τη ρωσική έμφαση στη σκληρή ισχύ και τον εδαφικό έλεγχο, η επιδίωξη της Ευρώπης για μια Συμφωνία Σύνδεσης με την Ουκρανία, μέσω της επικράτειας της οποίας η Ρωσία στέλνει το 50% των αναγκών της Ευρώπης σε φυσικό αέριο, χωρίς αμφιβολία έδειχνε ως ακόμη ένα απειλητικό γεωπολιτικό βήμα σε μια σειρά ενεργειών με σκοπό να υπονομεύσουν τη ρωσική επιρροή. Πέρα από το μέγεθός της, η θέση της μεταξύ Ρωσίας και Ευρώπης και οι υποδομές της (τόσο σημαντικές για το εμπόριο αερίου της Ρωσίας με την Ευρώπη), καθιστούσαν την Ουκρανία απολύτως ζωτική στα σχέδια του Πούτιν για την ευρασιατική ενοποίηση και το ρωσικό αίσθημα ασφαλείας.³⁸

Υπάρχουν αρκετοί λόγοι για το ότι η Μόσχα ήταν αποφασισμένη να αντιμετωπίσει την αυξανόμενη επιρροή της ΕΕ στις πρώην σοβιετικές χώρες γενικότερα και το EaP και τη συνοδευτική Συμφωνία Σύνδεσης ειδικότερα³⁹. Πρώτον η ΕΕ είχε γίνει μια όλο και περισσότερο σημαντική πηγή εμπορίου και επενδύσεων για αρκετές χώρες που η Μόσχα θεωρεί ότι συνιστούν το «εγγύς εξωτερικό» της. Η Ρωσία παρέμενε ο μεγαλύτερος

³⁷ Freedman, "Ukraine and the art of crisis management", σ.19

³⁸ Menon & Rumer, *Conflict in Ukraine*, σ. 73

³⁹ Στο ίδιο, σ. 115-117

εμπορικός εταίρος της Ουκρανίας το 2013 με συνολικό όγκο συναλλαγών στα 12,6 δις \$, το 27% των εξαγωγών της Ουκρανίας και το 30% των εισαγωγών της. Όμως από τότε, η Ουκρανία άρχισε να διεξάγει ένα ελαφρά μεγαλύτερο μέρος του εμπορίου της με την ΕΕ. Στα μάτια της Μόσχας η Συμφωνία Σύνδεσης θα επιτάχυνε αυτή την τάση καθιστώντας την Ουκρανία λιγότερο εξαρτημένη από τη Ρωσία για αγαθά, τεχνολογία και κεφάλαια και θα ισχυροποιούσε το ρόλο της Ευρώπης που είχε σαφώς πιο πολλά να προσφέρει. Το αναπόφευκτο αποτέλεσμα θα ήταν η μειωμένη ρωσική επιρροή και όχι μόνο οικονομική σε μια ζωτική γειτονική χώρα.

Δεύτερον, παρόλο που η Συμφωνία Σύνδεσης δεν προσέφερε στην Ουκρανία και οποιοδήποτε άλλο μέλος του EaP διαβεβαίωση για ένταξη στην ΕΕ, η Ρωσία δεν θα μπορούσε να μην υπολογίζει την πιθανότητα μια μελλοντική ουκρανική κυβέρνηση να κάνει αρκετή πρόοδο στην εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων που απορρέουν από τη συμφωνία και να πληρεί τις προϋποθέσεις υποψήφιου μέλους, μια προοπτική που θα έκανε αρκετά ρεαλιστική την πλήρη ένταξη. Αυτός ο φόβος δεν ήταν υπερβολικός ιδίως αν αναλογιστούμε το παράδειγμα της Ρουμανίας και της Βουλγαρίας που οι πιθανότητες για ένταξή τους φαίνονταν χαμηλές.

Επίσης, για τη Μόσχα υπάρχει σύνδεση μεταξύ της ένταξης στην ΕΕ και της ένταξης στο NATO. Υπάρχει μεγάλη επικάλυψη στα μέλη των δύο οργανισμών (22 από τα 28 μέλη της ΕΕ είναι και μέλη του NATO) και οι δύο οργανισμοί δηλώνουν τη δέσμευσή τους για κοινές αξίες και στρατηγική συνεργασία βασισμένη στη Διακήρυξη για την Πολιτική Ευρωπαϊκής Άμυνας και Ασφάλειας μεταξύ ΕΕ και NATO του 2002. Αν και ένταξη σε ένα οργανισμό δεν εγγυάται την ένταξη στον άλλο, η Ρωσία δεν θα μπορούσε να απορρίψει την πιθανότητα ότι μια Ουκρανία στην ΕΕ θα μπορούσε τελικά να γίνει μια Ουκρανία στο NATO. Αυτή η προοπτική δεν ήταν εντελώς απίθανη. Κατά την άποψη της Μόσχας αν η Συμφωνία Σύνδεσης επρόκειτο να αυξήσει τις όποιες πιθανότητες ένταξης στην ΕΕ, θα μπορούσε επίσης να κάνει την είσοδο της Ουκρανίας στο NATO πιο πιθανή.

Τέλος, η ενδεχόμενη προσχώρηση της Ουκρανίας στην Συμφωνία Σύνδεσης είχε σημασία για τη Μόσχα, επειδή προμήνυε μια πιθανή αποκόλληση μεταξύ της Ρωσίας και της Ουκρανίας, με την πολιτιστική - πολιτισμική έννοια. Η ανάλυση στο 1^ο κεφάλαιο παρέχει αρκετούς λόγους για να ληφθεί υπόψη αυτός ο παράγοντας για την κατανόηση της ρωσικής πολιτικής προς την Ουκρανία. Σίγουρα αυτό που παρακινεί τους ρώσους εθνικιστές δεν είναι η προοπτική εμπορικών απωλειών στην Ουκρανία έναντι της Δύσης. Γι αυτούς ο ανταγωνισμός για την Ουκρανία (είτε με τη μορφή του EaP είτε του PfP),

αποτελεί ξεχωριστό παράδειγμα μιας ευρύτερης εκστρατείας που διεξάγει ο φιλελεύθερος ευρωπαϊστικός συνασπισμός από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου για να εξαλείψει τα ιστορικά πρωτεία της Ρωσίας στις γειτονικές της χώρες με την αλλαγή στον τρόπο ζωής και σκέψης των λαών τους. Ενώ αυτή η ιδεολογική ένταση εμπνευσμένη από τον ευρασιανισμό που εμφανίζει τη Ρωσία ως το κέντρο ενός πολιτισμού διαφορετικού από το δυτικό φιλελευθερισμό, δεν καθόριζε από μόνη της την εξωτερική πολιτική της Ρωσίας, δεν στερούνταν επίσης επιρροής στους κυβερνητικούς θεσμούς της Ρωσίας και τον ίδιο τον Πούτιν⁴⁰.

Η πρόοδος της Ουκρανίας στις διαπραγματεύσεις για τη Συμφωνία Σύνδεσης φαίνεται να καθόρισε τη ρωσική αντίδραση. Με τις συνομιλίες μεταξύ Ουκρανίας και ΕΕ να εισέρχονται στο τελικό στάδιο, η Μόσχα πίεσε για πρόοδο στις δικές της συνομιλίες με το Κίεβο για την ένταξη στην Τελωνειακή Ένωση. Τον Ιούνιο του 2013 η Ουκρανία συμφώνησε να λάβει το καθεστώς παρατηρητή στην Τελωνειακή Ένωση, ένα βήμα πιο κοντά αλλά που απείχε ακόμη από την ένταξη. Σχεδόν αμέσως ο Σεργκέι Γκλάζυεφ, σύμβουλος του Πούτιν και βασικός υποστηρικτής της ευρασιατικής ενοποίησης, απείλησε δημόσια την Ουκρανία ότι θα έχανε το καθεστώς παρατηρητή στην Τελωνειακή Ένωση αν υπέγραφε τη Συμφωνία Σύνδεσης⁴¹.

Η ρωσική πίεση συνέχισε να αυξάνει. Τον Ιούλιο του 2013 η Ρωσία επέβαλε απαγόρευση σε διάφορες κατηγορίες εισαγωγών από την Ουκρανία. Επιπρόσθετα ρώσοι τελωνειακοί άρχισαν λεπτομερείς επιθεωρήσεις στα σύνορα με την Ουκρανία, σταματώντας την κυκλοφορία και θέτοντας σε κίνδυνο τη ροή ουκρανικών αγαθών, πολλά από τα οποία ήταν ευπαθή, προς τη Ρωσία. Το οικονομικό κόστος από αυτές τις ενέργειες εκτιμήθηκε μεταξύ 500 εκ. \$ και 2,5 δις \$ και η απειλή περισσότερων κυρώσεων από τη Ρωσία αποτελούσε κύρια απειλή για την εύθραυστη ουκρανική οικονομία. Ωστόσο, παρά τις εμπορικές κυρώσεις η Ουκρανία εμφανίζονταν έτοιμη να υπογράψει τη Συμφωνία Σύνδεσης στη Σύνοδο Κορυφής της 28 και 29 Νοεμβρίου στο Βίλνιους.

2.4 Η Ουκρανία Μεταξύ Ανατολής - Δύσης

Αναγνωρίζοντας τη γεωπολιτική της θέση ανάμεσα στην Ευρώπη και τη Ρωσία, η Ουκρανία ακολούθησε μετά την ανεξαρτησία της μια πολυδιάστατη εξωτερική πολιτική,

⁴⁰ Menon & Rumer, *Conflict in Ukraine*, σ. 119

⁴¹ Στο ίδιο, σ. 76-77

ενδιαφέρονταν δηλαδή για την ανάπτυξη καλών σχέσεων με αριθμό ξένων δρώντων⁴². Προφανώς οι σχέσεις με τη Ρωσία ήταν σημαντικές. Λόγω των δεσμών που αναπτύχθηκαν τόσο πριν όσο και κατά τη διάρκεια της Σοβιετικής Ένωσης, η Ρωσία ήταν ο κύριος εμπορικός εταίρος της Ουκρανίας, και ένα μεγάλο μέρος της ουκρανικής οικονομίας ήταν ενσωματωμένο με την οικονομία της Ρωσίας. Η Ουκρανία προσχώρησε το 1991 στην Κοινοπολιτεία Ανεξαρτήτων Κρατών (ΚΑΚ), η οποία σχεδιάστηκε για να προωθήσει μια ειρηνική διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και να διατηρήσει πολλούς από τους οικονομικούς, πολιτικούς, και δεσμούς ασφάλειας μεταξύ των πρώην Σοβιετικών Δημοκρατιών. Ο Λεονίντ Κούτσμα εξελέγη πρόεδρος το 1994 με ένα πρόγραμμα που περιλάμβανε στενότερους δεσμούς με τη Ρωσία με το σύνθημα «Λιγότερα τείχη, περισσότερες γέφυρες».

Πολλοί Ουκρανοί όμως, δεν ήθελαν μια στενή σχέση με τη Ρωσία, φοβούμενοι ότι η Ρωσία θα ήθελε να παίξει ένα αυτοκρατορικό ρόλο πάνω στην Ουκρανία ή να επιδιώξει με κάποιο τρόπο να ενσωματώσει την Ουκρανία πίσω στη Ρωσία. Στη δεκαετία του 1990, η Ουκρανία και η Ρωσία είχαν σημαντικές διαφωνίες σχετικά με την τύχη των πυρηνικών όπλων σοβιετικής εποχής στην ουκρανική επικράτεια και τη διαίρεση του σοβιετικού στόλου της Μαύρης Θάλασσας, ο οποίος ελλιμενίζονταν στην Κριμαία. Τελικά, τα δύο αυτά ζητήματα διευθετήθηκαν ειρηνικά. Η Ουκρανία παρέδωσε στη Ρωσία το πυρηνικό της οπλοστάσιο, ο στόλος χωρίστηκε, και οι δύο χώρες σύναψαν Συνθήκη Φιλίας και Συνεργασίας το 1998. Ειδικότερα η παράδοση του πυρηνικού οπλοστασίου συνοδεύτηκε από το Μνημόνιο της Βουδαπέστης με το οποίο η Ρωσία, οι ΗΠΑ και το Ηνωμένο Βασίλειο, δεσμεύονταν «να σεβαστούν την ανεξαρτησία και τα υφιστάμενα σύνορα της Ουκρανίας».

Παρ' όλα αυτά, εξακολουθούσαν να υπάρχουν προβλήματα στις ρωσο-ουκρανικές σχέσεις. Αυτά αφορούσαν μια εδαφική διαμάχη για το Στενό Κερτς στην Αζοφική Θάλασσα το 2003, τη ρωσική ανάμιξη κατά τη διάρκεια της «Πορτοκαλί Επανάστασης», και τις διαμάχες για την τιμή του φυσικού αερίου που πουλάει η Ρωσία στην Ουκρανία. Η ενεργειακή εξάρτηση από τη Ρωσία ήταν πάντα μια πηγή ανησυχίας για πολλούς Ουκρανούς, καθώς δίνει τη δυνατότητα στη Ρωσία να ασκήσει εξαναγκασμό στην Ουκρανία. Οι ανησυχίες αυτές για τη Ρωσία οδήγησαν την Ουκρανία να ενταχθεί στην λεγόμενη ομάδα GUAM (Γεωργία – Ουκρανία – Αζερμπαϊτζάν - Μολδαβία), η οποία

⁴² Kubicek, *The history of Ukraine*, σ. 13-14

επικεντρώνεται στην ανάπτυξη νέων αγωγών πετρελαίου και φυσικού αερίου από την Κασπία Θάλασσα, οι οποίοι θα παρακάμψουν τη Ρωσία.

Η Ουκρανία έχει επίσης προσπαθήσει να αναπτύξει καλές σχέσεις με την Ευρωπαϊκή Ένωση και τις Ηνωμένες Πολιτείες. Πράγματι, οι διαδοχικές μετασοβιετικές ουκρανικές κυβερνήσεις τόνισαν ότι δίνουν προτεραιότητα στην Ευρωατλαντική ενσωμάτωση. Η Ουκρανία έχει συνεργαστεί με το ΝΑΤΟ, εντασσόμενη στο πρόγραμμα PfP το 1994 και έστειλε ειρηνευτικές δυνάμεις για να υποστηρίξουν τις επιχειρήσεις του ΝΑΤΟ στη Βοσνία και το Κοσσυφοπέδιο. Αναζήτησε επίσης στενότερες σχέσεις με την ΕΕ. Το 1998, τέθηκε σε ισχύ η συμφωνία εταιρικής σχέσης και συνεργασίας μεταξύ της ΕΕ και της Ουκρανίας και αργότερα συμπληρώθηκε το 1999 με την ανάπτυξη της Κοινής Στρατηγικής της ΕΕ για την Ουκρανία. Η Ουκρανία είχε λάβει αρκετά δισεκατομμύρια δολάρια σε βοήθεια από την ΕΕ και από τις Ηνωμένες Πολιτείες για οικονομικές μεταρρυθμίσεις και τον εκδημοκρατισμό της χώρας. Ωστόσο, λόγω της πολιτικής διαφθοράς, της έλλειψης προόδου προς τη δημοκρατία, και των ισχυρισμών για πωλήσεις ουκρανικών όπλων στο Ιράκ του Σαντάμ Χουσεΐν, οι σχέσεις της Ουκρανίας με την Ευρώπη και τις Ηνωμένες Πολιτείες επιδεινώθηκαν κατά τα τελευταία χρόνια της κυβέρνησης Κούτσμα.

Από την «Πορτοκαλί Επανάσταση», ο Πρόεδρος Γιούσενκο προσπάθησε να προσανατολίσει την Ουκρανία με μεγαλύτερη σαφήνεια προς τη Δύση. Κατέστησε σαφές ότι θέλει την Ουκρανία να ενταχθεί στην ΕΕ, και η ένταξη στην ΕΕ γενικά υποστηρίζονταν από τους περισσότερους Ουκρανούς. Η ΕΕ ωστόσο, πρόσφερε στην Ουκρανία μόνο την προοπτική της ενισχυμένης συνεργασίας μέσω του EaP. Η Πολωνία έχει καταστεί ο κύριος συνήγορος της Ουκρανίας εντός της ΕΕ, αποδεικνύοντας ότι οι δύο χώρες μπορούν να ξεπεράσουν την κατά καιρούς οξεία σχέση τους.

Ο πρόεδρος Γιουσένκο είχε εκφράσει επίσης ενδιαφέρον για ένταξη στο ΝΑΤΟ και ζήτησε από τη συμμαχία να προετοιμάσει ένα Ενταξιακό Σχέδιο Δράσης [Membership Action Plan (MAP)]. Στη Σύνοδο Κορυφής του ΝΑΤΟ το 2008 στο Βουκουρέστι, οι σύμμαχοι δήλωσαν ότι καλωσόριζαν τις ευρωατλαντικές φιλοδοξίες της Ουκρανίας και της Γεωργίας και ότι «αυτά τα έθνη θα γίνουν μέλη του ΝΑΤΟ»⁴³.

Ωστόσο, μετά την εκλογή του στην προεδρία το 2010, ο Γιανουκόβιτς ακολούθησε διαφορετική πορεία και αποστασιοποιήθηκε από την επιδίωξη του προκατόχου του για

⁴³ Menon & Rumer, *Conflict in Ukraine*, σ. 65-66

ένταξη. Αντίθετα ο Γιανουκόβιτς επέλεξε το καθεστώς ουδετερότητας για την Ουκρανία. Αυτή η στάση ανταποκρίνονταν στη διάθεση της κοινής γνώμης της Ουκρανίας, η οποία ήταν διαιρεμένη για το θέμα της ένταξης στο NATO. Σύμφωνα με μια δημοσκόπηση του 2008, 43% των Ουκρανών έβλεπαν το NATO ως απειλή, 15% ως πηγή ασφάλειας και το 30% ήταν αδιάφοροι. Ο διεθνής προσανατολισμός της Ουκρανίας παρέμενε πάντα δεμένος με τη γεωγραφία, την ιστορία της χώρας, και τις περιφερειακές διαιρέσεις.

Ο νόμος για την ουδετερότητα ψηφίστηκε από το ουκρανικό κοινοβούλιο το 2010, αλλά άφηνε περιθώριο στην Ουκρανία να συνεχίσει να συμμετέχει σε ασκήσεις PfP και άλλες δραστηριότητες. Αυτές οι διευθετήσεις συνεπάγονταν συχνές επισκέψεις από πολιτικούς και στρατιωτικούς αξιωματούχους του NATO, συμμετοχή της Ουκρανίας σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες του NATO, ακόμη και διεξαγωγή ασκήσεων του NATO σε ουκρανικό έδαφος. Αυτή η δραστηριότητα έγινε συνηθισμένη αν και προκάλεσε τοπικές διαμαρτυρίες σε κάποιες περιοχές όπου διεζάγονταν και ειδικότερα στην Κριμαία.

Η Ουκρανία στη συνέχεια βρέθηκε μπροστά σε ένα οικονομικό και γεωπολιτικό δίλλημα μεταξύ ΕΕ και Ρωσίας. Η πολιτική της στράφηκε περισσότερο προς την προσέγγιση με την ΕΕ μέσω των διαπραγματεύσεων για την υπογραφή της Συμφωνίας Σύνδεσης, προσπαθώντας παράλληλα να τηρεί τις ισορροπίες με τη Ρωσία και να αντισταθεί στις πιέσεις της τελευταίας για ένταξη στην Ευρασιατική Τελωνιακή Ένωση. Επιπλέον, η Ουκρανία ήταν διαιρεμένη εσωτερικά για το θέμα αυτό. Το Σεπτέμβριο του 2013 το 42% υποστήριζε την ένταξη στην ΕΕ ενώ το 37% υποστήριζε την ένταξη στην Τελωνιακή Ένωση⁴⁴. Η δυτική Ουκρανία υιοθέτησε με ενθουσιασμό το ευρωπαϊκό σχέδιο. Η ανατολική Ουκρανία υιοθέτησε στάση που κυμαίνονταν μεταξύ αμφιθυμίας και αντίστασης για τη μετατόπιση προς τη Δύση. Η αντίσταση των κατοίκων της ανατολικής Ουκρανίας στο ευρωπαϊκό σχέδιο απηχούσε όχι μόνο την αδύναμη ουκρανική τους ταυτότητα, αλλά και την πιθανότητα ότι τα ορυχεία και οι μεταλλουργικές βιομηχανίες στις οποίες απασχολούνταν θα ήταν οι πρώτες επιχειρήσεις που θα έκλειναν σε περίπτωση διαρθρωτικών αλλαγών⁴⁵.

Το μεγαλύτερο πρόβλημα όμως του Γιανουκόβιτς ήταν η κατάσταση της οικονομίας⁴⁶. Η λίστα των χρόνιων προβλημάτων της ουκρανικής οικονομίας περιλάμβανε

⁴⁴ The International Republican Institute, Ukraine Survey: Ukrainians Positive about Association Agreement with the EU, διαθέσιμο στο <http://www.iri.org/resource/iri-ukraine-survey-ukrainians-positive-about-association-agreement-eu>

⁴⁵ MacFarlane & Menon, "The EU and Ukraine", σ.98

⁴⁶ Menon & Rumer, *Conflict in Ukraine*, σ. 60-61

ανεπαρκείς μεταρρυθμίσεις, διαφθορά, ενεργειακή εξάρτηση από τη Ρωσία, εκτεταμένες κοινωνικές δαπάνες. Με την κυβέρνηση να αντιμετωπίζει εξωτερικό χρέος ύψους 15 δις \$ που ωρίμαζε το 2014 και τα ταμειακά αποθέματα στην Κεντρική Τράπεζα γύρω στα 20 δις \$, ο Γιανουκόβιτς προσπάθησε να λάβει δάνειο ύψους 15 δις \$ από το ΔΝΤ, αλλά αυτό ήταν αδύνατο χωρίς την αποδοχή αυστηρών προϋποθέσεων που ο Ουκρανός πρόεδρος, προσβλέποντας στην επανεκλογή του το 2015, δεν ήθελε να αναλάβει υπό το φόβο λαϊκής δυσαρέσκειας. Η ΕΕ πρόσφερε ένα σχετικά μικρό πακέτο βοήθειας (610 εκατ. €) για την υπογραφή της Συμφωνίας Σύνδεσης, αλλά αυτό ήταν μόνο ένα μικρό μέρος από τη βοήθεια που χρειαζόνταν η Ουκρανία για να αποφύγει τη χρεωκοπία. Όμως η χρεωκοπία δεν αποτελούσε επιλογή σε μια προεκλογική χρονιά και ο Γιανουκόβιτς έπρεπε να ψάξει για άλλες πηγές χρηματοδότησης.

Παρά την απροθυμία του για ένταξη στην Τελωνειακή Ένωση, ο Γιανουκόβιτς ενεπλάκη σε παρατεταμένες διαπραγματεύσεις με τον Πούτιν για να δημιουργήσει μια άλλου είδους σχέση με τη Ρωσία, κάτι που θα υπολείπονταν της πλήρους ένταξης στην Τελωνειακή Ένωση. Μια ξεκάθαρη άρνηση από μέρους του Γιανουκόβιτς για ένταξη στην Τελωνειακή Ένωση θα οδηγούσε αναμφίβολα σε περισσότερη οικονομική και πολιτική πίεση στην Ουκρανία, ειδικότερα στον ενεργειακό τομέα αλλά και στο διμερές εμπόριο γενικά το οποίο ήταν ζωτικής σημασίας⁴⁷.

Το 2013 οι διαπραγματεύσεις μεταξύ Κιέβου και Μόσχας για την ένταξη της Ουκρανίας στην υπό ρωσική ηγεσία Τελωνειακή Ένωση διαρκούσαν ήδη για τρία τουλάχιστο χρόνια. Το κύριο θέλγητρο για την Ουκρανία προκειμένου να γίνει μέλος της Τελωνειακής Ένωσης ήταν η υπόσχεση από τη Ρωσία ότι θα μπορούσε να αγοράζει ρωσικό αέριο σε πολύ χαμηλότερες τιμές. Τα επίσημα εμπόδια για την ένταξη της Ουκρανίας στην Τελωνειακή Ένωση ήταν τρία: η ρήτρα στο ουκρανικό σύνταγμα που απαγόρευε την εκχώρηση αρμοδιότητας λήψης αποφάσεων σε υπερεθνικούς οργανισμούς, οι υποχρεώσεις της Ουκρανίας στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου και η ασυμβατότητα μεταξύ των όρων της Συμφωνίας Σύνδεσης και της Τελωνειακής Ένωσης. Το ανεπίσημο και πιο αποφασιστικό εμπόδιο ήταν η επιθυμία του Γιανουκόβιτς να εκμαιεύσει τα μεγαλύτερα δυνατά οφέλη από την Ευρώπη και τη Ρωσία κρατώντας συγχρόνως και τους δύο σε απόσταση και διατηρώντας ευελιξία για να ελίσσεται ανάμεσά τους για να ικανοποιήσει τις πολιτικές του επιδιώξεις⁴⁸.

⁴⁷ Menon & Rumer, *Conflict in Ukraine*, σ. 63

⁴⁸ Στο ίδιο, σ. 76

Ενώ διαπραγματεύονταν με τον Πούτιν, ο Γιανουκόβιτς ενεπλάκη επίσης σε παρατεταμένες και περίπλοκες διαπραγματεύσεις και με την ΕΕ, για την υπογραφή της Συμφωνίας Σύνδεσης και της DCFTA. Οι δύο πλευρές είχαν μονογραφήσει τα έγγραφα των δύο συμφωνιών το 2012. Ωστόσο το τελικό στάδιο των διαπραγματεύσεων προχώρησε πολύ αργά, δείχνοντας ότι ο Γιανουκόβιτς ήταν απρόθυμος να δεχθεί τις απαιτητικές προϋποθέσεις των δύο συμφωνιών που απαιτούσαν ένα μεγάλο εύρος νομικών και κανονιστικών αλλαγών τις οποίες ήταν σχεδόν σίγουρα απρόθυμος να αναλάβει υπό το φόβο περιορισμού της ισχύος και εξουσίας του. Εκ των υστέρων φαίνεται ότι ο Γιανουκόβιτς ενδιαφέρονταν περισσότερο για τις διαπραγματεύσεις αυτές καθαυτές παρά για το αποτέλεσμά τους. Επειδή οι ευρωπαίοι διαπραγματευτές έβλεπαν τις συμφωνίες ως ασύμβατες με την ένταξη στην Τελωνειακή Ένωση, οι διαπραγματεύσεις παρείχαν στον Γιανουκόβιτς μια ασπίδα έναντι της ρωσικής πίεσης⁴⁹.

Λίγο πριν τη Σύνοδο Κορυφής στο Βίλνιους όλα έδειχναν ότι η Ουκρανία θα υπέγραφε τη Συμφωνία Σύνδεσης. Η αλλαγή στη στάση του Γιανουκόβιτς ήρθε μετά από χωρίς προηγούμενο πίεση από τη Ρωσία και μυστικές συνομιλίες με τον Πούτιν σε ένα αεροδρόμιο κοντά στη Μόσχα στις 9 Νοεμβρίου⁵⁰. Μετά από αυτό ο Πρωθυπουργός Αζάροφ συναντήθηκε με τω Ρώσο ομόλογό του Μεντβέντεφ, για περαιτέρω συνομιλίες που ο Αζάροφ περιέγραψε ως πολύ παραγωγικές⁵¹. Φαίνεται ότι στις συναντήσεις αυτές συμφωνήθηκε το πακέτο βοήθειας της Ρωσίας προκειμένου η Ουκρανία να μην υπογράψει τη Συμφωνία Σύνδεσης. Το σχέδιο δράσης περιλάμβανε, δάνειο ύψους 15 δις \$ από τη Ρωσία με ευνοϊκούς όρους για την Ουκρανία, μια σημαντική μείωση των τιμών του φυσικού αερίου (περίπου 30%) και δεσμεύσεις για στενότερη οικονομική συνεργασία μεταξύ της Ουκρανίας και της Ρωσίας⁵².

Η Ουκρανία του Γιανουκόβιτς επέλεξε τη συμφωνία με τη Ρωσία και απομακρύνθηκε από την ΕΕ. Η συμφωνία που προσφέρονταν από την ΕΕ ήταν εντελώς ανεπαρκής με όρους βραχυπρόθεσμων κινήτρων. Η υπογραφή της συμφωνίας υπόσχονταν πολλά άμεσα βάρη για την Ουκρανία σε αντάλλαγμα για μακροπρόθεσμη οικονομική

⁴⁹ Menon & Rumer, *Conflict in Ukraine*, σ. 64

⁵⁰ “Putin's Gambit: How the EU Lost Ukraine”, *Spiegel Online*, 25 November 2013, <http://www.spiegel.de/international/europe/how-the-eu-lost-to-russia-in-negotiations-over-ukraine-trade-deal-a-935476.html>

⁵¹ Ian Traynor and Oksana Grytsenko, “Ukraine suspends talks on EU trade pact as Putin wins tug of war”, *The Guardian*, 21 November 2013 <https://www.theguardian.com/world/2013/nov/21/ukraine-suspends-preparations-eu-trade-pact>

⁵² Menon & Rumer, *Conflict in Ukraine*, σ. 77

ανάπτυξη. Επιπρόσθετα δεν υπήρχε ξεκάθαρη προοπτική επαρκούς χρηματοδότησης για να βοηθήσει τη χώρα στην πιστοληπτική κρίση που αντιμετώπιζε. Η προσφυγή στο ΔΝΤ θα απαιτούσε βαθιές διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις οι οποίες θα μεγάλωναν και θα παρέτειναν τα οικονομικά βάρη. Αντίθετα η άμεση βοήθεια που προσφέρθηκε από τη Ρωσία θα απέτρεπε τη χώρα από τη χρεωκοπία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο

ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ⁵³

3.1 Η «Επανάσταση του Euromaidan»

Στις 21 Νοεμβρίου ο Ουκρανός πρωθυπουργός Μικόλα Αζάροφ αποφάσισε με διάταγμα που υπέγραψε, την «παύση της διαδικασίας για την προετοιμασία της Συμφωνίας Σύνδεσης μεταξύ της Ουκρανίας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης», μια απόφαση η οποία προκάλεσε διαδηλώσεις το ίδιο βράδυ στην ουκρανική πρωτεύουσα. Οι διαδηλώσεις ήταν ειρηνικές προς υποστήριξη μιας φιλοδυτικής Ουκρανίας και ζητούσαν από την κυβέρνηση να υπογράψει τη συνθήκη και να ενισχύσει τις σχέσεις της Ουκρανίας με την ΕΕ.

Μετά τη Σύνοδο Κορυφής του Βίλνιους στις 29 Νοεμβρίου, όπου η Ουκρανία επέλεξε να μην υπογράψει τη Συμφωνία Σύνδεσης, το κύμα διαδηλώσεων μεγάλωσε και περισσότεροι άνθρωποι βγήκαν στους δρόμους σε όλη την Ουκρανία, κυρίως στο Κίεβο και Λβιβ, για να εκφράσουν την οργή και την απογοήτευσή τους προς την κυβέρνηση. Την επόμενη μέρα η αστυνομία διέλυσε βίαια τους διαδηλωτές, γεγονός που προκάλεσε την οργή σε πολλές άλλες περιοχές της χώρας⁵⁴. Οι συγκεντρώσεις συνέχισαν να αυξάνονται σε διάρκεια και ένταση απαιτώντας την παραίτηση του προέδρου Γιανουκόβιτς και πρόωρες εκλογές.

Στις αρχές Δεκεμβρίου οι διαδηλώσεις προσέλκυσαν περίπου 800.000 ανθρώπους στο κέντρο της πρωτεύουσας⁵⁵. Οι διαδηλωτές κατέλαβαν το Δημαρχείο του Κιέβου και οχυρώθηκαν στην Πλατεία Ανεξαρτησίας (*Maidan Nezalezhnosti*), προκαλώντας τη βίαιη αντίδραση της αστυνομίας. Παρά την εσωτερική και διεθνή καταδίκη των ενεργειών του Γιανουκόβιτς και της βίας εναντίον των διαδηλωτών, η εξέγερση η οποία έλαβε το όνομα *Euromaidan*, συνεχίστηκε. Οι διαδηλώσεις εξαπλώθηκαν πέρα από το Κίεβο στη δυτική Ουκρανία ακόμη και σε κάποιες πόλεις στην ανατολική χώρα.

⁵³ Εκτός αν άλλως αναφέρεται, στη συγγραφή αυτού του κεφαλαίου χρησιμοποιήθηκαν ανοικτές πηγές διαδικτύου όπως παρακάτω:

www.euronews.com (Euronews) www.nytimes.com (The New York Times) www.theguardian.com (The Guardian) www.reuters.com (Reuters) www.hosted.ap.org (The Associated Press) www.cbc.ca (CBC News) www.telegraph.co.uk (The Telegraph) www.bbc.com (BBC News) www.csis.org (Center for Strategic and International Studies) www.wsj.com (The Wall Street Journal)

⁵⁴ “Ukrainian police violently eject pro-EU protesters from Kiev square”, *Russia Today*, 30 November 2013 <https://www.rt.com/news/ukraine-police-disperse-protest-509/>

⁵⁵ Menon & Rumer, *Conflict in Ukraine*, σ. 79-81

Στα μέσα Ιανουαρίου 2014 το κοινοβούλιο ψήφισε σειρά νόμων εναντίον των διαδηλώσεων, καθώς οι συγκρούσεις είχαν μετατραπεί σε θανατηφόρες. Οι διαδηλώσεις όμως εντάθηκαν ακόμη περισσότερο και οι διαδηλωτές άρχισαν να καταλαμβάνουν κυβερνητικά κτίρια και σε άλλες πόλεις της δυτικής Ουκρανίας⁵⁶. Μέχρι τα τέλη Ιανουαρίου οι νόμοι αυτοί ανακλήθηκαν και η κυβέρνηση του Πρωθυπουργού Αζάροφ παραιτήθηκε. Η κατάσταση εξακολούθησε να επιδεινώνεται, παρά τις προσπάθειες του Γιανουκόβιτς στα μέσα Φεβρουαρίου για αποκλιμάκωση, όταν πρότεινε ένα εκτεταμένο ανασχηματισμό του υπουργικού συμβουλίου, προκειμένου να συμπεριληφθούν βασικοί ηγέτες της αντιπολίτευσης. Στις 20 Φεβρουαρίου η αιματοχυσία έφτασε στο αποκορύφωμά της από την έναρξη της κρίσης, καθώς 88 άνθρωποι σκοτώθηκαν στο Κίεβο μέσα σε 48 ώρες και εκατοντάδες τραυματίστηκαν στις συγκρούσεις μεταξύ των διαδηλωτών και της αστυνομίας, πολλοί από αυτούς από πυρά ελεύθερων σκοπευτών.

Στις 21 Φεβρουαρίου, ο Γιανουκόβιτς και οι ηγέτες της αντιπολίτευσης υπέγραψαν συμβιβαστική συμφωνία, η οποία περιλάμβανε την επαναφορά του συντάγματος του 2004 που προέβλεπε την αύξηση της εξουσίας του πρωθυπουργού σε βάρος αυτής του προέδρου, το σχηματισμό νέας κυβέρνησης εθνικής ενότητας, περαιτέρω συνταγματικές μεταρρυθμίσεις μέχρι το Σεπτέμβριο του 2014 και νέες προεδρικές εκλογές για το Δεκέμβριο του ιδίου έτους. Όμως παρά την υπογραφή της συμφωνίας, η οποία έγινε με τη μεσολάβηση της Ρωσίας, της Γερμανίας, της Γαλλίας και της Πολωνίας, και επικυρώθηκε από τους αντιπροσώπους των χωρών της ΕΕ αλλά όχι και της Ρωσίας, ο Γιανουκόβιτς εγκατέλειψε την ίδια ημέρα την πρωτεύουσα και την επόμενη ημέρα διέφυγε στη Ρωσία. Οι λόγοι της φυγής του δεν έγιναν ποτέ γνωστοί. Η πιθανότερη εξήγηση είναι ότι φοβήθηκε για την ασφάλειά του με δεδομένα τα όσα προηγήθηκαν, καθώς μεγάλο μέρος των διαδηλωτών δεν αποδέχτηκε τη συμφωνία και ζητούσε την άμεση αποπομπή του.

Στις 22 Φεβρουαρίου το Κοινοβούλιο απάλλαξε τον Πρόεδρο Γιανουκόβιτς από τα καθήκοντά του, διόρισε προσωρινή κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Αρσένι Γιατσενιούκ, προσωρινό πρόεδρο τον Ολεξάντρ Τουρτσίνουφ και ανακοίνωσε ότι η χώρα θα διεξάγει προεδρικές εκλογές στις 25 Μαΐου. Η ειδική μονάδα της αστυνομίας Berkut που κατηγορήθηκε για θανάτους διαδηλωτών διαλύθηκε και ψηφίστηκε επίσης νόμος που απαγόρευε τα ρωσικά ως δεύτερη επίσημη γλώσσα κάτι που εξόργισε τις ρωσόφωνες περιοχές και αργότερα ανακλήθηκε. Εν τω μεταξύ, οι περιφερειακές αρχές στις ανατολικές

⁵⁶ Βλ. Χάρτη 1, Παραρτήματος «Γ».

επαρχίες εξέφρασαν την ανησυχία και την αποδοκιμασία τους για τις νέες εξελίξεις. Οι περιφερειακές αρχές στην Κριμαία ειδικότερα, απείλησαν να αποσχιστούν από την Ουκρανία.

3.2 Η Προσάρτηση της Κριμαίας

Στις 27 Φεβρουαρίου βαριά οπλισμένοι φιλορώσοι μαχητές κατέλαβαν τα κτίρια της περιφερειακής κυβέρνησης και του κοινοβουλίου της Κριμαίας. Ώρες αργότερα το κοινοβούλιο της Κριμαίας ανέτρεψε την τοπική κυβέρνηση και ψήφισε υπέρ της διεξαγωγής δημοψηφίσματος στις 25 Μαΐου για το καθεστώς της περιοχής, την ίδια ημέρα με τις ουκρανικές προεδρικές εκλογές. Την επόμενη ημέρα παραστρατιωτικές ομάδες άρχισαν την κατάληψη των βασικών κτιρίων και υποδομών, συμπεριλαμβανομένων των αεροδρομίων στη Σεβαστούπολη και στη Συμφερόπολη⁵⁷. Το Κίεβο και δυτικές κυβερνήσεις υποστήριξαν ότι οι ένοπλοι ήταν Ρώσοι στρατιώτες και μεταμφιεσμένοι μυστικοί πράκτορες, ωστόσο η Ρωσία αρνήθηκε σθεναρά τους ισχυρισμούς.

Μέχρι τις 5 Μαρτίου, φιλορωσικές δυνάμεις είχαν τον πλήρη έλεγχο της χερσονήσου της Κριμαίας και απέκλεισαν όποιες στρατιωτικές βάσεις της Ουκρανίας δεν είχαν καταλάβει. Αργότερα, η νέα περιφερειακή κυβέρνηση της Κριμαίας ανακοίνωσε ότι θα διεξάγει δημοψήφισμα στις 16 Μαρτίου με το ερώτημα της ένταξης στη Ρωσία. Οι ΗΠΑ και η ΕΕ επέβαλαν στοχευμένες κυρώσεις κατά Ρώσων αξιωματούχων και ατόμων που θεωρούνταν υπεύθυνοι για την κατοχή της Κριμαίας και η ρωσική κυβέρνηση απάντησε με αντίστοιχο τρόπο. Στις 11 Μαρτίου, οι βουλευτές της Αυτόνομης Δημοκρατίας της Κριμαίας και της ουκρανικής πόλης της Σεβαστούπολης επικύρωσαν τη διακήρυξη για την ανεξαρτησία της περιοχής⁵⁸. Τις επόμενες μέρες η Ρωσία άρχισε στρατιωτικές ασκήσεις κατά μήκος των συνόρων της με την Ουκρανία, με την κινητοποίηση πολλών μηχανοκίνητων και τεθωρακισμένων μεραρχιών, ειδικών και αεροπορικών δυνάμεων, οι οποίες διήρκησαν για αρκετές ημέρες.

Στις 16 Μαρτίου, το δημοψήφισμα έλαβε χώρα και οδήγησε σε μια συντριπτική πλειοψηφία υπέρ της ένταξης της Κριμαίας στη Ρωσική Ομοσπονδία, με ποσοστό πάνω από 95%. Στις 17 Μαρτίου, η κυβέρνηση της Αυτόνομης Δημοκρατίας της Κριμαίας ζήτησε επίσημα να ενταχθεί στη Ρωσική Ομοσπονδία. Την επόμενη μέρα, στις 18

⁵⁷ Βλ. Χάρτη 2, Παραρτήματος «Γ».

⁵⁸ “Crimea, Sevastopol pass declarations of independence”, *Voice of Russia*, 11 March 2014 https://sputniknews.com/voiceofrussia/news/2014_03_11/Crimea-parliament-passes-independence-declaration-0493/

Μαρτίου, ο πρόεδρος της Ρωσίας Βλαντιμίρ Πούτιν και οι ηγέτες της Κριμαίας υπέγραψαν συνθήκη σύμφωνα με την οποία ενσωματώθηκε η χερσόνησος της Κριμαίας στη Ρωσική Ομοσπονδία. Οι Δυτικές χώρες και το Κίεβο θεώρησαν τη συνθήκη άκυρη και το δημοψήφισμα της Κριμαίας αντισυνταγματικό, καθώς άλλες περιοχές στην ανατολική Ουκρανία άρχισαν να απαιτούν την ανεξαρτησία τους και να λαμβάνουν χώρα φιλορωσικές συγκεντρώσεις σε πολλές πόλεις, όπως το Χάρκοβο, την Οδησσό, το Λουχάνσκ, το Ντονέτσκ κλπ. Επί του παρόντος η Κριμαία ανήκει de facto στην Ρωσική Ομοσπονδία, ακόμη και αν το μεγαλύτερο μέρος της διεθνούς κοινότητας δεν αναγνωρίζει την προσάρτηση.

Στις 24 Μαρτίου, το Υπουργείο Άμυνας της Ουκρανίας διέταξε τις παραμένουσες ουκρανικές δυνάμεις στην Κριμαία να αποσυρθούν. Την ίδια μέρα επίσης ανακοίνωσε ότι περίπου το 50% των Ουκρανικών Ενόπλων Δυνάμεων στη χερσόνησο είχε αυτομολήσει στη Ρωσία.

3.3 Ο Πόλεμος στο Ντόνμπας

Μετά την προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσική Ομοσπονδία έλαβαν χώρα αρκετές φιλορωσικές διαδηλώσεις καθώς και υπέρ του Πούτιν, σε πολλές πόλεις στη νοτιοανατολική Ουκρανία και τη Ρωσία. Εν τω μεταξύ, οι ρωσικές ένοπλες δυνάμεις συνέχιζαν τις στρατιωτικές ασκήσεις κατά μήκος των δυτικών συνόρων, με αποτέλεσμα τη συγκέντρωση πάνω από 30.000 στρατιωτών, τεθωρακισμένων, πυροβολικού και αεροπορικών μέσων.

Στις 6 Απριλίου, καταλήφθηκαν αρκετά κυβερνητικά κτίρια στις πόλεις του Χάρκοβο, Λουχάνσκ και Ντονέτσκ από φιλορώσους ακτιβιστές, απαιτώντας την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας από την Ουκρανία για τις αντίστοιχες περιφέρειες και τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος για να αποφασιστεί το μέλλον των περιφερειών. Αναστάτωση προκλήθηκε επίσης στην πόλη της Οδησσού. Την επόμενη μέρα η ουκρανική κυβέρνηση ανακοινώνει ότι οι ουκρανικές δυνάμεις θα διεξάγουν «αντιτρομοκρατικές επιχειρήσεις» στην ανατολική Ουκρανία, προκειμένου να ανακτήσουν τον έλεγχο των κυβερνητικών κτιρίων στην περιοχή. Πράγματι, ουκρανικές δυνάμεις κατάφεραν να ανακτήσουν τον έλεγχο της πόλης του Χάρκοβου, ωστόσο απέτυχαν στις περιοχές Ντονέτσκ και Λουχάνσκ, όπου οι φιλορώσοι αυτονομιστές κατάφεραν να νικήσουν τις κυβερνητικές

δυνάμεις και να επεκτείνουν τον έλεγχό τους σε άλλες πόλεις συμπεριλαμβανομένης της σημαντικής πόλης του Σλοβιάνσκ⁵⁹.

Στις 17 Απριλίου, σε μια διάσκεψη που πραγματοποιήθηκε στη Γενεύη, προκειμένου να εκτονωθεί η κρίση και να διευθετηθεί ανακωχή, οι ΗΠΑ, η Ρωσία, η ΕΕ και η Ουκρανία κατέληξαν σε συμφωνία για την αποκλιμάκωση της κρίσης και να προετοιμάσουν το έδαφος για μια διαδικασία πολιτικών μεταρρυθμίσεων στην Ουκρανία. Ωστόσο, η συμφωνία ήταν εφήμερη, καθώς οι συγκρούσεις μεταξύ αυτονομιστών και κυβερνητικών δυνάμεων συνεχίστηκαν όλο τον Απρίλιο.

Στις 11 Μαΐου, οι περιφέρειες Ντονέτσκ και Λουχάνσκ ανακήρυξαν την ανεξαρτησία τους ως «Λαϊκές Δημοκρατίες», μετά τη διεξαγωγή δημοψηφισμάτων, των οποίων η νομιμότητα αμφισβητήθηκε από το Κίεβο και τη Δύση, παρά την συντριπτική πλειοψηφία ψήφων υπέρ της απόσχισης⁶⁰. Σε όλο το υπόλοιπο διάστημα του Μαΐου, οι συγκρούσεις εντάθηκαν στις περιοχές Σλοβιάνσκ, Ντονέτσκ και Λουχάνσκ με εκατοντάδες νεκρούς. Στις 25 Μαΐου, ο Πέτρο Ποροσένκο, «ο βασιλιάς της σοκολάτας», κερδίζει τις προεδρικές εκλογές με ποσοστό περίπου 56%, ωστόσο πολλά εκλογικά τμήματα στις ανατολικές περιοχές ήταν κλειστά⁶¹.

Μετά τις εκλογές και τη νίκη του Ποροσένκο, οι ουκρανικές αρχές ενέτειναν τις προσπάθειές τους για να ανακτήσουν τον έλεγχο των περιοχών του Ντονέτσκ και του Σλοβιάνσκ, ενώ οι φιλορωσικές δυνάμεις κατάφεραν να αναγκάσουν τις ουκρανικές δυνάμεις ασφαλείας στα σύνορα να εγκαταλείψουν τα κέντρα ελέγχου τους, ανοίγοντας έτσι απρόσκοπτο διάδρομο ανεφοδιασμού από τη Ρωσία.

Στις 16 Ιουνίου, ο πρόεδρος της Ουκρανίας πρότεινε κατάπαυση του πυρός στην ανατολική Ουκρανία, η οποία τελικά τέθηκε σε ισχύ στις 20 Ιουνίου, με τη μορφή μονομερούς κατάπαυσης του πυρός εκ μέρους του Κιέβου για μια εβδομάδα, καλώντας τους αντάρτες να καταθέσουν τα όπλα και να παραδοθούν. Την επόμενη μέρα ο Ρώσος πρόεδρος Βλαντιμίρ Πούτιν έδωσε την υποστήριξή του στο ειρηνευτικό αυτό σχέδιο, καλώντας παράλληλα το Κίεβο να ξεκινήσει παραγωγικό διάλογο με τους αυτονομιστές προκειμένου να τεθεί ένα τέλος στην κρίση. Ο Ρώσος πρόεδρος τόνισε ότι η κατάπαυση του πυρός δεν έπρεπε να χρησιμοποιείται ως τελεσίγραφο.

⁵⁹ Βλ. Χάρτη 3, Παραρτήματος «Γ».

⁶⁰ Βλ. Χάρτη 4, Παραρτήματος «Γ».

⁶¹ Βλ. Χάρτη 5, Παραρτήματος «Γ».

Την 1η Ιουλίου, ο Ποροσένκο ανακοίνωσε το τέλος της εύθραυστης εκεχειρίας, που σύμφωνα με πληροφορίες παραβιάστηκε πολλές φορές και από τις δύο πλευρές. Ταυτόχρονα, η ουκρανική «αντιτρομοκρατική επιχείρηση» επανέλαβε την επίθεση στις θέσεις των ανταρτών, με πεζικό υποστηριζόμενο από πυρά πυροβολικού και αεροπορίας. Η Μόσχα εξέφρασε την απογοήτευσή της για την απόφαση του προέδρου της Ουκρανίας, δηλώνοντας ότι ο Ποροσένκο ανέλαβε την ευθύνη για την πολιτική και στρατιωτική κρίση στην Ουκρανία.

Στις αρχές Ιουλίου οι κυβερνητικές δυνάμεις πέτυχαν σημαντική επιτυχία εναντίον των αυτονομιστικών δυνάμεων, ανακαταλαμβάνοντας τα μισά περίπου εδάφη που ελέγχονταν από τους αυτονομιστές, συμπεριλαμβανομένης της σημαντικής πόλης Σλοβιάνσκ, ενώ οι αυτονομιστές αντάρτες υποχώρησαν στις κύριες περιοχές οχυρά τους, Ντονέτσκ και Λουχάνσκ.

Στις 17 Ιουλίου η πτήση MH 17 των Μαλαισιανών Αερογραμμών καταρρίφθηκε κοντά στην πόλη Σαχτάρσκ στην περιφέρεια του Ντονέτσκ που ελέγχονταν από τους αυτονομιστές, πιθανότατα από βλήμα αντιαεροπορικού συστήματος BUK, με αποτέλεσμα το θάνατο των 298 επιβαινόντων. Η Δύση επέρριψε τις ευθύνες στη Ρωσία λόγω της υποστήριξης που παρείχε στους αντάρτες και επέβαλλε στη συνέχεια νέες κυρώσεις.

Στις 26 Ιουλίου οι ουκρανικές δυνάμεις εξαπέλυσαν νέα επίθεση εναντίον των ανταρτών προκειμένου να ανακαταλάβουν τον έλεγχο των περιφερειών του Ντονέτσκ και Λουχάνσκ και μέχρι τις 9 Αυγούστου κατάφεραν να περικυκλώσουν τις πρωτεύουσές τους. Μεταξύ 22 και 25 Αυγούστου ισχυρές ρωσικές δυνάμεις διέσχισαν τα σύνορα και κινήθηκαν τόσο σε περιοχές που βρίσκονταν υπό τον έλεγχο των φιλωρωσικών δυνάμεων, όσο και σε περιοχές που δεν ήταν υπό τον έλεγχό τους, όπως το νοτιοανατολικό τμήμα της περιφέρειας Ντονέτσκ, κοντά στο Νοβοαζόφσκ απειλώντας τη Μαριούπολη⁶². Η ενέργεια αυτή πραγματοποιήθηκε μετά από βομβαρδισμό ουκρανικών θέσεων από τη ρωσική πλευρά των συνόρων κατά τη διάρκεια του προηγούμενου μήνα. Ως εκ τούτου, οι φιλωρώσοι αντάρτες ανέκτησαν μεγάλο μέρος του εδάφους που είχαν χάσει κατά τη διάρκεια της κυβερνητικής επίθεσης.

Στις 5 Σεπτεμβρίου του 2014 υπεγράφη μια συμφωνία για την κατάπαυση του πυρός, με την ονομασία Πρωτόκολλο του Μινσκ, από εκπροσώπους της Ρωσικής Ομοσπονδίας, της Ουκρανίας, της «Λαϊκής Δημοκρατίας του Ντονέτσκ» (ΛΔΝ) και της

⁶² Βλ. Χάρτη 6, Παραρτήματος «Γ».

«Λαϊκής Δημοκρατίας του Λουχάνσκ» (ΛΔΛ). Η συμφωνία που προέκυψε μετά από εκτεταμένες συνομιλίες υπό την αιγίδα του Οργανισμού για την Ασφάλεια και Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ), περιελάμβανε 12 σημεία και προέβλεπε μεταξύ άλλων: τη διμερή άμεση κατάπαυση πυρός, την αποκέντρωση εξουσίας και τη διεξαγωγή τοπικών εκλογών στις περιφέρειες του Ντονέτσκ και του Λουχάνσκ, καθώς και την επίβλεψη της συμφωνίας από τον ΟΑΣΕ.

Τέσσερις μόλις ημέρες αργότερα η ανακωχή παραβιάζεται και ξεσπούν μάχες γύρω από το αεροδρόμιο του Ντονέτσκ, το οποίο παρέμεινε υπό τον έλεγχο των κυβερνητικών δυνάμεων αν και κατεστραμμένο στο μεγαλύτερο μέρος του. Στις άλλες ανατολικές περιοχές σημειώθηκαν επανηλλειμένες παραβιάσεις της ανακωχής. Από τις 19 Σεπτεμβρίου 2014 οι αντάρτες ήλεγχαν μια εδαφική περιοχή κατά μήκος των συνόρων με τη Ρωσία μέχρι την ακτή⁶³.

Στις 26 Οκτωβρίου έγιναν οι βουλευτικές εκλογές στις οποίες κυριάρχησαν τα φιλοδυτικά κόμματα. Οι αυτονομιστές στο Ντόνμπας δεν συμμετείχαν και ανακοίνωσαν ότι θα διεξάγουν τις δικές τους εκλογές στις 2 Νοεμβρίου. Στις εκλογές αυτές οι οποίες χαρακτηρίστηκαν παράνομες και δεν αναγνωρίστηκαν από την Ουκρανική κυβέρνηση αναδείχτηκαν νικητές οι φιλορώσοι ηγέτες Αλεξάντρ Ζαχαρένκο και Ιγκόρ Πλοτίντσου στις «Λαϊκές Δημοκρατίες» του Ντονέτσκ και Λουχάνσκ αντίστοιχα.

Η συμφωνία του Μινσκ απέτυχε να σταματήσει τις συγκρούσεις στο Ντόνμπας καθώς οι παραβιάσεις της κατάπαυσης του πυρός και από τις δύο πλευρές ήταν συχνές. Η κατάπαυση του πυρός κατέρρευσε εντελώς τον Ιανουάριο του 2015, με νέες σφοδρές μάχες σε όλη την εμπόλεμη ζώνη, καθώς και οι δύο πλευρές φαίνεται να μάχονταν για να αποκτήσουν περισσότερα εδάφη και να ενισχύσουν τις διαπραγματευτικές τους θέσεις ενώπιον νέων διπλωματικών προσπαθειών.

Στις 22 Ιανουαρίου 2015 οι ουκρανικές δυνάμεις αποσύρθηκαν από το στρατηγικής σημασίας αεροδρόμιο του Ντονέτσκ μετά από εβδομάδες σκληρών μαχών⁶⁴. Οι αντάρτες συνέχισαν την επίθεσή τους και το Φεβρουάριο και κατάφεραν να περικυκλώσουν την πόλη Ντεμπάλτσεβε, ένα κρίσιμο σιδηροδρομικό κόμβο που συνδέει το Ντονέτσκ και το Λουχάνσκ. Καθώς οι μάχες συνεχίζονταν υπήρξε μια νέα διπλωματική προσπάθεια για τον τερματισμό των εχθροπραξιών.

⁶³ Βλ. Χάρτη 7, Παραρτήματος «Γ».

⁶⁴ Βλ. Χάρτη 8, Παραρτήματος «Γ».

Στη σύνοδο κορυφής στο Μινσκ στις 11 και 12 Φεβρουαρίου 2015, οι ηγέτες της Ουκρανίας, της Ρωσίας, της Γαλλίας και της Γερμανίας συμφώνησαν σε ένα πακέτο μέτρων για την αντιμετώπιση της κατάστασης στην περιοχή του Ντόνμπας. Οι συνομιλίες που οδήγησαν στη συμφωνία με την ονομασία Μινσκ II, ήταν πρωτοβουλία της Γερμανίας και της Γαλλίας, και εποπτεύονταν από τον ΟΑΣΕ. Ορισμένα από τα μέτρα που συμφωνήθηκαν ήταν η άνευ όρων κατάπαυση του πυρός από τις 15 Φεβρουαρίου υπό την επιτήρηση του ΟΑΣΕ, η απόσυρση των βαρέων όπλων από την πρώτη γραμμή, η απελευθέρωση των αιχμαλώτων πολέμου, και η συνταγματική μεταρρύθμιση στην Ουκρανία⁶⁵.

Παρά την υπογραφή της συμφωνίας Μινσκ II, οι μάχες συνεχίστηκαν γύρω από το Ντεμπάλτσεβε καθώς οι δυνάμεις της ΛΔΝ, συνέχισαν την επίθεσή τους για την κατάληψη της στρατηγικής σημασίας πόλης, πράγμα που κατάφεραν στις 18 Φεβρουαρίου όταν αποσύρθηκαν οι ουκρανικές δυνάμεις⁶⁶. Την εβδομάδα μετά την πτώση του Ντεμπάλτσεβε στις φιλορωσικές δυνάμεις, οι μάχες στην εμπόλεμη ζώνη κόπασαν. Μικρές αψιμαχίες συνεχίστηκαν το Μάρτιο, αλλά η κατάπαυση του πυρός τηρήθηκε σε μεγάλο βαθμό σε όλη την εμπόλεμη ζώνη. Οι ουκρανικές και οι αυτονομιστικές δυνάμεις είχαν αποσύρει το μεγαλύτερο μέρος του βαρέως οπλισμού όπως ορίζονταν στο Μινσκ II από τις 10 Μαρτίου.

Ενώ όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη συνέχισαν να υποστηρίζουν την εφαρμογή των μέτρων που καθορίζονταν στο Μινσκ II, δευτερεύουσες αψιμαχίες συνεχίστηκαν σε καθημερινή βάση μέχρι και τον Ιούνιο και τον Ιούλιο του 2015. Παρά τις συνεχείς μάχες και βομβαρδισμούς κατά μήκος της γραμμής επαφής όμως, δεν σημειώθηκαν εδαφικές αλλαγές.

Μετά από μήνες παραβίασης της κατάπαυσης του πυρός, η ουκρανική κυβέρνηση, η ΛΔΝ και η ΛΔΛ από κοινού συμφώνησαν να σταματήσουν όλες οι αψιμαχίες, με έναρξη την 1η Σεπτεμβρίου 2015. Η συμφωνία αυτή συνέπεσε με την έναρξη του σχολικού έτους στην Ουκρανία, και είχε ως στόχο να επιτρέψει άλλη μια προσπάθεια για την εφαρμογή των μέτρων του Μινσκ II. Ενώ η κατάπαυση του πυρός συνέχισε να τηρείται μέχρι το Νοέμβριο καμία τελική διευθέτηση της σύγκρουσης δεν είχε συμφωνηθεί. Αυτή η κατάσταση αδιεξόδου έχει οδηγήσει πολλούς να χαρακτηρίσουν τον πόλεμο στο Ντόνμπας ως μια ακόμη «παγωμένη σύγκρουση».

⁶⁵ Βλ. Χάρτη 9, Παραρτήματος «Γ».

⁶⁶ Βλ. Χάρτη 10, Παραρτήματος «Γ».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΛΩΝ

4.1 Πολιτική και Στρατηγική της Ρωσίας

Κατά τη διάρκεια του *Euromaidan* η Ρωσία τήρησε γενικά μια πολιτική χαμηλών τόνων δημοσίως και σε μεγάλο βαθμό επικεντρωμένη σε επαφές υψηλού επιπέδου με τον πρόεδρο της Ουκρανίας. Η ρωσική ηγεσία ήταν σε μεγάλο βαθμό απασχολημένη με τη διεξαγωγή των χειμερινών ολυμπιακών αγώνων στο Σόχι από τις 6 μέχρι τις 23 Φεβρουαρίου 2014, που είχαν σχεδιαστεί ως ένας θρίαμβος της ρωσικής ανάκαμψης και της αναβαθμισμένης θέσης της χώρας στο διεθνές στερέωμα⁶⁷.

Οι δραματικές εξελίξεις στο Κίεβο με την ανατροπή του Γιανουκόβιτς από την προεδρία της Ουκρανίας ήταν αιφνιδιαστικές και τραυματικές για τη Μόσχα. Η παρουσία Ευρωπαίων και Αμερικανών αξιωματούχων στο Κίεβο και η φανερή υποστήριξή τους προς την αντιπολίτευση, ενίσχυσαν την καχυποψία της Μόσχας ότι η ανατροπή του Γιανουκόβιτς ήταν μέρος καλά σχεδιασμένων ενεργειών της Δύσης. Η Ουκρανία είχε μετατραπεί ξαφνικά σε μια χώρα υπό την ηγεσία ενός συνασπισμού φιλοδυτικών ελίτ στο Κίεβο και αντιρώσων εθνικιστών της δυτικής Ουκρανίας. Αυτή η μετατόπιση, στα μάτια του Κρεμλίνου, ενείχε το διπλό κίνδυνο αφ' ενός μεν του περιορισμού της ρωσικής γλώσσας, πολιτισμού και ταυτότητας στο εσωτερικό της Ουκρανίας, εφ' ετέρου δε της ένταξης της χώρας στους δυτικούς θεσμούς, ιδιαίτερα στην ΕΕ και ενδεχομένως και στο ΝΑΤΟ⁶⁸.

Με τα σχέδιά της να έχουν ανατραπεί από τις εξελίξεις στο Κίεβο, ο Πούτιν έδρασε άμεσα και αποφασιστικά για να αποτρέψει την απώλεια της Ουκρανίας. Ο κύριος πολιτικός στόχος της Ρωσίας έγινε να κρατήσει την Ουκρανία μακριά από την ένταξη στους δυτικούς θεσμούς και στην ιδανική περίπτωση, να κερδίσει πίσω τη χώρα για το έργο της ευρασιατικής ολοκλήρωσης, του οποίου βασικό στοιχείο είναι η επανένωση αυτού που θεωρεί η Μόσχα ως «Ρωσικό Κόσμο»⁶⁹. Στην επιδίωξη αυτής της νέας ενεργητικής προσέγγισής της, η Ρωσία είχε δύο βασικούς αντικειμενικούς σκοπούς.

⁶⁷ Menon & Rumer, *Conflict in Ukraine*, Cambridge, MIT Press, 2015, σελ. 82

⁶⁸ Dmitri Trenin, "The Ukraine Crisis and the Resumption of Great Power Rivalry", *Carnegie Moscow Center*, July 2014

⁶⁹ Στο ίδιο

Ο πρώτος ήταν να θέσει την Κριμαία, όπου είχε ζωτικά συμφέροντα, εκτός ελέγχου της νέας πολιτικής εξουσίας στο Κίεβο. Η Κριμαία με τη μεγάλη ρωσική στρατιωτική βάση, την πλειονότητα του ρωσικού πληθυσμού και την ιστορία των αποσχιστικών τάσεων από τη δεκαετία του 1990, αποτέλεσε τον κύριο μοχλό για τη δημιουργία πίεσης προκειμένου να επηρεαστεί η συμπεριφορά της Ουκρανίας. Ο αντικειμενικός σκοπός επιτεύχθηκε με μια προφανώς εκ των προτέρων καλοσχεδιασμένη στρατιωτική επιχείρηση. Ρωσικές δυνάμεις που στάθμευαν στην Κριμαία με τη βοήθεια ειδικών δυνάμεων, απομόνωσαν τη χερσόνησο από την ηπειρωτική Ουκρανία, εξουδετέρωσαν την ουκρανική φρουρά στην Κριμαία, και βοήθησαν τα φιλορωσικά στοιχεία στην Κριμαία να αναλάβουν τον έλεγχο των τοπικών υπηρεσιών της κυβέρνησης, του κοινοβουλίου και της αστυνομίας.

Σε λιγότερο από δύο εβδομάδες η Κριμαία ήταν εκτός ουκρανικού ελέγχου. Έχοντας εξασφαλίσει την εσωτερική νομιμοποίηση μετά από μια γενική εκστρατεία υπέρ της επανένωσης της Κριμαίας με τη Ρωσία, το Κρεμλίνο προσπάθησε επίσης να κερδίσει τη διεθνή νομιμοποίηση με τη διενέργεια του δημοψηφίσματος. Το δημοψήφισμα με συντριπτική πλειοψηφία ενέκρινε αυτή την ένωση και έτσι από τις 18 Μαρτίου 2014 οριστικοποιήθηκε η ενσωμάτωση της Κριμαίας και της πόλης της Σεβαστούπολης στη Ρωσία.

Δεδομένης της ταχύτητας με την οποία εξελίχθηκαν τα γεγονότα στο Κίεβο και στην Κριμαία, δεν θεωρείται ιδιαίτερα πιθανό η προσάρτησή της να αποτελούσε μέρος ενός καλά κατασκευασμένου σχεδίου, αλλά πιο πολύ την εκμετάλλευση ενός παραθύρου ευκαιρίας. Η πλήρης υποστήριξη των ενεργειών της Ρωσίας τόσο από τους κατοίκους της Κριμαίας όσο και από τη ρωσική κοινή γνώμη ώθησαν το Κρεμλίνο να δράσει τολμηρά και να προχωρήσει με το δημοψήφισμα και την προσάρτηση⁷⁰.

Ο δεύτερος αντικειμενικός σκοπός της Ρωσίας ήταν η επίτευξη μιας νέας ομοσπονδιακής λύσης στην Ουκρανία με τη δημιουργία ενός τεράστιου αποσχιστικού θύλακα στη νότια και ανατολική Ουκρανία, τη «Νέα Ρωσία⁷¹», η οποία θα απέτρεπε την πλήρη κυριαρχία της χώρας από την κυβέρνηση του Κιέβου και ως εκ τούτου θα έκανε οποιαδήποτε κίνηση προς την κατεύθυνση του ΝΑΤΟ δομικά αδύνατη. Ήδη από την 1η

⁷⁰ Menon & Rumer, *Conflict in Ukraine*, σ. 84

⁷¹ Ο όρος Νέα Ρωσία (*Novorossiya*) χρησιμοποιούνταν ιστορικά για να περιγράψει τα εδάφη βόρεια της Μαύρης Θάλασσας που περιήλθαν υπό τον έλεγχο της Τσαρικής Αυτοκρατορίας από το 1775. Περιελάμβανε τις σημερινές οκτώ ρωσόφωνες περιφέρειες της ανατολικής Ουκρανίας (Ντινπροπετρόβσκ, Ντονέτσκ, Χάρκοβο, Λουχάνσκ, και Ζαπορίζια) και της νότιας Ουκρανίας (Χέρσον, Μικολαγιβ και Οδησσός). Βλ. Χάρτη 7 Παραρτήματος «Β».

Μαρτίου 2014, ο Πούτιν είχε ζητήσει και λάβει την εξουσιοδότηση την άνω βουλή του ρωσικού κοινοβουλίου, να χρησιμοποιήσει ρωσικές ένοπλες δυνάμεις στο εσωτερικό της Ουκρανίας. Περίπου 40.000 άνδρες συγκεντρώθηκαν και άρχισαν να πραγματοποιούν ασκήσεις κατά μήκος των συνόρων της Ουκρανίας, εμφανιζόμενες έτοιμες να εισβάλουν. Με αυτό τον τρόπο το Κρεμλίνο ασκούσε πίεση στη νέα πολιτική ηγεσία στο Κίεβο, καθιστώντας την νευρική και αναποφάσιστη, απέτρεπε την Ουάσιγκτον και τις Βρυξέλλες από την παρέμβαση αυξάνοντας δραματικά το διακύβευμα και ενθάρρυνε τους πολιτικούς φίλους της Μόσχας στις ρωσόφωνες περιοχές της Ουκρανίας.

Ωστόσο, η Ρωσία απέτυχε να ξεσηκώσει την αντίσταση προς την νέα κυβέρνηση σε όλη την νοτιοανατολική Ουκρανία. Η ελπίδα ότι η κυρίως ρωσόφωνη «Νέα Ρωσία» που αφορά το σύνολο της νοτιοανατολικής Ουκρανίας, θα απομακρυνθεί από την κεντρική εξουσία και θα σχηματίσει μια ομοσπονδία, δεν υλοποιήθηκε. Μόνο στο Ντονέτσκ και το Λουχάνσκ πραγματοποιήθηκαν δημοψηφίσματα για την υποστήριξη της περιφερειακής κυριαρχίας. Οι βασικές όμως πόλεις Ντνιπροπετρόφσκ, Χάρκοβο, Χέρσον, Μυκολαγίβ, Οδησσός, και Ζαπορίζια, παρέμειναν κάτω από τον έλεγχο της κεντρικής κυβέρνησης.

Το όραμα της «Νέας Ρωσίας» εγκαταλείφθηκε γρήγορα καθώς απαιτούσε πόρους οι οποίοι υπερέβαιναν αυτούς που ήταν έτοιμη να διαθέσει η Μόσχα και επιπλέον δεν υπήρχε η καθολική υποστήριξη του πληθυσμού. Ο έλεγχος των περιοχών αυτών δεν ήταν δυνατός παρά μόνο με μια γενική εισβολή την οποία όμως δεν ήταν διατεθειμένη η Ρωσία να πραγματοποιήσει, λόγω τόσο της διεθνούς αντίδρασης που θα συναντούσε όσο και του τεράστιου κόστους που θα συνεπάγονταν σε υλικό και ανθρώπινο δυναμικό.

Τελικά οι προσπάθειες της Ρωσίας επικεντρώθηκαν στην περιοχή του Ντόνμπας και ειδικότερα στις αυτοαποκαλούμενες «Λαϊκές Δημοκρατίες» του Ντονέτσκ και του Λουχάνσκ. Η Μόσχα παρείχε στους αυτονομιστές σ' αυτές τις περιοχές ηθική, πολιτική και υλική υποστήριξη, αλλά απέφυγε την αναγνώριση των «Λαϊκών Δημοκρατιών» και την ολοκληρωτική στρατιωτική επέμβαση. Έδειχνε όμως τη δέσμευσή της να διατηρήσει αυτούς τους αποσχιστικούς θύλακες και να αποτρέψει τις ουκρανικές δυνάμεις από την επίτευξη νίκης στο πεδίο της μάχης και την εξάλειψη της αυτονομιστικής εξέγερσης.

Με τους αυτονομιστές προ του φάσματος της ήττας από τις φιλοκυβερνητικές δυνάμεις τον Αύγουστο του 2014 η Ρωσία κλιμάκωσε την ανάμιξή της στη σύγκρουση στέλνοντας στο Ντόνμπας στρατιωτικό προσωπικό, οπλικά συστήματα και προμήθειες. Η κατάσταση αντιστράφηκε και οι φιλοκυβερνητικές δυνάμεις που είχαν μέχρι τότε

επιτυχίες, υπέστησαν βαριές απώλειες. Έτσι η ουκρανική κυβέρνηση αναγκάστηκε να υπογράψει το Πρωτόκολλο του Μινσκ το Σεπτέμβριο του 2014.

Δεν είναι ξεκάθαρο για ποιόν ακριβώς λόγο η Ρωσία συμφώνησε στο Πρωτόκολλο του Μινσκ⁷² το οποίο ήταν πολύ κοντά στο ειρηνευτικό σχέδιο του Ιουνίου του Ποροσένκο και ήταν πιο ευνοϊκό για την Ουκρανία καθώς αναγνώριζε την κυριαρχία της. Δεν είχε επιτευχθεί η δημιουργία χερσαίου διαδρόμου με την Κριμαία και η εδαφική περιοχή που ελέγχονταν από τους αντάρτες αν και διευρύνθηκε ήταν ακόμη πολύ μικρή για να επιβιώσει ως αυτόνομη οντότητα αλλά αρκετά μεγάλη για να απαιτεί σημαντική χρηματοδότηση για να μην καταρρεύσει εσωτερικά. Ίσως οι απώλειες που υπέστησαν οι ρωσικές δυνάμεις στις μάχες του Αυγούστου ήταν σημαντικές, ή η Μόσχα πίστεψε πραγματικά ότι, αφού νίκησε την Ουκρανία στο πεδίο της μάχης, θα μπορούσε να την εκφοβίσει κατά την διάρκεια των διαπραγματεύσεων⁷³.

Μέχρι τον Ιανουάριο του 2015, η Ρωσία εστίασε τις προσπάθειές της στην εκπαίδευση και εξοπλισμό μιας ικανής αυτονομιστικής δύναμης. Η νέα χρονιά είχε έρθει και με την υποστήριξη της Ρωσίας, οι αυτονομιστές ήταν έτοιμοι να αντιμετωπίσουν τον ουκρανικό στρατό, ξεκινώντας με το αεροδρόμιο του Ντονέτσκ. Η Ρωσία ξεκίνησε την αυτονομιστική επίθεση στις 13 Ιανουαρίου με δύο στόχους: Να αναγκάσει την Ουκρανία να υπογράψει μια νέα συμφωνία που να καταργεί το Μινσκ Ι και να καταλάβει εδάφη που θα επέτρεπαν την δημιουργία ενός βιώσιμου κράτους για τους αυτονομιστές. Το σχέδιο αυτό προϋπέθετε την κατάληψη του σημαντικού κόμβου, της πόλης Ντεμπάλτσεβε, καθώς και την μετατόπιση της γραμμής ελέγχου μακριά από τις κύριες αυτονομιστικές πόλεις του Ντονέτσκ και του Λουχάνσκ.

Η επιτυχημένη χειμερινή επίθεση έδωσε στη Ρωσία το πάνω χέρι στις διαπραγματεύσεις του Μινσκ ΙΙ.⁷⁴ Η συμφωνία αυτή αποκάλυψε και τους αντικειμενικούς σκοπούς της Ρωσίας. Να αναλάβει το Κίεβο τις κοινωνικές δαπάνες και την οικονομική ανάκαμψη για τις κατεχόμενες από τους αυτονομιστές περιοχές στο Ντόνμπας,

⁷² Protocol on the results of consultations of the Trilateral Contact Group, 8 September 2014 <http://mfa.gov.ua/en/news-feeds/foreign-offices-news/27596-protocol-on-the-results-of-consultations-of-the-trilateral-contact-group-minsk-05092014>

⁷³ Michael Kofman, “Don’t Doubt the Ceasefire”, *Foreign Affairs*, 26 February 2015

⁷⁴ Minsk agreement on Ukraine crisis: text in full, *The Telegraph*, 12 February 2015 <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/11408266/Minsk-agreement-on-Ukraine-crisis-text-in-full.html>

επιτρέποντας συγχρόνως να ενσωματωθούν αυτές στην Ουκρανία με ένα ειδικό αυτόνομο καθεστώς και βέτο στην ένταξη της Ουκρανίας στην ΕΕ ή στο ΝΑΤΟ⁷⁵.

Η στρατιωτική στρατηγική της Ρωσίας βασίστηκε σε αυτό που αποκαλέστηκε από το ΝΑΤΟ ως το «ρωσικό μοντέλο υβριδικού πολέμου». Το μοντέλο αυτό περιλαμβάνει τη συντονισμένη, φανερή και μυστική χρήση μεγάλου εύρους εργαλείων, στρατιωτικών και πολιτικών, συμβατικών και μη συμβατικών, σε μια αμφίσημη επίθεση εναντίον άλλου κράτους. Η προσέγγιση αυτή χρησιμοποιεί ένα ευέλικτο και ευπροσάρμοστο συνδυασμό εκφοβισμού, μέσω ταχείας ανάπτυξης συμβατικών δυνάμεων, και ανατροπής, για τη δημιουργία συνθηκών είτε για την ανατρεπτική ανάληψη ελέγχου εδαφικής περιοχής όπως έγινε στην Κριμαία, είτε για τη χρήση συμβατικών δυνάμεων για την κατάληψη εδάφους.

Αναπόσπαστο στοιχείο του μοντέλου αυτού ήταν ο πληροφοριακός πόλεμος, ο οποίος συνίσταται σε μια εσκεμμένη εκστρατεία παραπληροφόρησης που υποστηρίζεται από ενέργειες των υπηρεσιών πληροφοριών, σχεδιασμένη για να μπερδεύει τον εχθρό και να επιτύχει στρατηγικό πλεονέκτημα με το ελάχιστο κόστος. Η φύση των υβριδικών επιχειρήσεων καθιστά πολύ δύσκολη την αποκάλυψη ή ακόμα και τον εκ των υστέρων προσδιορισμό τους όταν έχουν αρχίσει, διότι η πρόκληση σύγχυσης στον εχθρό και στους ουδέτερους παρατηρητές είναι ένα από τα βασικά συστατικά τους. Η παραπληροφόρηση εξυπηρετούσε τον προφανή σκοπό της απόκρυψης των πραγματικών στόχων της Ρωσίας. Επέτρεπε στη Ρωσία να αρνείται ότι οι δυνάμεις της βρίσκονται στην Ουκρανία, γιατί οι πολεμικές επιχειρήσεις της καλύπτονταν κάτω από μια ενεργή εκστρατεία προπαγάνδας. Δημιουργούσε επίσης διπλωματική κάλυψη για τις στρατιωτικές ενέργειες και τις δραστηριότητες εξωτερικής πολιτικής της Ρωσίας, διατηρώντας έτσι την ελευθερία δράσης του Κρεμλίνου. Ωστόσο, ενώ ο πληροφοριακός πόλεμος ήταν επιτυχής στα πρώτα στάδια της σύγκρουσης, στη συνέχεια έχασε την αξιοπιστία του συμβάλλοντας ακόμη περισσότερο στην απομόνωση της Ρωσίας.

Εκτός από τα στρατιωτικά μέσα η Ρωσία χρησιμοποίησε επίσης και την οικονομική πίεση για να πετύχει τους σκοπούς της. Η αντίδρασή της στις οικονομικές κυρώσεις που επιβλήθηκαν από τη Δύση είχε την πρόθεση να επιδείξει τόσο την αποφασιστικότητά της Ρωσίας να μην υποκύψει στις πιέσεις της Δύσης να εγκαταλείψει την υποστήριξη των αυτονομιστών στο Ντόνμπας, όσο και το γεγονός ότι μπορούσε και αυτή να παίζει το παιχνίδι των κυρώσεων και να προκαλέσει ενδεχομένως τριβές στο

⁷⁵ Lawrence Freedman, "Ukraine and the Art of Exhaustion", *Survival*, 57, 5, (October - November 2015), σ. 95

εσωτερικό της ΕΕ. Έτσι στις αρχές Αυγούστου του 2014 η Ρωσία επέβαλλε τις δικές της κυρώσεις στις ΗΠΑ και την ΕΕ απαγορεύοντας τις εισαγωγές συγκεκριμένων κατηγοριών τροφίμων.

Η Μόσχα ανακοίνωσε επίσης ότι εξέταζε και άλλα μέτρα όπως απαγόρευση χρήσης του εναερίου χώρου της Σιβηρίας από δυτικές αεροπορικές εταιρίες στις πτήσεις τους προς την Ασία και απαγόρευση εισαγωγών αυτοκινήτων, αεροσκαφών και πλοίων από χώρες που είχαν επιβάλλει κυρώσεις στη Ρωσία. Επιπρόσθετα η Ρωσία έσφιγγε τον οικονομικό κλοιό γύρω από την Ουκρανία. Οι πιέσεις περιλάμβαναν απαιτήσεις για την πληρωμή καθυστερούμενων οφειλών περίπου 4 δις \$ προς την Gazprom, περικοπές στις πωλήσεις φυσικού αερίου, καθώς και απαίτηση για υψηλότερες τιμές (αυξημένες κατά 34%) και προπληρωμή στις μελλοντικές πωλήσεις φυσικού αερίου⁷⁶.

Μετά από τη συμφωνία του Μινσκ II η Ρωσία ακολούθησε μια στρατηγική εξουθένωσης έναντι της Ουκρανίας. Η συνεχιζόμενη σύγκρουση είχε πληγώσει τη χώρα αλλά όχι σε σημείο που να αισθανθεί άμεση πίεση να εγκαταλείψει βασικές θέσεις της. Αν και επιδίωκε να κλείσει το θέμα ήθελε να το κάνει αυτό με όσο το δυνατό πιο ευνοϊκές συνθήκες προκαλώντας μεγάλο κόστος στον αντίπαλό της. Οι διπλωματικές προσπάθειες της Μόσχας έχουν εστιαστεί στο να πείσουν τη Δύση να ασκήσει πίεση στο Κίεβο να εμφανιστεί πιο συμβιβαστικό στην ερμηνεία των συμφωνιών του Μινσκ. Έτσι η Γερμανία και η Γαλλία με τη συνδρομή των ΗΠΑ τον Ιούλιο του 2015 πίεσαν την Ουκρανία για την ανάγκη συνταγματικής τροποποίησης η οποία θα επέτρεπε στους αυτονομιστές να έχουν φωνή στις ουκρανικές υποθέσεις. Η Ουκρανία έδωσε αυτό που μπορούσε αλλά όχι αρκετά για να ικανοποιήσει τις επιθυμίες της Μόσχας.

Ίσως αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι η Ρωσία εμφανίζεται πιο ευάλωτη στη στρατηγική της εξουθένωσης. Τον Αύγουστο του 2015 έγινε μια προσπάθεια για την επίλυση της σύγκρουσης που οδήγησε στην εκχειρία του Σεπτεμβρίου και την προκαταρκτική συνταγματική ρύθμιση από την Ουκρανία, χωρίς όμως απόδειξη ότι το χάσμα μεταξύ αυτού που θέλουν οι αυτονομιστές και αυτού που προσφέρει η Ουκρανία, μπορεί να γεφυρωθεί. Επίσης μετά από πιέσεις της Μόσχας η αρχική απόφαση των αυτονομιστών να διεξάγουν τοπικές εκλογές τον Νοέμβριο του 2015, αναβλήθηκε για την άνοιξη του 2016 προκειμένου να διεξαχθούν σύμφωνα με την ουκρανική νομοθεσία, χωρίς όμως να έχουν πραγματοποιηθεί μέχρι τώρα. Η πάροδος του χρόνου φαίνεται να

⁷⁶ Menon & Rumer, *Conflict in Ukraine*, σ. 130

λειτουργεί σε βάρος της Ρωσίας καθώς η οικονομική και διπλωματική της θέση αδυνατίζει συνεχώς.

4.2 Πολιτική και Στρατηγική της Ουκρανίας

Ο Γιανουκόβιτς διαχειρίστηκε την κρίση που ξέσπασε το Νοέμβριο του 2013 με προβληματικό τρόπο, με εναλλαγή σκληρών και ήπιων μέτρων. Αρχικά προσπάθησε να επιβάλλει αυταρχικά μέτρα, στη συνέχεια επιδίωξε ένα συμβιβασμό, ακολούθησαν οι πυροβολισμοί από τις ειδικές δυνάμεις της αστυνομίας και τέλος η βιαστική διαμεσολαβητική συμφωνία της 21^{ης} Φεβρουαρίου 2014. Έχοντας να αντιμετωπίσει το λαϊκό αίσθημα και χάνοντας την υποστήριξη του ίδιου του κόμματός του, διέφυγε στη Ρωσία αφήνοντας πίσω του αποδείξεις του πλούτου που είχε συγκεντρώσει από τη διεφθαρμένη διακυβέρνησή του. Η μεταβίβαση της εξουσίας ήταν αντικανονική και αυτοσχέδια και έθετε προηγούμενα για την αντίδραση σε μια κυβέρνηση όχι απόλυτα αντισυνταγματική καθώς το κοινοβούλιο λειτουργούσε ακόμη⁷⁷. Η πιο προβληματική ενέργεια του κοινοβουλίου μετά τη φυγή του Γιανουκόβιτς ήταν η κατάργηση του επίσημου καθεστώτος της ρωσικής γλώσσας. Αυτό προκάλεσε την έντονη αντίδραση στην Κριμαία και στη νότια και ανατολική Ουκρανία που εκδηλώθηκε με διαδηλώσεις στους δρόμους. Ο μεταβατικός πρόεδρος Τουρτσίνοφ έθεσε βέτο σ' αυτό το διάταγμα την 1^η Μαρτίου.

Ο πολιτικός στόχος της νέας ουκρανικής κυβέρνησης ήταν η διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας και εθνικής κυριαρχίας της χώρας και η στροφή προς τη Δύση με την ένταξή της στους δυτικούς θεσμούς. Ο αδύναμος πολιτικά κυβερνητικός συνασπισμός που περιλάμβανε και ακροδεξιά εθνικιστικά στοιχεία που είχαν πρωτοστατήσει στο *Euromaidan* βρέθηκε αντιμέτωπος με μια χαοτική κατάσταση καθώς οι εκδηλώσεις διαμαρτυρίας και καταλήψεις κυβερνητικών κτιρίων που είχαν ξεκινήσει στην Κριμαία γρήγορα επεκτάθηκαν σε όλη τη νότια και ανατολική Ουκρανία.

Η κατάσταση στην Κριμαία αντιμετωπίστηκε παθητικά χωρίς τη χρήση στρατιωτικής βίας. Βλέποντας την απροθυμία και αδυναμία της Δύσης για στρατιωτική επέμβαση, η Ουκρανία γρήγορα συνειδητοποίησε ότι η ανάκτηση του ελέγχου στην Κριμαία ήταν αδύνατη χωρίς την έναρξη ενός πολέμου με τη Ρωσία που δεν ήταν σε θέση να διεξάγει. Η Κριμαία με την πλειοψηφία του Ρωσικού πληθυσμού και την παρουσία ρωσικών ενόπλων δυνάμεων ήταν εκ των πραγμάτων χαμένο παιχνίδι για την Ουκρανία.

⁷⁷ Freedman, "Ukraine and the Art of Crisis Management", σ. 18

Έτσι οι προσπάθειες επικεντρώθηκαν στην καταστολή της εξέγερσης στις υπόλοιπες περιοχές της χώρας.

Στην αρχή οι προσπάθειες της «αντιτρομοκρατικής επιχείρησης» της κυβέρνησης ήταν ανεπιτυχείς και οι αυτονομιστές απέκτησαν τον έλεγχο σημαντικών περιοχών στις περιφέρειες του Ντονέτσκ και του Λουχάνσκ. Ο σχετικά μετριοπαθής Ποροσένκο μετά την εκλογή του στην προεδρία της Ουκρανίας αρχικά ενέτεινε επιτυχημένα τις επιχειρήσεις εναντίον των αυτονομιστών οι οποίοι άρχισαν να παραχωρούν έδαφος. Στη συνέχεια προσπάθησε να πετύχει μια αποκλιμάκωση της σύγκρουσης με το ειρηνευτικό σχέδιο που πρότεινε τον Ιούνιο του 2014 ενώ ταυτόχρονα υπέγραψε τη Συμφωνία Σύνδεσης με την ΕΕ κάτι που προκάλεσε την οργή της Μόσχας.

Η κατάρριψη του αεροσκάφους των Μαλαισιανών Αερογραμμών και η απομόνωση της Ρωσίας που ακολούθησε, φάνηκε να αποσυντονίζουν τους αυτονομιστές οι οποίοι άρχισαν να βρίσκονται σε δύσκολη θέση. Αργά αλλά σταθερά οι ουκρανικές δυνάμεις πίεζαν τους αντάρτες που παραχώρησαν τα μισά περίπου από τα εδάφη που έλεγχαν μέχρι τότε. Ωστόσο οι ουκρανικές δυνάμεις στάθηκε αδύνατο να αντιμετωπίσουν τις τακτικές ρωσικές δυνάμεις στα τέλη Αυγούστου και έτσι η Ουκρανία οδηγήθηκε στην υπογραφή του Πρωτοκόλλου του Μινσκ. Ο λόγος που ο Ποροσένκο επέλεξε την ανακωχή φαίνεται να ήταν ότι ήθελε να κερδίσει χρόνο για την ανασύνταξη των ουκρανικών δυνάμεων και την εφαρμογή της οικονομικής και πολιτικής μεταρρύθμισης. Εξάλλου η συμφωνία ήταν πολύ κοντά στο ειρηνευτικό σχέδιο του Ιουνίου του Ποροσένκο και ήταν γενικά πιο ευνοϊκό για την Ουκρανία καθώς αναγνώριζε την κυριαρχία της⁷⁸.

Το Κίεβο παρέμεινε πολιτικά διχασμένο σχετικά με το αν μια στρατιωτική λύση θα ήταν βιώσιμη. Η Ουκρανία αξιοποίησε τους επόμενους τέσσερις μήνες για να οικοδομήσει τις στρατιωτικές της δυνατότητες, ενώ η Δύση ασκούσε εξοντωτική πολιτική και οικονομική πίεση προς τη Ρωσία. Οι απεγνωσμένες όμως προσπάθειες της Ουκρανίας να εξασφαλίσει στρατιωτική βοήθεια από τη Δύση δεν στέφθηκαν από επιτυχία και ο Ποροσένκο γρήγορα θα αντιλαμβανόταν ότι μόνο μια πολιτική επίλυση του προβλήματος ήταν εφικτή.

Μετά την επιτυχημένη χειμερινή ρωσική επίθεση ο Ποροσένκο βρισκόταν υπό πίεση στις διαπραγματεύσεις του Μινσκ II. Για την Ουκρανία, η επιλογή ήταν είτε να συνεχίσει τον πόλεμο, διακινδυνεύοντας περισσότερα εδάφη και τον εκτροχιασμό των

⁷⁸ Lawrence Freedman, "Ukraine and the Art of Limited War", *Survival*, 56, 6, (December 2014 - January 2015), σ. 17

δυτικών προσπαθειών για την διάσωση της χώρας, είτε να υπογράψει την συμφωνία και να δεσμεύσει την χώρα σε αντιλαϊκές πολιτικές και εδαφικές παραχωρήσεις. Τελικά, διάλεξε την δεύτερη επιλογή⁷⁹.

Μετά τη συμφωνία του Μινσκ II η Ουκρανία ακολούθησε τη στρατηγική της εξουθένωσης. Η στρατηγική αυτή για την εφαρμογή της βασίζονταν στην οικονομική και διπλωματική υποστήριξη καθώς και τη στρατιωτική βοήθεια της Δύσης. Δεν υπήρχε πλέον τρόπος για να επιτευχθεί στρατιωτική νίκη και η Ουκρανία δεν μπορούσε να προτείνει εναλλακτικό πλαίσιο για την διευθέτηση του προβλήματος. Η Ουκρανία δεν φαίνεται να βιάζεται για την εφαρμογή των συμφωνιών του Μινσκ αναμένοντας η Μόσχα να κάνει κάποιες παραχωρήσεις. Η συμφωνία είχε χρονικό όριο εφαρμογής το Δεκέμβριο του 2015 αλλά μετά από συμφωνία των τεσσάρων μερών (Γερμανίας, Γαλλίας, Ρωσίας, Ουκρανίας) η πλήρης εφαρμογή των όρων της συμφωνίας πήρε παράταση μέχρι τα τέλη του 2016. Ωστόσο η Ουκρανία παραμένει ευάλωτη διότι κάποιες δυτικές χώρες κουρασμένες από τη σύγκρουση μπορεί να επιδιώξουν να βελτιώσουν τις σχέσεις τους με τη Ρωσία ελαφρύνοντας τις κυρώσεις και απαιτώντας παραχωρήσεις από το Κίεβο στο πλαίσιο των συμφωνιών του Μινσκ, αν και κάτι τέτοιο δεν έχει συμβεί ακόμη.

Ενώ η Ουκρανία υποφέρει περισσότερο λόγω της τραγικής οικονομικής της κατάστασης που επιδεινώθηκε από τις οικονομικές πιέσεις της Ρωσίας, φαίνεται να έχει την πολιτική θέληση να διατηρήσει τις θέσεις της. Αντίθετα με τη Ρωσία δεν έχει τη φιλοδοξία να της συμπεριφέρονται ως μεγάλη δύναμη και μπορεί να συγκεντρωθεί στην επίλυση των εσωτερικών της υποθέσεων με οποιαδήποτε βοήθεια μπορεί να λάβει. Έτσι μέχρι τώρα έχει αποδειχθεί πιο ανθεκτική από τη Ρωσία στη στρατηγική της εξουθένωσης ίσως και επειδή οι εναλλακτικές λύσεις είχαν αποδειχθεί λιγότερο ελκυστικές⁸⁰.

4.3 Πολιτική και Στρατηγική της ΕΕ

Η άρνηση του Γιανουκόβιτς να υπογράψει τη Συμφωνία Σύνδεσης προκάλεσε έκπληξη και απογοήτευση στην Ευρώπη. Κατά τη διάρκεια των διαδηλώσεων που ακολούθησαν στο Κίεβο η Ευρώπη κράτησε στάση υπέρ της φιλοδυτικής αντιπολίτευσης στην Ουκρανία. Μετά τα αιματηρά γεγονότα του Φεβρουαρίου του 2014, η ΕΕ προσπάθησε να μεσολαβήσει για μια συμβιβαστική συμφωνία μεταξύ του Προέδρου και της αντιπολίτευσης. Η συμφωνία που επιτεύχθηκε όμως δεν τηρήθηκε από το κοινοβούλιο

⁷⁹ Michael Kofman, "Don't Doubt the Ceasefire"

⁸⁰ Freedman, "Ukraine and the Art of Exhaustion", σ. 98

το οποίο ανέτρεψε τον Γιανουκόβιτς από την εξουσία. Εδώ η ΕΕ αγνόησε το γεγονός ότι ο Γιανουκόβιτς είχε εκλεγεί ελεύθερα σύμφωνα με τις συνταγματικές διατάξεις. Πέρα από τους ισχυρισμούς της Μόσχας για δυτικό πραξικόπημα, οι ενέργειες των τριών Υπουργών Εξωτερικών της Γερμανίας, Γαλλίας και Πολωνίας, δημιούργησαν σοβαρά ερωτηματικά για την ειλικρίνεια των Βρυξελλών σε ότι αφορά την προώθηση δημοκρατικών επιλογών, τη συνταγματικότητα και το κράτος δικαίου⁸¹.

Η ΕΕ απέρριπτε τον ισχυρισμό της Ρωσίας ότι το EaP δεν τίποτε άλλο από μια παρωχημένη αναζήτηση για σφαίρα επιρροής υπό το μοντέρνο κάλυμμα της περιφερειακής συνεργασίας. Ωστόσο, οι Βρυξέλλες φαίνεται ότι είχαν σκεφτεί πολύ λίγο, αν όχι καθόλου, πως θα αντιμετώπιζαν το ενδεχόμενο ρωσικής αντίστασης. Αυτό ήταν μια περίεργη αποτυχία αν αναλογιστεί κανείς πόσο απίθανο είναι να αποδεχθεί παθητικά μια μεγάλη δύναμη τη μείωση της υπεροχής της σε περιοχές ζωτικές για το κύρος και την ασφάλειά της και να πιστέψει την καθησυχαστική ρητορική των αντιπάλων της. Δεν υπήρχε λόγος να πιστέψει η ΕΕ, ιδιαίτερα μετά τον πόλεμο στη Γεωργία, ότι η Ρωσία θα αποτελούσε εξαίρεση. Η απόφαση του Πούτιν να απαντήσει στην εκδίωξη του Γιανουκόβιτς με την προσάρτηση της Κριμαίας και την υποστήριξη των αυτονομιστών στο Ντόνμπας, απέδειξε ότι η Ρωσία δεν αποτελούσε εξαίρεση⁸².

Η ΕΕ δεν μπορούσε φυσικά να αντιμετωπίσει τις κινήσεις του Πούτιν στην Ουκρανία με στρατιωτικά μέσα. Πρώτα απ' όλα δεν έχει τη δυνατότητα. Λίγα μέλη της δαπανούν σημαντικά ποσά για τις ένοπλες δυνάμεις τους και σε κάθε περίπτωση η ΕΕ δεν είχε την υποχρέωση να προστατεύσει τα μέλη του EaP καθώς το πρόγραμμα δεν περιλαμβάνει δεσμεύσεις για την ασφάλεια. Εξάλλου ούτε οι πιο σκληροί επικριτές της Ρωσίας στις ΗΠΑ, πόσο μάλλον ο Λευκός Οίκος, ζητούσαν τη χρήση βίας, η οποία ήταν ξεκάθαρο ότι θα είχε δημιουργήσει μια πολύ πιο επικίνδυνη κρίση. Συνεπώς, τα μόνα εφικτά μέσα διαθέσιμα στην ΕΕ ήταν η διπλωματική και οικονομική πίεση. Αλλά ακόμα κι όταν το θέμα έφτασε στις λεπτομέρειες αυτών των επιλογών (τι θα έπρεπε να γίνει, από ποιόν, πότε, σε ποιο βαθμό και με τι κόστος), δεν υπήρχε συμφωνία στην Ευρώπη⁸³.

Από το Μάρτιο του 2014, η ΕΕ είχε θέσει σε εφαρμογή τις αρχικές της κυρώσεις εναντίον της Ρωσίας, αλλά οι περιορισμοί στόχευαν μόνο άτομα του κύκλου του Πούτιν και όχι βασικούς τομείς της ρωσικής οικονομίας. Υπάρχουν διάφοροι λόγοι για την

⁸¹ MacFarlane & Menon, *"The EU and Ukraine"*, σ. 99

⁸² Menon & Rumer, *Conflict in Ukraine*, σ. 120

⁸³ Στο ίδιο, σ. 120 - 132

επιβολή αυτών των χαλαρών κυρώσεων σε σχέση με αυτές των ΗΠΑ. Πρώτον, η οικονομική ασυμμετρία μεταξύ ΕΕ και ΗΠΑ στις εμπορικές συναλλαγές με τη Ρωσία. Ο όγκος των εμπορικών συναλλαγών των ΗΠΑ με τη Ρωσία το 2012 ανέρχονταν στα 40 δις \$ ενώ ο αντίστοιχος της ΕΕ το ίδιο έτος ήταν 437 δις \$, παραπάνω από δεκαπλάσιος. Επιπρόσθετα οι οικονομίες των χωρών της ΕΕ εξαρτώνται πολύ περισσότερο από το εμπόριο από ότι αυτή των ΗΠΑ.

Αν και το εμπόριο με τη Ρωσία συνιστά ένα σχετικά μικρό ποσοστό του συνολικού εμπορίου των περισσότερων χωρών της ΕΕ, ο ρόλος του δεν είναι ασήμαντος. Ενώ το εμπόριο με τη Ρωσία αποτελούσε μόνο το 9,5% του συνολικού εμπορίου της ΕΕ το 2013, η Ρωσία είναι ο τρίτος πιο σημαντικός εμπορικός εταίρος της ΕΕ (Η ΕΕ είναι ο σημαντικότερος εμπορικός εταίρος της Ρωσίας με το 50% του εμπορίου της). Η σημασία της Ρωσίας για τις ευρωπαϊκές οικονομίες είναι σημαντική σε συγκεκριμένους τομείς και ιδιαίτερα σ' αυτόν της ενέργειας. Η εξάρτηση δεν περιορίζεται στις εισαγωγές από τη Ρωσία. Οι μεγαλύτερες ευρωπαϊκές εταιρείες ενέργειας έχουν κερδοφόρες επιχειρηματικές συμφωνίες στη Ρωσία. Συνεπώς η ενέργεια ήταν ο παράγοντας που επηρέαζε περισσότερο τη θέση της Ευρώπης για τις κυρώσεις καθώς πολλές χώρες της βασίζονται υπερβολικά στις εισαγωγές φυσικού αερίου από τη Ρωσία (το 50% του αερίου που προμηθεύεται η ΕΕ από τη Ρωσία φτάνει μέσω αγωγών που διέρχονται από την Ουκρανία), ενώ οι ΗΠΑ καθόλου. Το αποτέλεσμα αυτής της ασυμμετρίας ήταν ότι η Ευρώπη ήταν πιο ευάλωτη από ότι οι ΗΠΑ στις συνέπειες της επιβολής κυρώσεων.

Οι συζητήσεις για τις κυρώσεις προκάλεσαν διχόνοια και στο εσωτερικό της ΕΕ. Όταν οι ΗΠΑ επέβαλλαν κυρώσεις στη Ρωσία, άρχισε να ασκείται πίεση στην Ευρώπη για να δράσει. Όμως οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις διαφωνούσαν για το τι έπρεπε να γίνει και από ποιόν. Η κάθε χώρα υποστήριζε μέτρα τα οποία θα συνεπάγονταν το μικρότερο κόστος για τη δική της οικονομία και προωθούσαν αυτά που μετέφεραν το κόστος στις άλλες. Δεδομένου του σημαντικού όγκου εμπορικών συναλλαγών με τη Ρωσία, η Γερμανία ήταν επιφυλακτική με τις κυρώσεις γενικά και ειδικότερα με αυτές που στόχευαν στο ρωσικό ενεργειακό τομέα λόγω της εξάρτησής της από το ρωσικό αέριο.

Το σημείο καμπής που άλλαξε τη συζήτηση για το θέμα των κυρώσεων ήταν η κατάρριψη του αεροσκάφους των Μαλαισιανών Αερογραμμών τον Ιούλιο του 2014. Λόγω της κατακραυγής της κοινής γνώμης και παρά την οικονομική της εξάρτηση από τη Ρωσία, η ΕΕ δεν είχε άλλη επιλογή από το να επεκτείνει τις κυρώσεις προς τη Ρωσία. Αυτές οι νέες κυρώσεις προχώρησαν παραπέρα από το πάγωμα κεφαλαίων και τις ταξιδιωτικές

απαγορεύσεις εναντίον επιπλέον μελών της ρωσικής οικονομικής και πολιτικής ελίτ. Όπως είχαν ήδη κάνει οι ΗΠΑ, η Ευρώπη στόχευσε πλέον βασικούς τομείς της ρωσικής οικονομίας όπως το τραπεζικό σύστημα και η ενέργεια, απαγόρευσε νέες συμφωνίες πώλησης όπλων και περιόρισε τη μεταφορά τεχνολογίας. Το Σεπτέμβριο, η ΕΕ επέκτεινε τις κυρώσεις στη Ρωσία και στις αγορές κεφαλαίων καθώς και στην αμυντική τεχνολογία. Επιπρόσθετα τα μέτρα που λήφθηκαν τον Ιούλιο (πάγωμα κεφαλαίων και ταξιδιωτικές απαγορεύσεις για 87 άτομα), επεκτάθηκαν σε επιπλέον άτομα και οργανισμούς και ανεστάλησαν οι νέες συμφωνίες μεταξύ της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων και της Ρωσίας.

Εν συντομία, από τα μέσα του 2014, η Ευρώπη κατέληξε στη στρατηγική της χρήσης οικονομικής πίεσης για να αλλάξει τη συμπεριφορά της Ρωσίας και να αποτρέψει την κλιμάκωση της σύγκρουσης. Όμως οι κυρώσεις δεν επέφεραν αλλαγή της στάσης της ρωσικής ηγεσίας στην Ουκρανία. Παρά τις ανησυχίες που εκφράστηκαν από κάποιους ειδικούς στη Ρωσία για τις επιζήμιες μακροχρόνιες συνέπειες για την οικονομία, η δημοτικότητα του Πούτιν αυξήθηκε μετά την επιβολή κυρώσεων και η εξωτερική οικονομική πίεση φάνηκε να έχει δημιουργήσει ένα αίσθημα αλληλεγγύης μεταξύ των Ρώσων. Ομοίως η ενότητα της Ευρώπης διατηρήθηκε παρά ορισμένες επικριτικές φωνές στο εσωτερικό της. Αυτό που παρέμενε συγκεχυμένο ήταν πόσο θα άντεχε η ενότητα της ΕΕ για τις κυρώσεις δεδομένης της συνεχιζόμενης ευρωπαϊκής οικονομικής κρίσης και τις εγγενείς περιπλοκές της διατήρησης συνοχής μεταξύ 28 χωρών.

Παράλληλα στο διπλωματικό τομέα η Ευρώπη προσπάθησε για την επίτευξη πολιτικής λύσης με τη μεσολάβηση της Γερμανίας και της Γαλλίας. Το πρωτόκολλο του Μινσκ όμως το Σεπτέμβριο του 2014, δεν θα μπορούσε ποτέ να χρησιμεύσει ως πολιτική διευθέτηση της σύγκρουσης. Αυτή η συμφωνία, προσέφερε μια ανάπαυλα στις αντίπαλες πλευρές, αλλά κανέναν μηχανισμό για την διασφάλιση των συμφερόντων τους. Επιπλέον, η συμφωνία δεν δημιούργησε ορισμένες προϋποθέσεις μεταξύ των μερών, ούτε διευκρίνισε ποιος πρέπει να κάνει τι πρώτος. Το Μινσκ Ι έγινε έτσι εργαλείο για να καταστήσει η Δύση τους Ρώσους ηγέτες υπόλογους για τις περαιτέρω μάχες από τους αυτονομιστές⁸⁴. Η Δύση παρέμεινε απτόητη, αισιόδοξη ότι οι κυρώσεις, σε συνδυασμό με την οικονομική κρίση της Ρωσίας, θα μπορούσαν να λειτουργήσουν.

Το Φεβρουάριο του 2015 οι ηγέτες της Γερμανίας και της Γαλλίας, αναγκάστηκαν να μεταβούν στο Μινσκ για να σώσουν τόσο την Ουκρανία, όσο και την δυτική εξωτερική

⁸⁴ Michael Kofman, "Don't Doubt the Ceasefire"

πολιτική. Η διαπραγματευτική τους θέση ήταν ανεπίζηλη: Η στρατιωτική επίθεση της Ρωσίας πήγαινε καλά, ο στρατός της Ουκρανίας ήταν σε επισφαλή κατάσταση και η προοπτική να μπορέσει το ΔΝΤ να ξεκινήσει το ζωτικής σημασίας έργο της αποκατάστασης της οικονομίας της Ουκρανίας εξανεμιζόταν. Παράλληλα, στην Ουάσιγκτον, σημαίνοντες πρώην αξιωματούχοι και διπλωμάτες ασκούσαν πιέσεις σε έναν απρόθυμο πρόεδρο Μπαράκ Ομπάμα να στείλει όπλα στην Ουκρανία, μια πολιτική κατηγορηματικά αντίθετη με εκείνη της Γερμανίας και της Γαλλίας.

Η σχετικά αδύναμη θέση της Δύσης στις συνομιλίες οδήγησε σε κάτι που μοιάζει με συμφωνία για την Μόσχα. Σε απόλυτους όρους όμως, είναι ένας ρεαλιστικός συμβιβασμός. Η Ρωσία έχει αποκόψει από την Ουκρανία ορισμένες αυτόνομες περιοχές για τους αυτονομιστές -και εξασφάλισε την επιρροή της εκεί- αλλά η ανεξαρτησία της Ουκρανίας παραμένει ασυμβίβαστη, ενώ η χώρα εξακολουθεί να έχει ένα υποσχόμενο μέλλον στην Ευρώπη. Η παράταση ενός πολέμου στις αυτονομιστικές περιοχές όχι μόνο θα ήταν καταστροφική για την Ουκρανία, αλλά θα υπονόμει επίσης τις προσπάθειες της Δύσης να σώσει την χώρα από εθνική χρεοκοπία, να μεταμορφώσει την οικονομία της, να μεταρρυθμίσει την κυβέρνησή της και να την μετατρέψει σε ένα επιτυχημένο μέλος της ευρωπαϊκής κοινότητας.

Σήμερα η ΕΕ ασκεί πιέσεις και στα δύο μέρη προκειμένου να ολοκληρωθεί η εφαρμογή των συμφωνιών του Μινσκ. Η πλήρης εφαρμογή έχει τεθεί ως προϋπόθεση για την άρση των οικονομικών κυρώσεων προς τη Ρωσία οι οποίες επί του παρόντος εξακολουθούν να ισχύουν μέχρι τον Ιανουάριο του 2017. Παράλληλα η ΕΕ πιέζει και το Κίεβο προς την κατεύθυνση αυτή υπολογίζοντας τον κίνδυνο διάσπασης της συνοχής της με την επ' αόριστο παράταση των κυρώσεων στην Ουκρανία. Το Φεβρουάριο του 2016 οι Υπουργοί Εξωτερικών Γαλλίας και Γερμανίας στη συνάντησή τους με τον πρόεδρο Ποροσένκο αν και επαίνεσαν μερικές από τις μεταρρυθμίσεις που έχουν ήδη εφαρμοστεί για την αντιμετώπιση της διαφθοράς και την οικονομία, επανέλαβαν την επιθυμία τους να θεσπιστούν οι συνταγματικές μεταρρυθμίσεις που αφορούν στην περιοχή του Ντόνμπας.

4.4 Πολιτική και Στρατηγική των ΗΠΑ - NATO

Ως μη μέλος της ΕΕ που απολαμβάνει λιγότερη δομική ισχύ όσον αφορά την επιρροή της στην ουκρανική πολιτική, η Ουάσιγκτον έπαιξε σημαντικό διμερή ρόλο στη στήριξη του κινήματος του *Euromaidan* και της νέας προσωρινής κυβέρνησης. Η υφυπουργός εξωτερικών Βικτόρια Νούλαντ και ο Πρέσβης στην Ουκρανία Geoffrey Pyatt

παρέστησαν σε συμβολική υποστήριξη των διαδηλωτών στο Κίεβο τον Δεκέμβριο του 2013. Ο μυστικός ακτιβισμός των ΗΠΑ επίσης αποκαλύφθηκε. Μια διαρροή τηλεφωνικής επικοινωνίας μεταξύ Νούλαντ και Pyatt αποκάλυψε ότι οι ΗΠΑ συμμετείχαν σε εικασίες σχετικά με τους κατάλληλους υποψηφίους μετά την επανάσταση για την ανάληψη της εξουσίας στο Κίεβο. Η διαρροή αυτή έδειξε την απογοήτευση των ΗΠΑ επειδή η ΕΕ υποστήριζε περισσότερο τη μακροπρόθεσμη ισχύ της παρά ένα πιο ενεργό ακτιβιστικό ρόλο⁸⁵.

Οι ΗΠΑ και το NATO υπέστησαν στρατηγικό αιφνιδιασμό από την άμεση αντίδραση της Ρωσίας στην Κριμαία και την ταχεία κατάληψή της. Προφανώς είχαν υποτιμήσει τις στρατιωτικές δυνατότητες της Ρωσίας ενώ παράλληλα διαπιστώθηκε η έλλειψη μιας νατοϊκής δύναμης ικανής να αντιδράσει σε τόσο γρήγορο χρονικό διάστημα. Σύντομα διαπιστώθηκε ότι δεν μπορούσε να γίνει τίποτε σε πρώτη φάση για την ανατροπή της προσάρτησης της Κριμαίας και έτσι η προσπάθεια εστιάστηκε στην αποτροπή περαιτέρω προκλήσεων για τη σταθερότητα και κυριαρχία της Ουκρανίας. Ο πειθαναγκασμός είναι πάντα πιο δύσκολος από την αποτροπή.

Η αντίδραση της Δύσης απηχούσε το γεγονός ότι η Ουκρανία δεν αποτελούσε ζωτικό συμφέρον. Αυτό που είχε σημασία ωστόσο, ήταν το πρότυπο της ρωσικής συμπεριφοράς που απειλούσε να σταθεροποιήσει όχι μόνο την Ουκρανία αλλά και ολόκληρη την περιοχή της Ανατολικής Ευρώπης συμπεριλαμβανομένων χωρών μελών του NATO. Αυτό απαιτούσε επαναβεβαίωση των ωφελημάτων της συμμαχίας γι' αυτά τα μέλη και την εστίαση της προσοχής της Μόσχας στο ενδεχόμενο κόστος αν συνέχιζε την εκστρατεία «αποπροσανατολισμού, παραπλάνησης και αποσταθεροποίησης» εναντίον της Ουκρανίας. Το κύριο κόστος που θα αντιμετώπιζε η Ρωσία βρίσκονταν όχι στην αντιμετώπιση στρατιωτικής πίεσης από το NATO αλλά στην απώλεια κάθε προοπτικής να ενταχθεί η Ουκρανία στην Τελωνιακή Ένωση, συγχρόνως με την πιθανή οικονομική της αναβίωση σε σύνδεση με την ΕΕ, και πιο άμεσα μια απότομη επιδείνωση της ρωσικής οικονομικής κατάστασης⁸⁶.

Αρχικά οι ΗΠΑ προσπάθησαν να απομονώσουν πολιτικά και συμβολικά τη Ρωσία. Ανέστειλαν το μεγαλύτερο μέρος της διμερούς συνεργασίας με τη Ρωσία και την απέβαλλαν από την ομάδα των 8 ισχυρότερων οικονομικά κρατών (G8). Επίσης

⁸⁵ Henrik Larsen, "Great Power Politics and the Ukrainian Crisis: NATO, EU and Russia after 2014", Report 2014:18, Copenhagen: DIIS, *Danish Institute for International Studies*.

⁸⁶ Freedman, "Ukraine and the Art of Crisis Management", σ. 9-10

προσπάθησαν να περάσουν απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ για τις ενέργειες της Ρωσίας το οποίο δεν κατέστη δυνατό λόγω του βέτο της Ρωσίας. Έτσι ο ΟΗΕ περιορίστηκε σε μια απόφαση της Γενικής Συνέλευσης για την καταδίκη της προσάρτησης της Κριμαίας. Κατά την ψηφοφορία 100 χώρες ψήφισαν υπέρ της καταδίκης της Ρωσίας, 11 κατά, 58 απείχαν και 24 ήταν απύσες.

Ο πρόεδρος Ομπάμα από την αρχή της κρίσης διαρκώς απέρριπτε τη χρήση στρατιωτικής ισχύος για την αντιμετώπιση της Ρωσίας και υποστήριζε αντίθετα τη χρήση ήπιας ισχύος μέσω της άσκησης πολιτικής και διπλωματικής πίεσης. Η στάση αυτή υποστηρίζονταν γενικά και από την αμερικανική κοινή γνώμη η οποία αντιτιθόταν στη χρήση στρατιωτικής βίας για την υπεράσπιση της Ουκρανίας.

Στις 20 Μαρτίου του 2014, η αμερικανική κυβέρνηση ανακοίνωσε το πάγωμα περιουσιακών στοιχείων 16 υψηλόβαθμων αξιωματούχων της ρωσικής κυβέρνησης και 4 επιχειρηματιών μελών του στενού κύκλου του Πούτιν. Οι κυρώσεις αυτές επεκτάθηκαν στις 28 Απριλίου σε επιπλέον 7 αξιωματούχους και 17 οντότητες μεταξύ των οποίων τράπεζες και άλλες επιχειρήσεις. Στις 16 Ιουλίου οι ΗΠΑ επέβαλλαν κυρώσεις μονομερώς σε βασικές ρωσικές επιχειρήσεις στοχεύοντας στον οικονομικό και ενεργειακό τομέα καθώς και στον τομέα της αμυντικής τεχνολογίας και της αγοράς κεφαλαίων. Το Σεπτέμβριο του 2014 σε απάντηση για την επίθεση των αυτονομιστών που υποστηρίχθηκε από ρωσικά στρατεύματα οι ΗΠΑ επέβαλλαν επιπρόσθετες οικονομικές κυρώσεις σε βάρος μεγάλων ρωσικών εταιρειών. Από τον Ιανουάριο του 2015, οι ΗΠΑ και η ΕΕ έχουν επεκτείνει τις κυρώσεις σε άτομα και οντότητες τρεις φορές. Τα σημερινά επίπεδα των βασικών κυρώσεων λήγουν τον Ιανουάριο του 2017, ωστόσο οι ΗΠΑ έχουν καταστήσει σαφές ότι δεν πρόκειται να αρθούν αν δεν εφαρμοστεί πλήρως η συμφωνία Μινσκ II.⁸⁷

Παρά τις συνεχείς εκκλήσεις της Ουκρανίας για παροχή στρατιωτικής βοήθειας προκειμένου να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τους αυτονομιστές αντάρτες, οι ΗΠΑ περιορίστηκαν στην αποστολή «μη θανατηφόρου» (*non-lethal*) στρατιωτικού εξοπλισμού, της παροχής εκπαίδευσης στις ουκρανικές δυνάμεις καθώς και οικονομικής βοήθειας. Επίσης η κυβέρνηση Ομπάμα αντιστάθηκε και στις εσωτερικές πιέσεις για την αποστολή στρατιωτικής βοήθειας έχοντας ως στόχο την αποφυγή κλιμάκωσης της κρίσης ενώ παράλληλα διατήρησε ανοικτά τα διπλωματικά κανάλια για την επίτευξη πολιτικής λύσης.

⁸⁷ Vincent L. Morelli, "Ukraine: Current Issues and U.S. Policy", *Congressional Research Service Report*, 27 October 2016

Ενώ συμμετείχε ενεργά με τους συμμάχους των ΗΠΑ στην Ευρώπη με σκοπό την επίλυση της κρίσης, η κυβέρνηση Ομπάμα έχει, ως επί το πλείστον, αφήσει τον ηγετικό ρόλο στη διαπραγμάτευση μιας τέτοιας διευθέτησης στη Γαλλία, τη Γερμανία και την Ουκρανία, οι εκπρόσωποι των οποίων συναντήθηκαν με αυτούς της Ρωσίας και των αυτονομιστών στο λεγόμενο «Κουαρτέτο της Νορμανδίας», όπου οι συναντήσεις έλαβαν χώρα για πρώτη φορά το 2014. Παρ' όλα αυτά, ο πρόεδρος Ομπάμα και αξιωματούχοι διατηρούν τακτικές επαφές με τα βασικά μέρη των συνομιλιών.

Η κρίση στην Ουκρανία προκάλεσε τον πανικό μεταξύ αρκετών χωρών του NATO και πιο πολύ στην Πολωνία και τις Βαλτικές χώρες. Η προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία και η υποστήριξή της στους αυτονομιστές του Ντόνμπας φάνηκε να προμηνύει αλτρωτικές κινήσεις και προς αυτές τις χώρες. Εν μέσω αμφιβολιών για τη δυνατότητά του να προστατέψει την Πολωνία και τις Βαλτικές χώρες το NATO επιδίωξε ως κύριο μέλημά του να καθησυχάσει τις χώρες αυτές, ανεξάρτητα από την αντίδραση της Ρωσίας. Η συμμαχία κάλεσε τη Ρωσία να αποσύρει τα στρατεύματά της που είχε συγκεντρώσει στα σύνορα με την Ουκρανία, να σταματήσει τη βοήθειά της προς τους αυτονομιστές του Ντόνμπας και να αποσύρει τους στρατιώτες της από την Ουκρανία.

Όμως δεν υπήρχε ομοφωνία εντός της συμμαχίας για την εγκατάσταση σημαντικού αριθμού στρατευμάτων στην Πολωνία και τις χώρες της Βαλτικής. Βασικά μέλη του NATO όπως η Γερμανία έκαναν ξεκάθαρο ότι ήταν αντίθετα σε τέτοια ενέργεια, αν και θα υποστήριζαν λιγότερο αποφασιστικά μέτρα όπως συχνότερες ασκήσεις. Μετά την άμεση συμμετοχή ρωσικών στρατιωτικών μονάδων στις συγκρούσεις τον Αύγουστο του 2014, το NATO αντιμετώπισε την πρόκληση της διατήρησης της ενότητάς του κάνοντας αρκετά για να καθησυχάσει την Πολωνία και τις Βαλτικές χώρες αλλά χωρίς την εγκατάσταση μιας ισχυρής μόνιμης παρουσίας στην ανατολική πτέρυγα, μια κίνηση που θα ήταν δυσάρεστη για ισχυρά μέλη της συμμαχίας όπως η Γερμανία, η Γαλλία, η Ιταλία και η Ισπανία⁸⁸.

Ένα άλλο καυτό θέμα ήταν η παροχή όπλων και εκπαίδευσης στον ουκρανικό στρατό. Και σ' αυτό το θέμα οι διχόνοιες εντός του NATO ήταν παρόμοιες, με τη Γερμανία να αντιτίθεται από την αρχή με τη λογική ότι θα κλιμάκωνε τον πόλεμο και τα ανατολικά κράτη, μεταξύ των οποίων η Λιθουανία, η Πολωνία και η Ρουμανία να την υποστηρίζουν σαφώς. Η Λετονία και η Εσθονία καθεμιά από τις οποίες έχει πληθυσμό ρωσικής εθνικότητας σε ποσοστό πάνω από 25%, παρέμειναν επιφυλακτικές για το θέμα. Έτσι δεν αποτελεί έκπληξη ότι η θέληση της συμμαχίας να βοηθήσει την Ουκρανία με

⁸⁸ Menon & Rumer, *Conflict in Ukraine*, σ. 139-141

χειροπιαστό τρόπο, περιορίστηκε στην παροχή έτοιμων γευμάτων και μη θανατηφόρου εξοπλισμού.

Η νέα στρατηγική του NATO καθορίστηκε στην σύνοδο κορυφής της Ουαλίας το Σεπτέμβριο του 2014, όπου τελικά επικράτησε συμβιβασμός μεταξύ των μελών του. Η στρατηγική αυτή αφορά και την αντιμετώπιση απειλών από τη Ρωσία και το βασικό μέσο υλοποίησης της είναι ένα σχέδιο ετοιμότητας και δράσης [Readiness Action Plan (RAP)]. Οι δύο κύριοι πυλώνες του σχεδίου είναι η διασφάλιση των μελών του NATO και η στρατιωτική προσαρμογή. Τα μέτρα διασφάλισης περιλαμβάνουν την εκ περιτροπής συνεχή στάθμευση δυνάμεων σε χώρες της ανατολικής Ευρώπης, όπου δεν υπάρχει μόνιμη παρουσία συμμαχικών δυνάμεων. Η παρουσία αυτή αυξάνει την αίσθηση ασφάλειας των χωρών αυτών και εντάσσεται στο πλαίσιο του δόγματος αποτροπής. Επίσης, προβλέπεται πρόγραμμα εντατικών και συνεχών ασκήσεων, οι οποίες θα διεξάγονται στο σύνολο της επικράτειας των συμμάχων. Βασικό στοιχείο της στρατιωτικής προσαρμογής είναι, η ανάπτυξη των στρατιωτικών μέσων που θα επιτρέψουν στο NATO να έρθει σε αρωγή οποιουδήποτε σύμμαχου, ο οποίος θα δεχθεί επίθεση από όπου και να προέρχεται αυτή. Το σχέδιο προβλέπει μεταξύ άλλων τη δημιουργία μιας δύναμης ταχείας επέμβασης, η οποία θα μπορεί να αναπτυχθεί μέσα σε λίγες ημέρες όπου αυτό απαιτηθεί. Τέλος, ένα άλλο βασικό στοιχείο της στρατιωτικής προσαρμογής είναι η εκπόνηση για πρώτη φορά στρατηγικής για την αντιμετώπιση των υβριδικών απειλών⁸⁹.

⁸⁹ NATO Wales Summit Declaration, 5 September 2014
http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm

(ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο

Η ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΟΥΚΡΑΝΙΑ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

5.1 Η Κρίση στην Ουκρανία Υπό το Πρίσμα του Νεορεαλισμού

Ο νεορεαλισμός γενικά υποστηρίζει ότι τα κράτη είναι ορθολογικοί ενιαίοι δρώντες οι οποίοι, εντός του άναρχου διεθνούς συστήματος, ανταγωνίζονται για ισχύ και ασφάλεια. Ο νεορεαλισμός χωρίζεται σε δύο επιμέρους κατηγορίες: τον αμυντικό και τον επιθετικό. Και οι δύο θεωρίες λειτουργούν με βάση τις παραδοχές ότι το διεθνές σύστημα είναι άναρχο και ότι τα κράτη ενεργούν σύμφωνα με «τη θέση τους στο σύστημα, και όχι σε σχέση με τις εσωτερικές τους ιδιότητες.»⁹⁰ Και οι δύο νεορεαλιστικές θεωρίες θα κατέτασσαν την κρίση στην Ουκρανία ως ένα παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος, όπου, όπως αναφέρει ο Waltz, «Η δύσκολη κατάσταση επιδεινώνεται από το γνωστό «δίλημμα ασφαλείας», όπου τα μέτρα που ενισχύουν την ασφάλεια ενός κράτους συνήθως μειώνουν την ασφάλεια των άλλων»⁹¹. Έτσι οι νεορεαλιστές θα κάνουν την υπόθεση ότι η Ρωσία αντιμετώπιζε απειλή για την ασφάλεια της από την ενδεχόμενη επέκταση της ΕΕ και του NATO προκειμένου να συμπεριλάβουν την Ουκρανία. Με τη δημιουργία στενότερων δεσμών με την Ουκρανία, η ΕΕ έπαιρνε μέρος από την ασφάλεια της Ρωσίας για ίδιο όφελός της. Ως εκ τούτου, η Ρωσία ανέλαβε την απαραίτητη δράση για να «ενισχύσει την ασφάλειά της»⁹².

5.1.1 Ο Αμυντικός Νεορεαλισμός

Οι αμυντικοί νεορεαλιστές, όπως ο Kenneth Waltz, υποστηρίζουν ότι τα κράτη κατά κύριο λόγο επιδιώκουν να «διατηρήσουν την υπάρχουσα ισορροπία ισχύος»⁹³. Ως εκ τούτου, ο αμυντικός νεορεαλισμός θα υποστήριζε ότι η Ρωσία βρέθηκε αντιμέτωπη με μεγαλύτερη πιθανή απώλεια ισχύος από τα πιθανά κέρδη. Οι στενότεροι δεσμοί μεταξύ της Ουκρανίας και της ΕΕ θα αποτελούσαν μια έμμεση απώλεια, αλλά οτιδήποτε απειλούσε τη Ρωσική πρόσβαση στη ναυτική βάση της στη Σεβαστούπολη θα αποτελούσε

⁹⁰ Kenneth Waltz, "The Origins of War in Neorealist Theory", *Journal of Interdisciplinary History*, 18,4, The Origin and Prevention of Major Wars (Spring, 1988), σ. 619

⁹¹ Στο ίδιο, σ. 619

⁹² Στο ίδιο, σ. 619

⁹³ John Mearsheimer, *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων* (Αθήνα: Ποιότητα, 2007) μτφ. Κ. Κολιόπουλος, σ. 61

μια πολύ πιο άμεση (αν όχι εντελώς καταστροφική) απώλεια. Σε αυτό το πλαίσιο, η κίνηση για την ανάληψη του ελέγχου της Κριμαίας στόχευσε περισσότερο στην αποφυγή απώλειας ισχύος από ό,τι στην απόκτηση κέρδους σε ισχύ. Ως εκ τούτου, οι κινήσεις της Ρωσίας είναι σε μεγάλο βαθμό αμυντικές και κατανοητές και η διεθνής σύγκρουση στην Ουκρανία προκλήθηκε καθώς η Ρωσία προσπάθησε να διατηρήσει τη θέση που κατείχε στο διεθνές σύστημα. Η οικονομική προώθηση της ΕΕ προς την Ουκρανία ήταν μια άμεση γεωπολιτική απειλή για την ασφάλεια της Ρωσίας και η Ρωσία αναγκάστηκε να παρέμβει για να «επιβιώσει».

Επίσης ο Stephen M. Walt διατυπώνοντας τη θεωρία της «ισορροπίας της απειλής»⁹⁴ συμπλήρωσε τη θεωρία «ισορροπίας ισχύος» του Waltz, μη εστιάζοντας μόνο στις μονάδες ισχύος (π.χ. στρατιωτικές ή επιθετικές δυνατότητες), αλλά και στις απειλές. Σύμφωνα με τη θεωρία «ισορροπίας απειλής», η κρατική συμπεριφορά καθορίζεται από την απειλή που γίνεται αντιληπτή από άλλα κράτη ή συμμαχίες. Ο Walt υποστηρίζει ότι τα κράτη δεν θα ισορροπήσουν έναντι άλλων κρατών, των οποίων αυξάνεται η ισχύς (όπως προβλέπει η θεωρία «ισορροπίας ισχύος»), αλλά μάλλον έναντι εκείνων που θεωρούνται ως απειλή. Συνεπώς, σύμφωνα με αυτή την εκδοχή του νεορεαλισμού, η Μόσχα αντιλαμβάνεται τη δυτική πολιτική και στρατιωτική επέκταση (δηλαδή την ένταξη των κρατών της Ανατολικής Ευρώπης στην ΕΕ και ειδικά στο NATO), καθώς και τα αμυντικά μέτρα που λαμβάνονται από τους συμμάχους του NATO (δηλαδή την πυραυλική άμυνα), ως σαφείς, άμεσες και ζωτικές απειλές για την εθνική ασφάλεια της Ρωσίας. Η ουκρανική κρίση έδειξε ότι όταν πρόκειται για προκλήσεις για την ασφάλεια, τα κράτη τείνουν να καταφεύγουν στην εξισορρόπηση έναντι σε κάθε απειλή.

Ο ίδιος ο Walt αναφερόμενος στην ουκρανική κρίση επικεντρώνεται στα ζητήματα της ισχύος και των συμφερόντων που εμπλέκονται τόσο για τις ΗΠΑ όσο και για τη Ρωσία και υποστηρίζει ότι η Ρωσία έχει πιο ζωτικά συμφέροντα που διακυβεύονται στην Ουκρανία και περισσότερη ισχύ «εν τόπω» για να τα εξασφαλίσει από ό,τι οι ΗΠΑ. Ως εκ τούτου, δεν επικρίνει τις ΗΠΑ που δεν υποστήριξαν πιο επιθετικά τους Ουκρανούς εθνικιστές. Αντ' αυτού, ο ίδιος υποστηρίζει ότι οι ΗΠΑ και η ΕΕ ήταν αφελείς να πιστεύουν ότι η Ρωσία θα καθίσει με σταυρωμένα τα χέρια, ενώ η ουκρανική κυβέρνηση επεδίωκε στενότερους δεσμούς με τη Δύση. Τέλος ο Walt κατηγορεί την αμερικανική

⁹⁴ Stephen Walt, *The Origins of Alliances* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1987)

κυβέρνηση επειδή δεν αντιλήφθηκε ότι τα ρωσικά συμφέροντα και η εγγύτητα δεν θα μπορούσαν να αντισταθμιστούν από τις πιο μακρινές και με λιγότερο ενδιαφέρον ΗΠΑ.⁹⁵

5.1.2 Ο Επιθετικός Νεορεαλισμός

Οι επιθετικοί νεορεαλιστές όπως ο Mearsheimer, υποστηρίζουν ότι τα κράτη προσπαθούν πάντα να κερδίσουν περισσότερη ισχύ, καθώς «ο απώτερος στόχος ενός κράτους είναι να γίνει ο ηγεμόνας του συστήματος»⁹⁶. Συνεπώς, ο επιθετικός ρεαλισμός θα κάνει την υπόθεση ότι τόσο η Ρωσία όσο και η ΕΕ και η Δύση γενικότερα είδαν μια ευκαιρία να κερδίσουν ισχύ σε βάρος του άλλου.

Επιπλέον, ο επιθετικός ρεαλισμός υποστηρίζει ότι «το διεθνές σύστημα υποχρεώνει τις μεγάλες δυνάμεις να μεγιστοποιήσουν τη σχετική ισχύ τους, διότι αυτός είναι ο βέλτιστος τρόπος για να μεγιστοποιήσουν την ασφάλειά τους»⁹⁷. Έτσι, ο Mearsheimer τονίζει το γεγονός ότι «ο Πούτιν [...] κατέστησε σαφές ότι θα αφανίσει ή θα καταστρέψει την Ουκρανία πριν την αφήσει να γίνει μέλος του NATO».⁹⁸ Με την προσάρτηση της Κριμαίας και την υποστήριξη των φιλορώσων Ουκρανών, η Ρωσία διευκολύνει και ενθαρρύνει τη διαίρεση της Ουκρανίας. Κατά μία έννοια, η Ρωσία προσπαθεί να μειώσει την «αξία» της Ουκρανίας, προκειμένου να μειωθούν τα κέρδη που η ΕΕ θα λάμβανε από αυτή, και ως εκ τούτου να εμποδίσει την αύξηση του σχετικού κέρδους της ΕΕ και του NATO, σε σχέση με τη Ρωσία.

Ο Mearsheimer ισχυρίζεται, όπως έκαναν και πολλοί άλλοι από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 και μετέπειτα, ότι η κρίση στην Ουκρανία είναι σφάλμα της Δύσης και θεωρεί τις πολιτικές συνθήκες της διεύρυνσης προς Ανατολάς των Ευρωπαϊκών θεσμών και τη δυτική πολιτική στην Ουκρανία, ως μια «φιλελεύθερη αυταπάτη που προκάλεσε τον Πούτιν».⁹⁹ Ο Mearsheimer θεωρεί ότι μέσω της διεύρυνσης προς Ανατολάς του NATO και της ΕΕ, καθώς και με τον επηρεασμό πολιτικά των ουκρανικών εσωτερικών υποθέσεων, οι ευρωπαϊκοί σύμμαχοι ευθύνονται σε μεγάλο βαθμό για την μετέπειτα κλιμάκωση από τη Ρωσία της κρίσης το 2014. Η συλλογιστική της Μόσχας, συνεχίζει ο Mearsheimer, ακολουθεί τα ρεαλιστικά πρότυπα πολιτικής των μεγάλων

⁹⁵ Stephen Walt, “No Contest”, *Foreign Policy*, 4 March 2014 <http://foreignpolicy.com/2014/03/04/no-contest/>

⁹⁶ Mearsheimer, *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων*, σ. 62

⁹⁷ Στο ίδιο, σ.62

⁹⁸ “Conference Call with John Mearsheimer on the Ukraine Crisis”, *Foreign Affairs*, 4 September 2014, <https://www.foreignaffairs.com/press/conference-call-john-mearsheimer-ukraine-crisis>

⁹⁹ Mearsheimer, “Why the Ukraine Crisis is the West’s Fault: The Liberal Delusions that Provoked Putin,” *Foreign Affairs*, 93, 5 (September 2014): σ.1.

δυνάμεων και η αγνόηση μιας ενδεχόμενης ρωσικής αντίδρασης ήταν έτσι ένα ανόητο σφάλμα της πολιτικής της Δύσης.¹⁰⁰

5.1.3 Τι Μέλλει Γενέσθαι;

Καθώς η δυτική προσέγγιση στην Ουκρανία ήταν από τη ρωσική άποψη μη ανεκτή, το ερώτημα που αφορά στην αποκλιμάκωση της κρίσης είναι τι θα μπορούσε τότε να είναι αποδεκτό για το Κρεμλίνο. Από τη νεορεαλιστική άποψη, ο Mearsheimer καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η απάντηση θα μπορούσε να είναι μόνο η πλήρης αναθεώρηση της θέσης της Δύσης και η παραίτηση από τη δυτικοποίηση της Ουκρανίας, μετατρέποντας τη χώρα σε ουδέτερο κράτος.¹⁰¹ Παρά το γεγονός ότι το συμπέρασμα του Mearsheimer θα μπορούσε να είναι μια προσεκτική νεορεαλιστική επαγωγή, το ερώτημα για τους καθημερινούς ανθρώπους, καθώς και τους διαμορφωτές πολιτικής στις έδρες των κυβερνήσεων παραμένει αν η Ρωσία και η ίδια η Ουκρανία βλέπουν το μέλλον της χώρας ως ένα ουδέτερο κράτος.

Ο νεορεαλισμός εξηγεί το ότι η Ρωσία προσπαθεί να ενισχύσει την εικόνα ισχύος της, προκειμένου να αποδείξει στην ΕΕ και το ΝΑΤΟ, ότι είναι ικανή και πρόθυμη να προχωρήσει σε πόλεμο εναντίον τους. Η αξιοπιστία μιας τέτοιας απειλής είναι αμφισβητήσιμη, γνωρίζοντας ότι θα ήταν μη ορθολογικό για τη Ρωσία να πάει πραγματικά σε πόλεμο όταν εμπλέκονται πυρηνικά όπλα και ενάντια σε μια ισχυρή συμμαχία όπως το ΝΑΤΟ. Επειδή η απειλή δεν είναι τόσο αξιόπιστη όσο η Ρωσία θα ήθελε να είναι, η ΕΕ δεν αποδέχεται όλες τις απαιτήσεις της Ρωσίας. Καθώς και οι δύο πλευρές θέλουν να αυξήσουν την ασφάλεια και την ισχύ τους, οι διπλωματικές συνομιλίες θα συνεχιστούν για πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα για την επίτευξη οριστικής λύσης. Τόσο η Ρωσία όσο και η ΕΕ είναι απρόθυμες να βρουν μια τελική συμβιβαστική λύση, διότι, όπως υποστηρίζει ο νεορεαλισμός, και οι δύο πλευρές ενδιαφέρονται για το ποιος κερδίζει περισσότερα, και όχι να κερδίσουν και οι δύο πλευρές.

5.2 Η Κρίση στην Ουκρανία Υπό το Πρίσμα του Νεοφιλελευθερισμού

Οι νεοφιλελεύθεροι συμφωνούν με τις παλαιότερες φιλελεύθερες ιδέες για την πιθανότητα προόδου και αλλαγών, αλλά αποκηρύσσουν τον ιδεαλισμό. Οι βασικές παραδοχές του φιλελευθερισμού είναι: (1) μια αισιόδοξη ερμηνεία της ανθρώπινης φύσης,

¹⁰⁰ Mearsheimer, "Why the Ukraine Crisis is the West's Fault," σ.1-5

¹⁰¹ Στο ίδιο, σ.10.

(2) η πεποίθηση ότι οι διεθνείς σχέσεις μπορούν να χαρακτηρίζονται από συνεργασία και όχι μόνο από αντιπαράθεση, (3) η βεβαιότητα ότι η πρόοδος είναι εφικτή. Υπάρχουν τέσσερις ξεχωριστές εκδοχές για τις φιλελεύθερες απόψεις υπέρ της στενότερης συνεργασίας στις διεθνείς σχέσεις: ο κοινωνιολογικός φιλελευθερισμός, ο φιλελευθερισμός της αλληλεξάρτησης, ο θεσμικός φιλελευθερισμός και ο δημοκρατικός φιλελευθερισμός.¹⁰² Επίσης θα πρέπει να αναφερθεί και το ρεύμα του δυναμικού φιλελευθερισμού ο οποίος φιλοδοξεί να αντιμετωπίσει το νεορεαλισμό αναδιατυπώνοντας τη φιλελεύθερη θεωρία χωρίς να είναι ιδεολογική ή ουτοπική.

5.2.1 Ο Κοινωνιολογικός Φιλελευθερισμός

Το παρακλάδι αυτό του νεοφιλελευθερισμού όπως εκφράστηκε από τον Karl Deutsch και τους συνεργάτες του¹⁰³, υποστηρίζει ότι οι αυξανόμενες και αλληλοσυνδεόμενες διασυννοριακές δραστηριότητες, συνέβαλαν στην ανάπτυξη κοινών αξιών ανάμεσα στους λαούς διαφορετικών κρατών, προλειαίνοντας έτσι το έδαφος για ειρηνικές σχέσεις συνεργασίας, αυξάνοντας το κόστος του πολέμου και συνεπώς μετατρέποντάς τον σε όλο και λιγότερο πιθανό. Οι σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους χαρακτηρίζονται συχνότερα από συνεργασία από ό,τι οι σχέσεις ανάμεσα στις κυβερνήσεις. Ένας κόσμος αποτελούμενος από ένα μεγάλο αριθμό υπερεθνικών δικτύων θα ήταν συνεπώς πιο ειρηνικός.¹⁰⁴

Η θεωρία αυτή φαίνεται ως η πιο αδύναμη για να εξηγήσει την κρίση στην Ουκρανία καθώς παρά τους κοινούς ιστορικούς και λοιπούς δεσμούς μεταξύ των λαών της Ρωσίας και της Ουκρανίας, επεκράτησαν οι σχέσεις μεταξύ των κυβερνήσεων και δεν αποφεύχθηκε η σύγκρουση.

5.2.2 Ο Φιλελευθερισμός της Αλληλεξάρτησης

Σύμφωνα με αυτό τον τρόπο σκέψης του οποίου κυριότεροι εκπρόσωποι είναι ο Robert Keohane και ο Joseph Nye¹⁰⁵, ο εκσυγχρονισμός αυξάνει το επίπεδο και το εύρος της αλληλεξάρτησης ανάμεσα στα κράτη. Σε συνθήκες σύνθετης αλληλεξάρτησης, οι

¹⁰² Robert Jackson – Georg Sørensen, *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων*, (Αθήνα: Gutenberg, 2006) μτφ. Χ. Κωνσταντινίδης, σ.164-168

¹⁰³ Karl Deutsch et al., *Political Community and the North Atlantic Area*, (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1957)

¹⁰⁴ Jackson – Sørensen, *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων*, σ. 169-173

¹⁰⁵ Robert Keohane - Joseph Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, (Boston, MA: Brown, 1977)

υπερεθνικοί δρώντες στη διεθνή σκηνή αποκτούν ολοένα και μεγαλύτερη σημασία, η στρατιωτική ισχύς αποτελεί λιγότερο εύχρηστο και αποτελεσματικό μέσο άσκησης πολιτικής και η ευημερία (αντί για την ασφάλεια) μετατρέπεται στον πρωταρχικό στόχο και μέλημα των κρατών. Αυτό σημαίνει έναν κόσμο, όπου οι διεθνείς σχέσεις διαπνέονται από ένα πνεύμα συνεργασίας και αυξανόμενης αλληλοκατανόησης.¹⁰⁶

Η Ρωσία και η ΕΕ βρίσκονται αναμφισβήτητα σε μια κατάσταση αλληλεξάρτησης σε αρκετά μεγάλο βαθμό. Η ΕΕ είναι ο μεγαλύτερος εμπορικός εταίρος της Ρωσίας και η Ευρώπη χρειάζεται τις εισαγωγές καυσίμων από τη Ρωσία για να διατηρηθεί. Όσον αφορά την Ουκρανία και τη Ρωσία, η σχέση είναι λίγο πιο μονόπλευρη. Οι εμπορικές συναλλαγές μεταξύ των δύο χωρών ανέρχονται περίπου στο ένα δέκατο του ρωσικού εμπορίου με την Ευρώπη. Μεγάλο μέρος αυτού του εμπορίου ήταν το φυσικό αέριο, το οποίο η Ρωσία πωλούσε στην Ουκρανία σε πολύ μειωμένη τιμή για την ενθάρρυνση ισχυρότερων δεσμών (και να αποθαρρύνει μια κίνηση προς την κατεύθυνση της ΕΕ). Ως αποτέλεσμα της αλλαγής της κυβέρνησης στην Ουκρανία, η Ρωσία απαίτησε υψηλότερη τιμή για το φυσικό αέριο και την επιστροφή της έκπτωσης αερίου (της τάξης των 12 δις \$). Έτσι, κατά κάποιο τρόπο, η οικονομική θέση της Ρωσίας έναντι της Ουκρανίας βελτιώθηκε ως αποτέλεσμα της κρίσης, ειδικά αν η Ρωσία ανέμενε ότι μια ουκρανική κίνηση προς την κατεύθυνση της ΕΕ επρόκειτο ούτως ή άλλως να μειώσει τα οικονομικά οφέλη των φιλικών σχέσεων με την Ουκρανία.

Βέβαια, οι περισσότεροι αγωγοί φυσικού αερίου διέρχονται μέσω της Ουκρανίας, και οι Ουκρανοί θα μπορούσαν να απειλήσουν να τις κλείσουν. Ωστόσο, αυτό θα μπορούσε να προκαλέσει μεγάλη ζημιά στις ουκρανικές και ευρωπαϊκές οικονομίες και θα μπορούσε να αποτελέσει πρόσχημα για μια ρωσική εισβολή. Εναλλακτικά, μια μαζική ρωσική εισβολή στην Ουκρανία θα μπορούσε είτε να αναγκάσει τους Ουκρανούς να το πράξουν ή απλά να διαταράξει τη λειτουργία των αγωγών ως παράπλευρη απώλεια. Αυτό δημιούργησε μια μάλλον επισφαλή κατάσταση. Συνεπώς ο φιλελευθερισμός της αλληλεξάρτησης μπορεί να μην εξηγεί πειστικά τη χρήση βίας σε ένα περιβάλλον οικονομικής συνεργασίας, αποτελεί όμως ένα χρήσιμο εργαλείο για την κατανόηση της συγκράτησης της κρίσης σε επίπεδα που να διατηρείται η διπλωματική επικοινωνία και την αποφυγή κλιμάκωσής της σε ανεξέλεγκτο πόλεμο.

¹⁰⁶ Jackson –Sørensen, *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων*, σ. 173-180

5.2.3 Ο Θεσμικός Φιλελευθερισμός

Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή, οι διεθνείς θεσμοί βοηθούν στην προώθηση της συνεργασίας ανάμεσα στα κράτη και άρα στο να απαλύνουν τα προβλήματα που προκύπτουν από την έλλειψη εμπιστοσύνης ανάμεσα στα κράτη και το φόβο των κρατών για τους γείτονές τους, που θεωρούνται παραδοσιακά τα βασικά προβλήματα που σχετίζονται με τη διεθνή αναρχία.¹⁰⁷

Αν και ο θετικός ρόλος των διεθνών θεσμών για την προώθηση της συνεργασίας ανάμεσα στα κράτη αμφισβητείται έντονα από τους ρεαλιστές, οι υποστηρικτές του θεσμικού φιλελευθερισμού θα επιχειρηματολογούσαν ότι το δίκτυο των διεθνών νομικών κανόνων και θεσμών για την επιβολή του διεθνούς δικαίου, απλά δεν είναι αρκετά ισχυρό για να εμποδίσει τη Ρωσία να παρέμβει στρατιωτικά στην Ουκρανία. Ωστόσο, θα ήταν λάθος να απορριφθεί ο ρόλος των διεθνών οργανισμών στο πώς θα εξελιχθεί η κρίση. Οι διεθνείς οργανισμοί μπορούν να παίξουν σημαντικό ρόλο στην ανάσχεση της σύγκρουσης και να φέρουν μια ενδεχόμενη συμφωνία ειρήνης. Διεθνείς οργανισμοί όπως το ΝΑΤΟ, ο Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ), το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων θα διαδραματίσουν ρόλο στον περιορισμό των ρωσικών ενεργειών και τη διευκόλυνση της διεθνούς αντίδρασης σε αυτές.

5.2.4 Ο Δημοκρατικός Φιλελευθερισμός

Το τέταρτο και τελευταίο παρακλάδι του νεοφιλελευθερισμού έχει ως κεντρική ιδέα πως οι δημοκρατίες προωθούν την ειρήνη, γιατί δεν προχωρούν σε πόλεμο η μια εναντίον της άλλης. Έχει επηρεαστεί ιδιαίτερα από τη ραγδαία εξάπλωση της δημοκρατίας στον κόσμο μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, ιδιαίτερα δε στις χώρες του πρώην σοβιετικού μπλοκ της ανατολικής Ευρώπης. Ιδιαίτερα η εκδοχή της δημοκρατικής ειρήνης που πρότεινε ο Michael Doyle γνώρισε μεγάλη απήχηση. Ο Doyle θεωρεί πως η δημοκρατική ειρήνη εδράζεται σε τρεις πυλώνες. Ο πρώτος είναι η ειρηνική επίλυση των διαφορών μεταξύ των κρατών, ο δεύτερος είναι οι κοινές αξίες μεταξύ των κρατών, το κοινό τους ηθικό θεμέλιο και ο τελευταίος πυλώνας είναι η οικονομική συνεργασία ανάμεσα στις δημοκρατίες.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Jackson –Sørensen, *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων*, σ.180-185

¹⁰⁸ Στο ίδιο, σ.185-191

Σύμφωνα λοιπόν με αυτή τη θεωρία, μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ θα ήταν απίθανο να εμπλακεί η Ρωσία σε πόλεμο με γειτονικά δημοκρατικά κράτη. Ωστόσο αυτό προϋποθέτει ότι η Ρωσία είναι δημοκρατική χώρα. Εξάλλου ο Πούτιν είναι ένας δημοκρατικά εκλεγμένος πρόεδρος. Αλλά απαιτούνται πολύ περισσότερες προϋποθέσεις από τις εκλογές για να είναι μια χώρα δημοκρατική. Ο μη κυβερνητικός οργανισμός Freedom House παρέχει μια ταξινόμηση του δείκτη δημοκρατικότητας των κρατών με βάση μετρήσεις της διάστασης των πολιτικών δικαιωμάτων και των κοινωνικών ελευθεριών. Για κάθε μια από αυτές, χρησιμοποιείται μια κλίμακα επτά βαθμών, έτσι ώστε οι χώρες που πλησιάζουν στο 1-1 έχουν το υψηλότερο επίπεδο δημοκρατίας, ενώ αυτές που είναι στο 7-7 είναι οι πλέον αυταρχικές. Οι χώρες με μέσο όρο από 1 έως 2,5 θεωρούνται ελεύθερες. Για το 2014, η Ρωσία έλαβε 5,5 (μη ελεύθερη),¹⁰⁹ ενώ η Ουκρανία 3,5 (μερικώς ελεύθερη).

Πέρα από τη δημοκρατική ειρήνη, ο δημοκρατικός φιλελευθερισμός μπορεί να θεωρηθεί ότι περιλαμβάνει πιο συγκεκριμένες αναλύσεις των εγχώριων πολιτικών επιρροών για την εξωτερική πολιτική. Ένα παράδειγμα αυτού θα ήταν το επιχείρημα του Boris Barkanov ότι ο Πούτιν χρησιμοποιεί τα εθνικιστικά και θρησκευτικά αισθήματα του κοινού στη Ρωσία. Σε γενικές γραμμές, ο Barkanov βλέπει τον Πούτιν ως «στρατηγικό δρώντα υποκινούμενο από εγχώριες ανησυχίες». Ισχυρίζεται ότι η απεικόνιση του Πούτιν ως δικτάτορα, παραποιεί τη φύση της ρωσικής εσωτερικής πολιτικής που ο ίδιος περιγράφει ως εξής: «Η Ρωσία είναι ένα υβριδικό σύστημα που συνδυάζει στοιχεία αυταρχισμού και πλουραλισμού. Η κρατική καταστολή, αν και αυξανόμενη, υπήρξε επιλεκτική και σχετικά περιορισμένη. Ο έντονος ανταγωνισμός των ελίτ, οι εκλογές, και η κοινή γνώμη διαχειρίζονται, αλλά έχουν μεγαλύτερη σημασία από ό,τι θεωρεί η συμβατική σοφία. Αυτό σημαίνει ότι μια επιτυχημένη λύση [της κρίσης] πρέπει να εξυπηρετεί ένα προσεκτικό κοινό, καθώς και τα οικονομικά, ιδεολογικά συμφέροντα και συμφέροντα ασφαλείας των διαφόρων εσωτερικών ελίτ».¹¹⁰

5.2.5 Ο Δυναμικός Φιλελευθερισμός

Οι δυναμικοί φιλελεύθεροι, όπως ο Andrew Moravcsik, θα αντικρούσουν τα επιχειρήματα των νεορεαλιστών, τονίζοντας το γεγονός ότι τα κράτη δεν είναι μονάδες,

¹⁰⁹ <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2014/russia#.UzLrzPldWSo>

¹¹⁰ Boris Barkanov, "How Putin's domestic audience explains Russia's behavior", *The Washington Post*, 13 March 2014, https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2014/03/13/how-putins-domestic-audience-explains-russias-behavior/?utm_term=.505de40a074e

αλλά μάλλον η «εγχώρια και διακρατική κοινωνία των πολιτών»¹¹¹ καθορίζει τις ενέργειες των κρατών. Ο φιλελευθερισμός εξετάζει την «συνάθροιση» διαφορετικών ορθολογικών ιδιοτελών ομάδων στο εσωτερικό του κράτους, και τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των κρατών που μπορούν να ενισχύσουν την αλληλεξάρτηση. «Η αλληλεξάρτηση σημαίνει αμοιβαία εξάρτηση, όχι απαραίτητα συμμετρική, η οποία αποφέρει οφέλη για όλα τα εμπλεκόμενα μέρη».¹¹²

Ως εκ τούτου, ο δυναμικός φιλελευθερισμός θα επικεντρώνονταν στα ανταγωνιστικά, αλλά ηθικά επωφελή οικονομικά συμφέροντα της Ρωσίας και της ΕΕ στην Ουκρανία. Δεδομένου ότι η Ρωσία επιθυμεί να παραμείνει ο βασικός εξωτερικός προμηθευτής φυσικού αερίου της ΕΕ, η συμφωνία που η ΕΕ επρόκειτο να υπογράψει με την Ουκρανία, χωρίς τη συμμετοχή της Ρωσίας θεωρήθηκε ως μια άμεση απειλή που πρέπει να αντιμετωπιστεί. Σε γενικές γραμμές, ο δυναμικός φιλελευθερισμός δικαιολογεί και τις εσωτερικές αιτίες των ενεργειών της Ρωσίας, καθώς μας υπενθυμίζει ότι η σύγκρουση είχε προέλθει από μια οικονομική συμφωνία μεταξύ της ΕΕ και της Ουκρανίας και επομένως ότι τα οικονομικά συμφέροντα είναι τα βασικά αίτια.

Αντιμετωπίζοντας τις νεορεαλιστικές εξηγήσεις του Mearsheimer για την κρίση στην Ουκρανία, ο ουκρανο-αμερικανός ειδικός για την Ουκρανία και τη Ρωσία, Alexander J. Motyl, υποστηρίζει ότι μια δυτική απαγκίστρωση από την Ουκρανία μπορεί να μη σταματήσει τη Ρωσία.¹¹³ Υπό αυτή την αντίληψη, πολλοί στη Μόσχα και αλλού, θα έβλεπαν την εξυπηρέτηση του Κρεμλίνου από τη Δύση ως αποτυχία της πολιτικής. Αντίθετα, ενεργητική υποστήριξη για τη σταθερότητα, την ασφάλεια και την αυτοδιάθεση της Ουκρανίας, μπορεί να είναι η σωστή αντίδραση. Το μεγάλο πρόβλημα της επιχειρηματολογίας των νεορεαλιστών, όπως εξηγεί ο Motyl, είναι η υπόθεση ότι η ρωσική αντίδραση κατά τη διάρκεια του 2014 βασίστηκε σε εύλογη πολιτική δεινότητα.¹¹⁴ Η Ρωσία στην οποία ο Πούτιν επέστρεψε στην εξουσία, τρομαγμένη από τις έγχρωμες επαναστάσεις δεν ήταν ένας ορθολογικός δρών, όπως υπέθεταν οι νεορεαλιστές, αλλά ήταν η σύγχρονη ρωσική εσωτερική πολιτική και στρατηγική κουλτούρα μαζί με μια σύγκρουση εσωτερικής ταυτότητας, κανόνων και αξιών, τόσο στην Ρωσία όσο και στην

¹¹¹ Andrew Moravcsik, "Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics", *International Organization*, 51, 4 (Autumn, 1997), σ. 517

¹¹² Helen Milner, "Power, Interdependence, and Nonstate Actors in World Politics: Research Frontiers" in Helen Milner & Andrew Moravcsik (ed.) *Power, Interdependence, and Nonstate Actors in World Politics*, (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2009) σ.15

¹¹³ Alexander Motyl, "The Surrealism of Realism: Misreading the War in Ukraine," *World Affairs*, 177, 5 (January 2015), σ. 83

¹¹⁴ Στο ίδιο σ.76

Ουκρανία, οι οποίες με το πέρασμα του χρόνου οδήγησαν στην κλιμάκωση του 2014. Αυτή η νεοφιλελεύθερη εξήγηση της κλιμάκωσης της κρίσης συμφωνεί με τις περίπλοκες εθνικιστικές και πολυγλωσσικές πηγές της σύγκρουσης στην Ουκρανία, όπως συμπεραίνει ο Motyl, παρέχει τις αιτίες και όχι μόνο την συμπτώματα των σημερινών προβλημάτων μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας.¹¹⁵ Ως εκ τούτου, κατά την άποψη αυτή, η Δύση θα πρέπει να συνεχίσει την υποστήριξή της στην Ουκρανία.

5.2.6 Τι Μέλλει Γενέσθαι;

Ο νεοφιλελευθερισμός επισημαίνει τον κρίσιμο ρόλο της οικονομικής αλληλεξάρτησης και υποστηρίζει ότι τα οφέλη και πιθανή απώλειά τους μέσω διεθνών συγκρούσεων κάνουν τα κράτη ευάλωτα, και έτσι αποτελούν μια πιθανή πηγή ισχύος για την πλευρά που είναι λιγότερο εξαρτημένη. Στη σύγκρουση στην Ουκρανία, υπάρχει μια κρίσιμη οικονομική πίεση για τη Ρωσία και την ΕΕ να συνεργαστούν γρήγορα και ο νεορεαλισμός αποτυγχάνει να λάβει υπόψη του αυτό το κοινό έδαφος, βλέποντας τη Ρωσία και την ΕΕ ως μονάδες. Πρώτον, η φιλελεύθερη άποψη υποστηρίζει ότι τα υψηλά επίπεδα οικονομικής αλληλεξάρτησης μεταξύ της Ρωσίας και της ΕΕ θα μειώσουν την πιθανότητα κλιμάκωσης του πολέμου και θα αναγκάσουν τις δύο πλευρές να συνεργαστούν. Δεύτερον, υποστηρίζει ότι καθώς η Ρωσία είναι ο κύριος προμηθευτής φυσικού αερίου, είναι λιγότερο εξαρτημένη και θα συνεχίσει να πιέζει την ΕΕ και τις ΗΠΑ να συμφωνήσουν με τις απαιτήσεις της απειλώντας να διακόψει την παροχή φυσικού αερίου προς την Ευρώπη. Τα κράτη μέλη της ΕΕ θα προτιμούσαν να βρεθεί μια συμβιβαστική λύση από το να κινδυνεύουν να χάσουν αυτή την πηγή ενέργειας. Όπως υποστηρίζει ο Moravcsik, «Ακόμη και όταν εφαρμόζονται απειλές και υποσχέσεις με βάση τις δυνατότητες, οι καθοριστικοί παράγοντες με βάση τις προτιμήσεις για την ανοχή ανάληψης του κόστους διαπραγματεύσεων, συμπεριλαμβανομένης [...] της προθυμίας για αποδοχή τιμωρίας, παραμένουν κεντρικοί»¹¹⁶. Πράγματι, η θεώρηση αυτή επέτρεψε στη Ρωσία να επωφεληθεί από την κατάσταση ώστε να θέσει υψηλές απαιτήσεις και να χρησιμοποιήσει τη στρατιωτική ισχύ της με έπαρση. Η Ρωσία έθεσε μια σειρά από δύσκολες συνθήκες, απαιτώντας από τις ΗΠΑ και τους ευρωπαίους εταίρους τους να αποδεχθούν την πρότασή

¹¹⁵ Motyl, "The Surrealism of Realism: Misreading the War in Ukraine", σ.77-79

¹¹⁶ Moravcsik, "Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics", σ.523

της να δοθούν στις εθνοτικά ρωσικές περιοχές της ανατολικής και νότιας Ουκρανίας, εκτεταμένες αυτόνομες εξουσίες.¹¹⁷

Όσον αφορά τη λύση αυτού του προβλήματος της συνεργασίας, ο Moravcsik αναφέρει ότι «η προθυμία των κρατών να δαπανήσουν πόρους ή να κάνουν παραχωρήσεις είναι κατά κύριο λόγο μια λειτουργία προτιμήσεων, όχι δυνατοτήτων» και ως εκ τούτου, ότι «οι εκβάσεις των διαπραγματεύσεων αντικατοπτρίζουν τη φύση και τη σχετική ένταση των προτιμήσεων των δρώντων».¹¹⁸ Επειδή τόσο η Ρωσία όσο και η ΕΕ εν τέλει προτιμούν να εξασφαλίσουν τα προηγούμενα οικονομικά κέρδη τους από το εμπόριο φυσικού αερίου, οι διεθνείς οργανισμοί μπορούν να βοηθήσουν τις δύο πλευρές να συνεργαστούν, επισημαίνοντας τις οικονομικές απώλειες που θα υποστούν διαφορετικά τόσο η Ρωσία όσο και η ΕΕ. Οι διεθνείς οργανισμοί μπορούν επίσης να επιβάλλουν τους κανόνες του παιχνιδιού. Για παράδειγμα, μπορούν να θεσμοθετήσουν υποσχέσεις για το μέλλον, όπως την υποθετική υπόσχεση ότι η ΕΕ θα μπορούσε να μην ασχοληθεί στο μέλλον με την Ουκρανία χωρίς τη συγκατάθεση της Ρωσίας.

Παρ' όλα αυτά, ένα σημαντικό όριο στη συνεργασία που πρέπει να ληφθεί υπόψη είναι το θέμα του γοήτρου. Τόσο οι ΗΠΑ όσο και τα μέλη της ΕΕ έχουν δεσμευτεί δημόσια για τη συνέχιση επιβολής κυρώσεων στη Ρωσία και την υπεράσπιση της Ουκρανίας. Το κόστος ικανοποίησης των απαιτήσεων της Ρωσίας είναι τώρα μεγαλύτερο. Από την άλλη πλευρά, ο Πούτιν δεσμεύτηκε στο στόχο της εδραίωσης της επιρροής της Ρωσίας γύρω από την περιφέρειά της και των δυνατοτήτων των ρωσικών ενόπλων δυνάμεων. Θα απαιτηθεί πολύς χρόνος για την επίτευξη συνεργασίας, και οι διεθνείς οργανισμοί πρέπει πραγματικά να τονίσουν τη σημασία των οικονομικών απωλειών που διακυβεύονται, ώστε να επιταχυνθεί η διαδικασία.

5.3 Η Κρίση στην Ουκρανία Υπό το Πρίσμα του Κονστρουκτιβισμού

Ο σύγχρονος κονστρουκτιβισμός όπως υποστηρίζεται από τον Alexander Wendt, θα διατείνονταν ότι η κρίση στην Ουκρανία είναι ένα υποπροϊόν του πώς η Ρωσία, η ΕΕ και η Ουκρανία αυτοπροσδιορίζονται η καθεμιά σε σχέση με τους άλλους. Ο σύγχρονος κονστρουκτιβισμός επικεντρώνεται στον «κοινωνικό κόσμο», το γεγονός ότι ζούμε σε ένα

¹¹⁷ Simon Tisdall, "Russia sets tough conditions for diplomatic solution in Crimea", *The Guardian*, 30 March 2014 <https://www.theguardian.com/world/2014/mar/30/russia-ukraine-john-kerry-sergei-lavrov-paris>

¹¹⁸ Moravcsik, "Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics", σ.523

«κόσμο ανθρώπινης επίγνωσης»¹¹⁹, όπου οι διεθνείς σχέσεις εξαρτώνται από τις ιδέες και τις πεποιθήσεις των εσωτερικών δρώντων των κρατών, οι οποίοι έχουν διαμορφώσει τις κοινές αντιλήψεις τους. Ο Wendt δεν αντικρούει τον ισχυρισμό των νεορεαλιστών ότι τα κράτη ενδιαφέρονται για την επιβίωση, αλλά προσθέτει σ' αυτόν το γεγονός ότι η κοινωνική δομή στην οποία αλληλεπιδρούν τα κράτη, επηρεάζεται από την ταυτότητα κάθε κράτους, η οποία έχει ή ίδια επηρεαστεί από προηγούμενες αλληλεπιδράσεις.

Οι αλληλεπιδράσεις στο παρελθόν της Ρωσίας με την Ουκρανία έχουν διαμορφώσει τις ξεχωριστές ταυτότητες της Ρωσίας και της Ουκρανίας, οι οποίες με τη σειρά τους βοηθούν στην εξήγηση των τρεχουσών «πρακτικών» τους.¹²⁰ Αυτό εξηγεί το γεγονός ότι η Κριμαία ψήφισε υπέρ της ένταξης στη Ρωσία, λόγω παρόμοιας πολιτιστικής ταυτότητας. Εξηγεί γιατί η Ρωσία έστειλε στρατεύματα στην Ουκρανία για να υπερασπιστεί τους «Ρώσους στην Ουκρανία», που είναι Ουκρανοί, αλλά εξακολουθούν να αυτοπροσδιορίζονται ως Ρώσοι. Για τους Ρώσους εθνικιστές και ορθόδοξους, η Ουκρανία είναι αυτό που ο Ron Hassner έχει ονομάσει «ιερός τόπος» επειδή βρίσκεται «στην καρδιά του μύθου προέλευσης του ρωσικού έθνους και πολιτισμού»¹²¹ Αυτό υπογραμμίζει τη δύναμη των δεσμών μεταξύ της Ρωσίας και της Ουκρανίας και αποδεικνύει ότι οι ενέργειες του Πούτιν είχαν επηρεαστεί από την ανάγκη να ανταποκριθεί στην απειλή για τα ρωσικά συμφέροντα και τους εθνοτικά συγγενείς στην Ουκρανία. Εξάλλου, δεν πέρασε πολύς καιρός από τότε που όλοι αυτοί οι άνθρωποι ήταν κάτω από μια κοινή ενωτική ομπρέλα (ΕΣΣΔ). Ομοίως, τα κατάλοιπα αυτού του διπολικού συστήματος που θέσπισε ο Ψυχρός Πόλεμος εξακολουθούν να υπάρχουν στις πρακτικές της Ρωσίας από τη μία πλευρά, και της ΕΕ και των ΗΠΑ από την άλλη. Οι εχθρικές αλληλεπιδράσεις που το ΝΑΤΟ είχε με την ΕΣΣΔ στο παρελθόν έχουν διαμορφώσει τα συμφέροντα και τις αντιλήψεις των δύο πλευρών με τέτοιο τρόπο που να περιορίζουν την εμπιστοσύνη και τη συνεργασία. Η διεύρυνση της ΕΕ προς την Ουκρανία ήταν έτσι αντιληπτή από τη Ρωσία ως μια άμεση απειλή, επειδή η Ρωσία εξακολουθεί να βλέπει την ΕΕ και τις ΗΠΑ ως εχθρούς.

Το πρόβλημα με τη σύγχρονη κονστρουκτιβιστική θεωρία είναι ότι δεν εξηγεί γιατί η Ρωσία ανέλαβε τέτοιο ρίσκο ξαφνικά, όταν δεν έχει κάνει τίποτα συγκρίσιμο στο παρελθόν από την εποχή του Ψυχρού Πολέμου, και όμως θεωρούσε πάντα την ΕΕ και τις

¹¹⁹ Jackson – Sørensen, *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων*, σ. 370

¹²⁰ Alexander Wendt, “Constructing International Politics”, *International Security*, 20, 1 (Summer, 1995), σ.71-81.

¹²¹ Barkanov, “How Putin’s domestic audience explains Russia’s behavior”

ΗΠΑ ως αντιπάλους. Επιπλέον, εάν το θέμα ήταν μόνο του προσδιορισμού της ταυτότητας της Ρωσίας σε σχέση με την ΕΕ και το ΝΑΤΟ, δεν εξηγεί γιατί οι διπλωματικές συνομιλίες ήταν τόσο αποτυχημένες στο να πείσουν τη Ρωσία ότι οι προθέσεις της ΕΕ δεν στρέφονται εναντίον της.

5.3.1 Τι Μάλλει Γενέσθαι;

Όπως υποστηρίζει ο Wendt, «είναι η συμπεριφορά των κρατών που δίνει νόημα στην αναρχία».¹²² Μετά από αυτό, είναι λογικό να υποθέσουμε ότι η Ρωσία και το ΝΑΤΟ ορίζουν από κοινού την αναρχία σήμερα ως *'Lockean Culture'* όπου τα κράτη θεωρούν το ένα το άλλο ως αντίπαλο, αλλά υπάρχει επίσης αυτοσυγκράτηση.¹²³ Έτσι ο σύγχρονος κονστρουκτιβισμός υποστηρίζει ότι η διεθνής σύγκρουση στην Ουκρανία είναι το αποτέλεσμα του ότι η Ρωσία και η ΕΕ αυτοπροσδιορίζονται ως αντίπαλοι. Αν ισχύει αυτό, ο σύγχρονος κονστρουκτιβισμός μπορεί να συνεργαστεί με τον φιλελευθερισμό στο γεγονός ότι οι διεθνείς οργανισμοί μπορούν να τονίσουν την ύπαρξη κοινών συμφερόντων και κοινών αξιών, οι οποίες θα συμβάλλουν στη δημιουργία προτύπων και ιδεών συνεργασίας. Για παράδειγμα, οι θεσμοί θα μπορούσαν να αυξήσουν τη διαφάνεια και την επικοινωνία για να αποδείξουν στη Ρωσία ότι η δράσεις της ΕΕ και του ΝΑΤΟ δεν στρέφονται εναντίον της. Αυτό με τη σειρά του θα μπορούσε να αλλάξει τον τρόπο με τον οποίο αυτοπροσδιορίζεται η Ρωσία σε σχέση με τα κράτη της ΕΕ και τις ΗΠΑ και αντίστροφα.

5.4 Σύνοψη

Οι ρεαλιστές αποδίδουν την ουκρανική κρίση στην ενισχυμένη θέση της Ρωσικής Ομοσπονδίας στον περιφερειακό και ευρύτερο καταμερισμό ισχύος τα τελευταία χρόνια. Η επικείμενη πρόσβαση της Ουκρανίας στους Δυτικούς πολιτικο-στρατιωτικούς θεσμούς, το ΝΑΤΟ και την ΕΕ, προκάλεσε τα ρωσικά διλήμματα ασφαλείας. Η περαιτέρω επέκταση του ΝΑΤΟ στην Ανατολική Ευρώπη, θα ήταν για τη ρωσική πολιτική ελίτ ένα γεγονός που θα καθιστούσε επισφαλής τη θέση της Ρωσίας στο περιφερειακό και το διεθνές σύστημα. Ως εκ τούτου, ο ενισχυμένος ρόλος της Ρωσίας και η απόφαση των κρατών της Δύσης να ενσωματώσουν την Ουκρανία στις δυτικές πολιτικές και στρατιωτικές δομές, ήταν οι παράγοντες που οδήγησαν στην κρίση. Για τους ρεαλιστές ο τομέας της ενέργειας

¹²² Jackson – Sorensen, *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων*, σ.376

¹²³ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, (New York, NY: Cambridge University Press, 1999), σ.279-284

και γενικά η αυξανόμενη οικονομική αλληλεξάρτηση στις σχέσεις Ουκρανίας-Ρωσίας και Ρωσίας-Δύσης δεν επαρκούν για να υποκαταστήσουν τις πάγιες γεωπολιτικές προτεραιότητες των κρατικών δρώντων. Επίσης, στην περίπτωση της ουκρανικής κρίσης επιβεβαιώνεται η θέση των ρεαλιστών ότι τα θεσμικά όργανα των διεθνών οργανισμών, εξαρτώνται από την μεταβλητή της ισχύος, ιδιαίτερα στην περίπτωση που εμπλέκεται ένα κράτος με σημαντικό ρόλο στην παγκόσμια κατανομή ισχύος, όπως η Ρωσία.

Οι φιλελεύθεροι θεωρούν ότι η εκδήλωση αυτής της κρίσης οφείλεται στην προβληματική διαδικασία μετάβασης και εδραίωσης των δημοκρατικών θεσμών στην πλειονότητα των διαδόχων κρατών της ΕΣΣΔ. Η αδυναμία εγκαθίδρυσης πραγματικής δημοκρατίας τόσο στη Ρωσία όσο και στην Ουκρανία, έχει δημιουργήσει προβληματικές πολιτικές και οικονομικές δομές. Η μη χρηστή διακυβέρνηση, οι υψηλοί δείκτες διαφθοράς και ο ισχυρός κρατικός παρεμβατισμός στους περισσότερους τομείς της οικονομίας, δεν έχουν δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για την ανάδυση ενός πραγματικά δημοκρατικού συστήματος διακυβέρνησης και της οικονομίας της αγοράς στις δύο χώρες, κατάσταση που θα διευκόλυνε την υλοποίηση των φιλελεύθερων παραδοχών για την επικράτηση της εσωτερικής και διεθνούς τάξης. Για τους φιλελεύθερους ο κρατικός παρεμβατισμός και η εκτεταμένη οικονομική διαφθορά παρεμποδίζει την εμφάνιση των ευεργετικών συνεπειών της οικονομικής αλληλεξάρτησης. Ακόμη και οι ημι-δημοκρατικοί θεσμοί της Ρωσικής Ομοσπονδίας παρεμποδίζουν την ομαλή συμμετοχή της σε διεθνείς οργανισμούς.

Οι κονστρουκτιβιστές τονίζουν το ρόλο των συλλογικών ταυτοτήτων που προέκυψαν μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ και το τέλος της σοβιετικής ταυτότητας. Για τους κονστρουκτιβιστές, η αναβίωση/κατασκευή εθνοτικών, γλωσσικών και θρησκευτικών ταυτοτήτων, που στην περίπτωση της Ουκρανίας αυτή η ποικιλομορφία αντανάκλαται και γεωγραφικά, στο ανατολικό φιλορωσικό και το δυτικό φιλοδυτικό τμήμα της χώρας, σταδιακά δημιούργησαν συνθήκες μη-ειρηνικής συνύπαρξης των λαών. Η σταδιακή όξυνση πτυχών που διαφοροποιούν τις κοινότητες στην Ουκρανία και οι ξένες παρεμβάσεις, οδήγησαν στην έναρξη των εχθροπραξιών στην Κριμαία και την επέκτασή τους στο ανατολικό τμήμα της χώρας.¹²⁴

¹²⁴ Eirini Cheila, "Theories of International Relations: Overview and Perspectives", *Summer Academy: International Relations and Cultural Diplomacy*, August 2014

Και οι τρεις θεωρίες φωτίζουν διαφορετικές πτυχές στην προσπάθειά τους για την ερμηνεία της κρίσης στην Ουκρανία. Ωστόσο, δεδομένου ότι έγινε χρήση βίας, ο νεορεαλισμός φαίνεται να έχει αβαντάζ έναντι των άλλων θεωριών. Εξάλλου, όπως σημειώνουν και οι Keohane και Nye: «Δεν είναι αδύνατο να φανταστούμε δραματικές συγκρούσεις ή επαναστατικές αλλαγές για λόγους οικονομικής φύσεως ή ακόμα και ανάμεσα σε ανεπτυγμένα βιομηχανικά κράτη, όπου η χρήση ή η απειλή στρατιωτικής βίας να καταστεί πιθανή. Σε τέτοιες περιπτώσεις λοιπόν, οι ρεαλιστικές παραδοχές μπορεί να επανέλθουν στην επιφάνεια για να αποτελέσουν ένα χρήσιμο και βάσιμο οδηγό για την κατανόηση των γεγονότων».¹²⁵

¹²⁵ Keohane - Nye, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, σ.28

(ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο

Ο ΥΒΡΙΔΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΣΤΗΝ ΟΥΚΡΑΝΙΑ – ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΑ ΔΙΔΑΓΜΑΤΑ

6.1 Γενικά

Ο θεμελιώδης νόμος που διέπει τις στρατιωτικές συγκρούσεις, που περιγράφεται από τον Carl Von Clausewitz ως «Ο πόλεμος είναι η συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα», παραμένει ο ίδιος.¹²⁶ Από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, ένα σημαντικό μέρος της στρατιωτικής σκέψης έχει επενδυθεί στην κατανόηση του μη συμβατικού πολέμου, ένα παλιό φαινόμενο με ιστορικό προηγούμενο. Ωστόσο, η σύνθετη φύση των συγκρούσεων σήμερα αντιπροσωπεύεται από τη σύγκλιση αυτών των διαφορετικών τύπων του πολέμου σε διάφορα πεδία σε ένα ασαφές περιβάλλον και κατά συνέπεια θέτει προκλήσεις τόσο στους πολιτικούς όσο και στους στρατιωτικούς ηγέτες. Η σύγκρουση στην Ουκρανία, υπογραμμίζει την αυξανόμενη πολυπλοκότητα που χαρακτηρίζει τον πόλεμο.

Στον απόηχο της προσάρτησης της Κριμαίας και τα πρώτα στάδια της σύγκρουσης στην ανατολική Ουκρανία, μια αντίληψη καινοτομίας οδήγησε στην αναζήτηση για την ορολογία που θα περιέγραφε το χαρακτήρα της σύγκρουσης. Μη γραμμική, αμφίσημη, ή «ειδικός πόλεμος» είναι όροι που έχουν χρησιμοποιηθεί για να προσπαθήσουν να εξηγήσουν την άμεση και έμμεση επίθεση της Ρωσίας εναντίον της Ουκρανίας. Ο όρος «υβριδικός πόλεμος», που επικράτησε σταδιακά από το δεύτερο εξάμηνο του 2014, υιοθετήθηκε από προηγούμενες ιδέες στις οποίες η έννοια του υβριδισμού χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει μια ποικιλία απειλών που φέρει πολλές ομοιότητες με τη ρωσική δραστηριότητα.¹²⁷

Η φρασεολογία για τον υβριδικό πόλεμο εντάχθηκε έντονα στο εννοιολογικό πλαίσιο του NATO για να χαρακτηρίσει τις ρωσικές επιχειρήσεις στην Ουκρανία, και ως εκ τούτου έχει διεισδύσει τώρα στο δόγμα και τη σκέψη των κρατών-μελών του NATO. Αλλά για να συμπεριλάβει τη Ρωσική εκστρατεία, η έννοια έχει διευρυνθεί προς πολλές κατευθύνσεις από την αρχική της σημασία. Κατά συνέπεια, ακόμα και ομάδες

¹²⁶ Carl Von Clausewitz, *On War*, Michael Howard and Peter Paret (ed), (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1989), σ. 87.

¹²⁷ Keir Giles, “Russia’s ‘New’ Tools for Confronting the West”, *Chatham House*, March 2016, σ. 6

εμπειρογνομόνων που έχουν αναλάβει να αναπτύξουν τη σκέψη για τον υβριδικό πόλεμο έχουν εκφράσει επιφυλάξεις σχετικά με την εφαρμοσιμότητα και σχετικότητα του όρου.¹²⁸

Όταν αναπτύχθηκε για πρώτη φορά στα μέσα της προηγούμενης δεκαετίας, η έννοια του υβριδικών πολέμου σχετίζονταν μάλλον με την καταπολέμηση ανταρτοπολέμου, παρά με τον πόλεμο χαμηλής έντασης που διεξάγεται από μια επίδοξη μεγάλη δύναμη. Αντανακλούσε τις προκλήσεις που αντιμετωπίζονταν στο Ιράκ και το Αφγανιστάν κατά τη διεξαγωγή επιχειρήσεων εναντίον ανταρτοπολέμου, οι οποίες κατά καιρούς μεταμορφώνονταν σε ενέργειες πολύ πιο κοντά σε συμβατικό πόλεμο υψηλής έντασης.

Μια σειρά από λεπτομερείς μελέτες, μεταξύ των οποίων μία που εκδόθηκε έξι μήνες πριν από την παρέμβαση της Ρωσίας στην Ουκρανία,¹²⁹ διατήρησε έναν ορισμό του υβριδικού πολέμου που σχετίζονταν με την ταυτόχρονη εμπλοκή τόσο συμβατικών όσο και μη συμβατικών δυνάμεων. Όμως, η εφαρμογή του όρου αυτού για τις επιχειρήσεις στην Ουκρανία ανέδειξε μια ποικιλία από νέες ερμηνείες της υβριδικότητας.¹³⁰

Οι επικριτές της κατάχρησης της έννοιας του υβριδικού πολέμου υποδεικνύουν το γεγονός ότι αυτή προκάλεσε μια ευρέως διαδεδομένη αντίληψη του κοινού ότι τα έθνη του NATO αντιμετωπίζουν μια νέα μορφή πολέμου, για την οποία καμία προετοιμασία δεν είχε γίνει ή δεν ήταν δυνατό να γίνει.¹³¹ Αυτή η αντίληψη της καινοτομίας είναι κατά πολλούς άστοχη: ακόμη και πριν από την εφαρμογή του από τη Ρωσία, οι μελέτες για τον υβριδικό πόλεμο υποστήριζαν ότι «η έννοια δεν είναι απαραίτητη ή είναι περιττή σε άλλους ορισμούς μικτών μορφών πολέμου, ή δεν προσφέρει τίποτα το μοναδικό.¹³² Σύμφωνα με μια ακαδημαϊκή ανάλυση του 2012: «Ο υβριδικός πόλεμος αποτέλεσε αναπόσπαστο μέρος του ιστορικού τοπίου, από την εποχή του αρχαίου κόσμου, αλλά μόνο

¹²⁸ Giles, “Russia’s ‘New’ Tools for Confronting the West”, σ. 6

¹²⁹ John R. Davis Jr, “Defeating Future Hybrid Threats”, *Military Review*, September–October 2013, σ. 21–29.

¹³⁰ Guillaume Lasconjarias and Jeffrey A. Larsen (eds), “NATO’s Response to Hybrid Threats”, *NATO Defense College*, November 2015

¹³¹ Thomas Gibbons-Neff, “The ‘new’ type of war that finally has the Pentagon’s attention”, *Washington Post*, 3 July 2015, https://www.washingtonpost.com/world/national-security/the-new-type-of-war-that-finally-has-the-pentagonsattention/2015/07/03/b5e3fcda-20be-11e5-84d5-eb37ee8eaa61_story.html.

¹³² Timothy McCulloh and Richard Johnson, “Hybrid Warfare”, *Joint Special Operations University*, August 2013

πρόσφατα οι αναλυτές - λανθασμένα - κατηγοριοποίησαν αυτές τις συγκρούσεις ως μοναδικές».¹³³

6.2 Το Θεωρητικό Υπόβαθρο του Υβριδικού Πολέμου

6.2.1 Η Ανάδυση της Έννοιας του Υβριδικού Πολέμου στη Στρατιωτική Θεωρία

Αναλύοντας τις συγκρούσεις στο Βιετνάμ, το Αφγανιστάν και το Ιράκ, ο John McCuen επεσήμανε ότι οι σύγχρονοι υβριδικοί πόλεμοι διεξάγονται σε τρία αποφασιστικά μέτωπα. Το πρώτο από αυτά είναι το συμβατικό πεδίο της μάχης, όπου κάποιος πρέπει να αντιμετωπίσει τόσο συμμετρικές όσο και ασύμμετρες απειλές. Το δεύτερο είναι το πεδίο μάχης του πληθυσμού της χώρας που υφίσταται επίθεση, όπου πρέπει να πειστούν οι συχνά αποξενωμένοι και εχθρικοί ντόπιοι, ενώ το τρίτο μέτωπο αποτελείται από τον εγχώριο πληθυσμό και τη διεθνή κοινότητα, η υποστήριξη των οποίων είναι επίσης απαραίτητη, ιδίως στην περίπτωση μακρών, παρατεταμένων πολέμων¹³⁴. Ως εκ τούτου, οι υβριδικές συγκρούσεις είναι πόλεμοι πλήρους φάσματος, τόσο με φυσικές όσο και με εννοιολογικές διαστάσεις. Η καινοτομία στον τρόπο σκέψης του McCuen ήταν η συνειδητοποίηση ότι οι υβριδικοί πόλεμοι απαιτούν ταυτόχρονη επιτυχία σε όλα αυτά τα μέτωπα.

Οι εμπειρίες του πολέμου του 2006 στο Λίβανο έχουν επίσης συμβάλει στην ανάπτυξη της θεωρίας του υβριδικού πολέμου. Ο Frank G. Hoffman που πιστώνεται συνήθως την υβριδική φρασεολογία, περιέγραψε τον πόλεμο που διεξήχθη από τη Χεζμπολάχ ως υβριδικό, τον οποίο ορίζει ως εξής: «Οι υβριδικές απειλές ενσωματώνουν ένα πλήρες φάσμα των διαφόρων μορφών πολέμου που περιλαμβάνουν συμβατικές δυνατότητες, ανορθόδοξες τακτικές και σχηματισμούς, τρομοκρατικές ενέργειες συμπεριλαμβανομένης της τυφλής βίας και εξαναγκασμού, και της εγκληματικής αναταραχής. Οι υβριδικοί πόλεμοι μπορεί να διεξαχθούν τόσο από κράτη, όσο και από μη κρατικούς δρώντες».¹³⁵ Ο Hoffman επεσήμανε επίσης ότι, αν και οι παραδοσιακοί πόλεμοι ήταν δυνατό επίσης να περιλαμβάνουν συμβατικά και ανορθόδοξα στοιχεία, αυτά εμφανίστηκαν σε διαφορετικά σημεία ή σε διαφορετικούς σχηματισμούς. Ωστόσο, σε ένα

¹³³ Peter R. Mansoor, "Introduction: Hybrid Warfare in History", in Williamson Murray and Peter R. Mansoor (eds), *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present* (New York, NY: Cambridge University Press, 2012), σ. 1.

¹³⁴ John McCuen, "Hybrid Wars", *Military Review*, March-April 2008

¹³⁵ Frank Hoffmann, "Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars", *Potomac Institute for Policy Studies*, Arlington, Virginia, December 2007, σ. 8.

υβριδικό πόλεμο όλα τα ανωτέρω στοιχεία ενεργούν με συντονισμένο και συνεκτικό τρόπο. Το κλειδί για τον υβριδικό πόλεμο είναι η σύγκλιση και ο συντονισμός, που επιτρέπουν στους διάφορους δρώντες να ενεργήσουν από κοινού, προκειμένου να επιτευχθεί ένα συνεργικό αποτέλεσμα.¹³⁶

Ο Αμερικανός ειδικός Russell Glenn έδωσε ένα άλλο, ακόμη πιο λεπτομερή ορισμό των υβριδικών απειλών το 2009: «Ένας αντίπαλος που αναπτύσσει ταυτόχρονα και με προσαρμοστικότητα, κάποιο συνδυασμό (1) πολιτικών, στρατιωτικών, οικονομικών, κοινωνικών και πληροφοριακών μέσων, και (2) συμβατικών, ανορθόδοξων, καταστροφικών, τρομοκρατικών, και διασπαστικών/ εγκληματικών μεθόδων. Μπορεί να περιλαμβάνει ένα συνδυασμό κρατικών και μη κρατικών δρώντων».¹³⁷ Η κύρια καινοτομία του ορισμού του Glenn είναι ότι ήδη έλαβε υπόψη τη χρήση μη-βίαιων πολιτικών, οικονομικών και άλλων μέσων. Ως εκ τούτου, μπορεί να δει κάποιος εντυπωσιακή ομοιότητα εάν συγκρίνει τον ορισμό αυτό με τα γεγονότα στο πεδίο της Κριμαίας και της ανατολικής Ουκρανίας. Την άνοιξη και το καλοκαίρι του 2014, οι ρωσικές δυνάμεις και οι φιλορώσοι αυτονομιστές στην Ουκρανία χρησιμοποίησαν όλα τα μέτρα που αναφέρονται από τον Glenn, με μόνη εξαίρεση (τουλάχιστο μέχρι τώρα), την τρομοκρατία, καθώς και ανθρωπογενείς καταστροφές που προκαλούν εξαιρετική ζημία στον πληθυσμό, το περιβάλλον, την κοινωνία, τις υποδομές και κυβερνητικές λειτουργίες.

Ωστόσο, ο παραπάνω ορισμός δεν υιοθετήθηκε από όλους. Σε μια ακαδημαϊκή μελέτη σχετικά με τον υβριδικό πόλεμο που δημοσιεύθηκε το 2012 υπό την επιμέλεια των Williamson Murray και Peter R. Mansoor, ο υβριδικός πόλεμος ορίζεται ως: «... μια σύγκρουση που περιλαμβάνει ένα συνδυασμό συμβατικών στρατιωτικών δυνάμεων και ατάκτων (αντάρτες και τρομοκράτες), η οποία θα μπορούσε να περιλαμβάνει τόσο κρατικούς όσο και μη κρατικούς δρώντες, με στόχο την επίτευξη ενός κοινού πολιτικού σκοπού».¹³⁸ Οι συγγραφείς αντιλαμβάνονται και περιγράφουν τον υβριδικό πόλεμο, με έμφαση στις πολεμικές ενέργειες στρατιωτικών και ένοπλων ομάδων, ενώ αποδίδουν πολύ λιγότερη σημασία στις κοινωνικές και πληροφοριακές πτυχές του.

¹³⁶ Hoffmann, "Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars", σ. 8

¹³⁷ Russel Glenn, "Thoughts on Hybrid Conflict", *Small Wars Journal*, 2 March 2009

¹³⁸ Williamson – Mansoor (eds.), *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present*, σ. 321.

6.2.2 Η «Νέα Γενιά του Πολέμου» στη Ρωσική Στρατιωτική Σκέψη

Παράλληλα με τις δυτικές μελέτες, Ρώσοι στρατιωτικοί μελετητές έχουν επίσης μελετήσει σε βάθος τις αλλαγές που λαμβάνουν χώρα στην φύση του πολέμου, και την εμφάνιση νέων μορφών συγκρούσεων. Στο βιβλίο του *'If War Comes Tomorrow'*, που δημοσιεύθηκε το 1995, ο Ρώσος στρατηγός Makhmut Gareev υποστήριξε ότι η τεχνολογική πρόοδος έχει αλλάξει ριζικά τον πόλεμο, σε σχέση τόσο με τις καταστροφικές συνέπειες των συμβατικών όπλων όσο και την εμφάνιση εντελώς νέων μορφών οπλοστασίου. Ο Gareev επεσήμανε ότι η τεχνολογική ανάπτυξη έκανε τις μεθόδους και τα μέσα του πληροφοριακού πολέμου πολύ πιο εξελιγμένα από πριν. Επίσης υποστήριξε ότι οι νέες μέθοδοι πληροφοριακού πολέμου μπορεί κάλλιστα να σημαίνουν ότι, αντί της άμεσης ένοπλης επίθεσης, ο αγώνας μπορεί να μετατραπεί σε ένα κρυφό, λανθάνοντα, ακήρυχτο πόλεμο.¹³⁹

Όπως σημειώνει ο Σουηδός αναλυτής Peter Mattsson,¹⁴⁰ οι ιδέες του Gareev αναπτύχθηκαν περαιτέρω από το στρατηγό Vladimir Slipchenko, ο οποίος χαρακτηρίζει τους μελλοντικούς πολέμους ως «μη-επαφής». Σύμφωνα με τον Slipchenko, σε ένα σύγχρονο πόλεμο, τα χτυπήματα θα έρθουν από τον αέρα και το διάστημα, από οπικά συστήματα υψηλής ακρίβειας στο βάθος της εχθρικής περιοχής. Η έμφαση θα δοθεί στην καταστροφή στρατιωτικών, πολιτικών και οικονομικών στόχων, ιδιαίτερα τις υποδομές διοίκησης και ελέγχου, χωρίς άμεση εμπλοκή με τις δυνάμεις του εχθρού σε μια συμβατική επίθεση.¹⁴¹

Αυτές οι ιδέες για το μέλλον των ενόπλων συγκρούσεων εξελίχθηκαν σημαντικά από το στρατηγό Valery Gerasimov, Αρχηγό του Γενικού Επιτελείου της Ρωσικής Ομοσπονδίας, σε άρθρο του στο περιοδικό *Voenno-Promishlenniy Kurier*, που δημοσιεύθηκε το 2013 και έμεινε γνωστό ανεπίσημα ως «Δόγμα Gerasimov».¹⁴² Με αναφορά στις εμπειρίες της Αραβικής Άνοιξης, ο Gerasimov περιγράφει μια νέα μορφή πολέμου, η οποία επικεντρώνεται στη συνδυασμένη χρήση διπλωματικών, οικονομικών, πολιτικών και άλλων μη-στρατιωτικών μεθόδων μαζί με την άμεση στρατιωτική ισχύ, αντί για τη διεξαγωγή ανοιχτού πολέμου. Σύμφωνα με τον Gerasimov, οι ίδιοι οι κανόνες του

¹³⁹ András Rácz, "Russia's Hybrid War in Ukraine: Breaking the Enemy's Ability to Resist", *The Finnish Institute of International Affairs*, 16 June 2015, σ.39

¹⁴⁰ Peter Mattsson – Niklas Eklund, "Russian Operational Art in the Fifth Period: Nordic and Arctic Applications", *Revista de Cincias Militares*, 1,1, May 2013, σ. 29–47

¹⁴¹ Στο ίδιο, σ.34-35

¹⁴² Valery Gerasimov, "The Value of Science Is in the Foresight", *Military Review*, January-February 2016, μτφ. R. Coalson σ.24-29

πολέμου έχουν αλλάξει. Ο Ρώσος στρατηγός υποστήριξε ότι η σημασία των μη στρατιωτικών μέσων για την επίτευξη πολιτικών και στρατηγικών στόχους έχει αυξηθεί και επιπλέον, συχνά είναι πιο αποτελεσματικά από τα ίδια τα όπλα και μόνο. Ο Gerasimov προβλέπει την κρυφή, μη ανοικτή χρήση βίας, όπως παραστρατιωτικών και ανταρτικών μονάδων, και τονίζει την ανάγκη να βασίζονται σε ασύμμετρες, έμμεσες μεθόδους.

Οι Sergei Chekinov και Sergei Bogdanov, ανέλυσαν πιο λεπτομερειακά τις προτάσεις του Gerasimov, και παρέχουν μια πολύ πιο λεπτομερή περιγραφή της «νέας γενιάς πολέμου» (*'new generation warfare'*).¹⁴³ Οι συγγραφείς συμφωνούν με τον Gerasimov στο γεγονός ότι τονίζουν τη μεγάλη σημασία των ασύμμετρων ενεργειών που αποσκοπούν στην εξουδετέρωση της στρατιωτικής υπεροχής του εχθρού μέσω της συνδυασμένης χρήσης πολιτικών, οικονομικών, τεχνολογικών, οικολογικών και πληροφοριακών επιχειρήσεων. Όπως και ο Gerasimov, οι συγγραφείς συνεχίζουν το αμυντικό αφήγημα, περιγράφοντας τη νέα γενιά πολέμου ως μια επιχείρηση, που ενδεχομένως, θα διεξαχθεί από τις Ηνωμένες Πολιτείες ή την Δύση.¹⁴⁴ Αναφέρουν ρητά την ανάγκη να εφαρμοστούν μαζικά μη στρατιωτικές μέθοδοι πριν και κατά τη διάρκεια μιας ένοπλης αντιπαράθεσης. Αναφέρουν συγκεκριμένα τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, θρησκευτικές οργανώσεις, πολιτιστικούς οργανισμούς, ΜΚΟ, κινήματα που χρηματοδοτούνται από το εξωτερικό και επιστήμονες που ασχολούνται με την έρευνα με ξένες επιχορηγήσεις, ως πιθανά συστατικά μιας συντονισμένης επίθεσης εναντίον της χώρας-στόχου. Τέλος τονίζουν την ανάγκη για απόκτηση πληροφοριακής υπεροχής έναντι της χώρας στόχου, τόσο με τη διεξαγωγή εντατικής προπαγάνδας πριν από την πραγματική επίθεση, όσο και με τη συνεχή χρήση μεθόδων ηλεκτρονικού πολέμου. Υπάρχει μια εντυπωσιακή ομοιότητα μεταξύ της νέας γενιάς του πολέμου που περιγράφεται θεωρητικά από τους Chekinov και Bogdanov το 2013 και των γεγονότων που έλαβαν χώρα στην Ουκρανία το 2014, ιδιαίτερα πριν και κατά τη διάρκεια της ρωσικής επιχείρησης στην Κριμαία. Μάλιστα το άρθρο αυτό περιστασιακά αναφέρεται ως «εγχειρίδιο» για την κατάληψη της Κριμαίας.¹⁴⁵

Επιπλέον, αν και απέχει πολύ από την κλασική στρατιωτική θεωρία, θα πρέπει να γίνει επίσης μνεία σε μια μικρή ιστορία επιστημονικής φαντασίας που δημοσίευσε ο Vladislav Surkov, στενός σύμβουλος του προέδρου Πούτιν, με το ψευδώνυμο, Natan

¹⁴³ Sergei Chekinov – Sergei Bogdanov, “The Nature and Content of a New-Generation War”, *Military Thought*, October-December 2013, σ. 12–23

¹⁴⁴ Στο ίδιο, σ. 17

¹⁴⁵ Kristen Ven Bruusgaard, “Crimea and Russia’s Strategic Overhaul”, *The US Army War College Quarterly Parameters: Contemporary Strategy & Landpower*, 44, 3, (Autumn 2014), σ. 84

Dubovitsky.¹⁴⁶ Η ιστορία αυτή με τον τίτλο *'Without Sky'*, μιλά για ένα μελλοντικό πόλεμο, στον οποίο εμπλέκονται όλοι εναντίον όλων και αποκαλεί τη νέα μορφή του μελλοντικού πολέμου ως «μη γραμμικό πόλεμο» (*'non-linear warfare'*). Εκτός από την απευθείας αναφορά στο μη γραμμικό πόλεμο οραματίζεται έναν κόσμο όπου τα εμπλεκόμενα μέρη δεν είναι σαφή. Επιπλέον, ο Surkov βλέπει τις στρατιωτικές επιχειρήσεις ως «όχι το πλέον σημαντικό» μέρος του μη γραμμικού πολέμου. Αν και σύντομη, αυτή η μικρή ιστορία παρέχει μια γρήγορη ματιά στα ρωσική στρατηγική σκέψη για το μη γραμμικό πόλεμο.

6.3 Η Ρωσική Εμπλοκή στην Ουκρανία και η Υβριδικότητα

Από ό,τι φαίνεται, ο όρος υβριδικός πόλεμος δεν προέκυψε αμέσως μετά την έναρξη της ρωσικής επιχείρησης στην Κριμαία. Ενώ ο απροσδιόριστος, έμμεσος και άκρως αποτελεσματικός πόλεμος που διεξήχθη από τις ρωσικές δυνάμεις αιφνιδίασε όχι μόνο την Ουκρανία, αλλά και ολόκληρο τον κόσμο, εμπειρογνώμονες και δημοσιογράφοι αναζητούσαν εκφράσεις για να περιγράψουν αυτό το πρωτοφανές φαινόμενο. Ακόμα και αρκετά μετά την επιχείρηση στην Κριμαία, διάφορες εκφράσεις χρησιμοποιούνταν παράλληλα.

Μάλλον η πρώτη, πιο λεπτομερής μελέτη σχετικά με τη νέα μορφή του ρωσικού πολέμου παρουσιάστηκε από τον Λετονό ειδικό Jānis Bērziņš τον Απρίλιο του 2014.¹⁴⁷ Ο Bērziņš αναφέρεται κυρίως στο άρθρα των Gerasimov, Chekinov και Bogdanov για τη «νέα γενιά πολέμου» και επίσης ανέπτυξε περαιτέρω την ανάλυση του Mattsson για τη νέα επιχειρησιακή αντίληψη που εφαρμόστηκε από τις ρωσικές ένοπλες δυνάμεις. Ο Bērziņš επινόησε μια κατηγοριοποίηση που αποτελείται από οκτώ διαδοχικές φάσεις της νέας γενιάς πολέμου, βασιζόμενος κυρίως στις κατευθυντήριες γραμμές που παρέχονται από τους Chekinov και Bogdanov.

Ο Peter Pomerantsev χρησιμοποίησε την έκφραση «μη γραμμικός πόλεμος»¹⁴⁸ αναφερόμενος στο έργο του Surkov, ενώ κάποιοι μίλησαν απλά για έναν «ειδικό πόλεμο»,¹⁴⁹ προσπαθώντας να περιγράψουν τις επιχειρήσεις στην Κριμαία και στο Ντόνμπας. Ο όρος «μη γραμμικός πόλεμος» χρησιμοποιήθηκε και από τον Mark Galeotti,

¹⁴⁶ Bret Perry, "Non-Linear Warfare in Ukraine", *Small Wars Journal*, 14 August 2015

¹⁴⁷ Jānis Bērziņš, "Russia's New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense", *National Defense Academy of Latvia*, April 2014

¹⁴⁸ Peter Pomerantsev, "How Putin is Reinventing Warfare", *Foreign Policy*, 5 May 2014

¹⁴⁹ John Schindler, "How Russia Wages Special War Against NATO and the EU", *The XX Committee*, 14 August 2014

ειδικό στις ρωσικές δομές ασφάλειας, σε άρθρο του που δημοσιεύθηκε τον Ιούλιο, με βάση τη λογική του πολέμου που προέβαλλε ο Gerasimov.¹⁵⁰ Ο Galeotti υποστήριξε ότι ενώ ο Gerasimov χρησιμοποιούσε ένα αμυντικό αφήγημα, με αναφορά σε εξωτερικές απειλές και ανέφερε συχνά την ανάγκη να αμυνθεί η Ρωσία κατά του νέου τύπου πολέμου που είχε εξαπολύσει η Δύση στον αραβικό κόσμο, στην πραγματικότητα, ο στρατηγός κατά πάσα πιθανότητα εννοούσε το αντίθετο, δηλαδή ότι αυτό ήταν το είδος του πολέμου που η Ρωσία θα έπρεπε να εφαρμόσει. Ο Galeotti αποκαλεί αυτή την προσέγγιση ως «αισώπεια», όπου άμυνα σημαίνει στην πραγματικότητα επίθεση.

Η χρήση του όρου υβριδικός πόλεμος δεν ήταν ελκυστική μέχρι το καλοκαίρι του 2014, αν και υπήρχαν αρκετές αναφορές μέχρι τότε. Η τομή στη σχετική συζήτηση ήρθε όταν το NATO αποφάσισε να υιοθετήσει την έκφραση. Σε ένα βίντεο που αναρτήθηκε στις 3 Ιουλίου 2014,¹⁵¹ το NATO αποκάλυψε δημοσίως αυτή τη νέα μορφή πολέμου ως «υβριδικό πόλεμο». Λίγο αργότερα, τον Αύγουστο, η εφημερίδα Washington Post χρησιμοποίησε επίσης τον όρο,¹⁵² ακολουθούμενη από τη χρήση της έκφρασης «υβριδικός πόλεμος»¹⁵³ περισσότερο από μία φορά, ως ένας καλά επεξεργασμένος και εμπειριστατωμένος όρος, κατά τη διάρκεια της Συνόδου Κορυφής του NATO στην Ουαλία, στις αρχές Σεπτεμβρίου. Η δήλωση της Συνόδου Κορυφής της Ουαλίας περιγράφει τον «υβριδικό πόλεμο» ως «ένα ευρύ φάσμα απροκάλυπτων και συγκαλυμμένων στρατιωτικών, παραστρατιωτικών και πολιτικών μέτρων [...] που εφαρμόζονται με ένα εξαιρετικά ολοκληρωμένο σχεδιασμό».

Θα πρέπει να σημειωθεί ωστόσο, ότι εκτός από τον ολοένα και πιο κυρίαρχο ρόλο του υβριδικού πολέμου στη ρητορική του NATO, αναδύθηκαν επίσης νέες εναλλακτικές απόψεις. Σε άρθρο τους οι Oscar Jonsson και Robert Seely υποστήριξαν τον όρο «σύγκρουση πλήρους φάσματος».¹⁵⁴ Πρότειναν αυτήν την έκφραση γιατί όπως υποστήριξαν, η Ρωσία χρησιμοποιεί διάφορα στρατιωτικά και μη στρατιωτικά μέσα, υπό ενιαία κεντρική διοίκηση, υποταγμένης σε κεντρικά καθορισμένο πολιτικό στόχο και μια

¹⁵⁰ Mark Galeotti, “The ‘Gerasimov-doctrine’ and Russian Non-Linear War”, *In Moscow’s shadows*, 6 July 2014

¹⁵¹ NATO, ‘Hybrid War – Hybrid Response?’, 3 July 2014, <http://www.nato.int/docu/review/2014/Russia-Ukraine-Nato-crisis/Russia-Ukraine-crisis-war/EN/index.htm>

¹⁵² “Russia’s New Tactics of War Shouldn’t Fool Anyone”, *The Washington Post*, 27 August, 2014, https://www.washingtonpost.com/opinions/russias-new-tactics-of-war-shouldnt-fool-anyone/2014/08/27/0cb73b3a-2e21-11e4-9b98-848790384093_story.html?utm_term=.292658005dfa

¹⁵³ NATO, *Wales Summit Declaration*, 5 September, 2014, Point 13, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm

¹⁵⁴ Oscar Jonsson & Robert Seely, “Russian Full-Spectrum Conflict: An Appraisal After Ukraine”, *The Journal of Slavic Military Studies*, 28,1, (2015), σ.1-22

σειρά από μέσα που δεν είναι καθόλου στρατιωτικού ή βίαιου χαρακτήρα, όπως η απαγόρευση εισαγωγής τροφίμων.¹⁵⁵ Περαιτέρω, η χρήση της λέξης σύγκρουση αντί αυτής του πολέμου, αντικατοπτρίζει καλύτερα τα διάφορα επίπεδα ασάφειας και έντασης στις ενέργειες της Ρωσίας. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, αυτό είναι σε πλήρη αντίθεση με την πιο δυαδική Δυτική ερμηνεία, η οποία αντιλαμβάνεται την απουσία του ένοπλου αγώνα, ως ειρήνη.¹⁵⁶

Εκτός από όλα τα παραπάνω, αξίζει επίσης να σημειωθεί η άποψη του Lawrence Freedman. Ο Freedman υποστήριξε¹⁵⁷ ότι, ενώ από τον Απρίλιο του 2014 η κατάσταση θα μπορούσε να περιγραφεί ως μια εξέγερση στην ανατολική Ουκρανία, εξωτερικά υποστηριζόμενη, ή ως ένας υβριδικός πόλεμος, αυτό άλλαξε με τη μαζική εμπλοκή τακτικών ρωσικών δυνάμεων, τον Αύγουστο του 2014. Ως εκ τούτου, ο ίδιος χρησιμοποιεί τον όρο «περιορισμένος πόλεμος» για να περιγράψει την φάση της σύγκρουσης μετά τον Αύγουστο. Σύμφωνα με τον Freedman, ο πόλεμος εξακολουθεί να είναι περιορισμένος, διότι δεν χρησιμοποιήθηκαν πυρηνικές δυνάμεις, δεν είχαν αναπτυχθεί μαζικά στρατεύματα σε όλο το μήκος της οριογραμμής Ρωσίας-Ουκρανίας, και συνεχίστηκε η άμεση διπλωματική επικοινωνία μεταξύ των δύο πλευρών, παρά το υψηλό κόστος και για τους δύο.

Γενικά, όσον αφορά την ορολογία που χρησιμοποιείται για την περιγραφή της νέας μορφής πολέμου της Ρωσίας, όπως εφαρμόστηκε στην Κριμαία και στην ανατολική Ουκρανία, μπορεί κανείς να συμπεράνει ότι η έκφραση υβριδικός πόλεμος είναι αυτή που χρησιμοποιείται πιο συχνά. Αυτό συνέβη παρά το γεγονός ότι, αυστηρά από την άποψη της στρατιωτικής επιστήμης, ο υβριδικός πόλεμος αρχικά είχε διαφορετική, αν και σχετική έννοια. Το γεγονός ότι το NATO υιοθέτησε τον όρο, σίγουρα συνέβαλε στην ευρύτερη χρήση του.

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι αρχικές έννοιες των υβριδικών πολέμων δεν είναι σε θέση να περιγράψουν πλήρως τη ρωσική μορφή πολέμου στην Ουκρανία. Ίσως η πιο σημαντική διαφορά είναι ότι στην Ουκρανία, ένα κράτος δηλαδή η Ρωσία, έκανε χρήση του υβριδικού πολέμου, ενώ σε όλες τις προηγούμενες περιπτώσεις (στην Τσετσενία, το Ιράκ και το Λίβανο) αυτά τα εργαλεία χρησιμοποιούνταν από μη κρατικούς φορείς. Ως εκ τούτου, οι επιχειρήσεις της Ρωσίας στην Ουκρανία ήταν πολύ ευρύτερες από ό,τι

¹⁵⁵ Jonsson & Seely, “Russian Full-Spectrum Conflict: An Appraisal After Ukraine”, σ. 2

¹⁵⁶ Στο ίδιο, σ.6

¹⁵⁷ Freedman, “Ukraine and the Art of Limited War”, σ. 7–38.

οποιοσδήποτε αναλυτής των υβριδικών πολέμων θα μπορούσε να έχει φανταστεί. Περιλάμβαναν την επιρροή ακόμα και των υψηλότερων επιπέδων χάραξης πολιτικής καθώς και τη χρήση διπλωματικών και μακροοικονομικών μέτρων, κανένα από τα οποία δεν είχε αναφερθεί στους προηγούμενους ορισμούς, ακριβώς επειδή προηγουμένως οι αναλυτές του υβριδικού πολέμου σκεφτόταν κυρίως τους μη κρατικούς δρώντες, ανίκανους να διεξάγουν υψηλή πολιτική. Σε αντίθεση με τις προηγούμενες μελέτες, ο υβριδικός πόλεμος της Ρωσίας δεν επικεντρώθηκε αποκλειστικά στο πεδίο της μάχης ή στο θέατρο επιχειρήσεων. Αντίθετα, η κύρια έμφαση τέθηκε σε άλλες, μη-στρατιωτικές μεθόδους, οι οποίες περιόρισαν την αναγκαιότητα για μια ένοπλη αντιπαράθεση.

Με τη μελέτη των ρωσικών επιχειρήσεων στην Ουκρανία, η άποψη ότι ο όρος υβριδικός δεν προσφέρει τίποτα το καινούργιο, έχει πλέον δυναμικά υποστηριχθεί από ένα ευρύ φάσμα ενημερωμένων εμπειρογνομώνων.¹⁵⁸ Πολλά στοιχεία που χρησιμοποιήθηκαν στην Ουκρανία αποτελούσαν αναπόσπαστα μέρη του Σοβιετικού πολιτικο-στρατιωτικού οπλοστασίου.¹⁵⁹ Ο Nicu Popescu, εκτός από την αναγνώριση ομοιοτήτων με προηγούμενα ιστορικά παραδείγματα, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η αληθινή καινοτομία της ρωσικής επιχείρησης στην Ουκρανία, ήταν στην πραγματικότητα ο «σχεδόν τέλειος» συντονισμός μεταξύ των διαφόρων εργαλείων που χρησιμοποιήθηκαν.¹⁶⁰

Αναλυτές της Σουηδικής Υπηρεσίας Αμυντικών Ερευνών επεσήμαναν επίσης¹⁶¹ ότι η ρωσική επιχείρηση στην Κριμαία δεν παρουσίασε κάποια σημαντική καινοτομία όσον αφορά είτε τις στρατιωτικές δυνατότητες της Ρωσίας, ή την παραπληροφόρηση και την προπαγάνδα που διεξήχθη. Το μόνο πραγματικά νέο στοιχείο ήταν ο πιο ικανός και αποτελεσματικός συντονισμός των διπλωματικών, οικονομικών, στρατιωτικών και πληροφοριακών μέσων που χρησιμοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια της επιχείρησης, όλα στο πλαίσιο μιας ενιαίας, καλά λειτουργικής δομής διοίκησης. Ωστόσο, οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι η Κριμαία αποτελούσε ένα ιδιαίτερα ευνοϊκό περιβάλλον για τη ρωσική επιχείρηση και προειδοποίησαν ότι, ενώ οι ρωσικές στρατιωτικές δυνατότητες συχνά υποτιμούνταν πριν από την Ουκρανία, υπήρχε πλέον κίνδυνος υπερεκτίμησής τους.¹⁶²

¹⁵⁸ Giles, "Russia's 'New' Tools for Confronting the West" σ. 8

¹⁵⁹ Rácz, "Russia's Hybrid War in Ukraine: Breaking the Enemy's Ability to Resist", σ.49-51

¹⁶⁰ Nicu Popescu, "Hybrid tactics: neither new, nor only Russian", *European Union Institute for Security Studies*, January 2015.

¹⁶¹ J. Norberg – F. Westerlund – U. Franke, "The Crimea Operation: Implications for Future Russian Military Interventions", in N. Granholm – J. Malminen – G. Persson (eds.), *A Rude Awakening: Ramifications of Russian Aggression towards Ukraine*, Swedish Defence Research Agency, Stockholm, 2014, σ. 42–44

¹⁶² Στο ίδιο, σ. 44

Τέλος, οι Jonsson και Seely συμφώνησαν με την παραπάνω ανάλυση ότι η μόνη πραγματική καινοτομία του ρωσικού πολέμου που εμφανίστηκε στην Ουκρανία ήταν ο άκρως αποτελεσματικός συντονισμός των διαφόρων εργαλείων που χρησιμοποιήθηκαν. Κατά τα άλλα, κατέληξαν στο συμπέρασμα, ότι όσον αφορά τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν, ένα μεγάλο μέρος της ρωσικής επιχείρησης στηριζόταν σε πρακτικές του παρελθόντος.¹⁶³ Θα πρέπει να σημειωθεί ωστόσο, ότι η Ρωσία έχει αναβαθμίσει και ενισχύσει σημαντικά κάποια από τα παλιά εργαλεία της, γνωστά από τη σοβιετική εποχή, ιδίως όσον αφορά τις δυνατότητες πληροφοριακού πολέμου.

6.4 Το Ρωσικό Υβριδικό Μοντέλο στην Ουκρανία

Βασίζόμενος στα γεγονότα τα οποία έλαβαν χώρα στην Κριμαία και στην Ανατολική Ουκρανία, ο András Rácz περιγράφει τη λειτουργία του υβριδικού πολέμου χρησιμοποιώντας επαγωγική μεθοδολογία. Διακρίνει τις παρακάτω τρεις κύριες επιχειρησιακές φάσεις, κάθε μια από τις οποίες αποτελείται από τρία τμήματα,¹⁶⁴ όπως φαίνεται στον πίνακα του παρατήματος «Δ».

6.4.1 Προπαρασκευαστική Φάση

Η προπαρασκευαστική φάση επικεντρώνεται στη χαρτογράφηση των στρατηγικών, πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών αδυναμιών και τρωτών σημείων της χώρας-στόχου, και στη δημιουργία των απαραίτητων μέσων για την αξιοποίησή τους. Στην περίπτωση της Ουκρανίας, η Ρωσία ήταν σε άριστη θέση να το πράξει, χάρη στη μακρά κοινή ιστορία, τους στενούς οικονομικούς και κοινωνικούς δεσμούς μεταξύ των δύο χωρών, καθώς στις ισχυρές διασυνδέσεις μεταξύ των πολιτικών και οικονομικών ελίτ.

Τα μέτρα αυτά τα οποία, στις περισσότερες περιπτώσεις, δεν διαφέρουν πολύ από τις παραδοσιακές ρωσικές δραστηριότητες διπλωματίας και ήπιου εξαναγκασμού, περιλαμβάνουν τη θέσπιση πολιτικών και πολιτιστικών οργανώσεων πιστών στη Ρωσία, την απόκτηση οικονομικής επιρροής, την οικοδόμηση ισχυρών μέσων ενημέρωσης και την ενίσχυση των αποσχιστικών κινημάτων και άλλων αντικυβερνητικών αισθημάτων, όλα με στόχο να ασκηθεί πίεση στην κυβέρνηση-στόχο.

Ως εκ τούτου, είναι πρακτικά αδύνατο να καθοριστεί αν οι παραδοσιακές ρωσικές ενέργειες για απόκτηση επιρροής, χρησιμεύουν ως προετοιμασία για μια υβριδική επίθεση,

¹⁶³ Jonsson & Seely, “Russian Full-Spectrum Conflict: An Appraisal After Ukraine”, σ.4

¹⁶⁴ Rácz, “Russia’s Hybrid War in Ukraine: Breaking the Enemy’s Ability to Resist”, σ.57-67

πριν από την πραγματική έναρξη αυτής της επίθεσης. Επιπλέον, πολλές από τις ενέργειες αυτές δεν είναι ρητώς ή κατ' ανάγκη παράνομες, γεγονός το οποίο καθιστά εξαιρετικά περίπλοκη και δύσκολη την ενεργητική άμυνα εναντίον τους από τη χώρα-στόχο.

6.4.2 Φάση Επίθεσης

Η βασική διαφορά με την προπαρασκευαστική φάση είναι ότι αρχίζει να εμφανίζεται ανοικτή, οργανωμένη, ένοπλη βία. Η κρίση ξέσπασε με παρόμοιο τρόπο τόσο στην Κριμαία όσο και στην Ανατολική Ουκρανία: μονάδες ειδικών δυνάμεων χωρίς διακριτικά, εμφανίστηκαν και άρχισαν να στήνουν οδοφράγματα και σημεία ελέγχου, μπλοκάροντας τις πύλες των ουκρανικών στρατοπέδων και αστυνομικών σταθμών. Δεν ακούστηκε ούτε ένας πυροβολισμός, αλλά γρήγορα έγινε σαφές ότι οι ουκρανικές μονάδες δεν θα μπορούσαν να αφήσουν τις βάσεις τους χωρίς τη χρήση βίας κατά των μαχητών χωρίς διακριτικά.

Η κατάληψη κυβερνητικών κτιρίων ήταν πρωταρχικής σημασίας τόσο στην Κριμαία, όσο και στο Ντόνμπας. Αστυνομία και τοπικές δυνάμεις ασφαλείας απέτυχαν να υπερασπιστούν τα κτίρια, κυρίως λόγω της έλλειψης σαφών εντολών για να το πράξουν, αλλά και λόγω του χαμηλού ηθικό τους, της αδύναμης ηγεσίας και ανεπαρκούς εξοπλισμού. Παράλληλα με τις δράσεις αυτές, καλά οργανωμένοι, συχνά οπλισμένοι διαδηλωτές με πολιτική ενδυμασία αλλά με υψηλές τακτικές δεξιότητες, άρχισαν να καταλαμβάνουν και άλλα, λιγότερο φυλασσόμενα κτίρια δημόσιας διοίκησης, μέσω μαζικής ενημέρωσης και πολιτικών υποδομών, υποστηρίζοντας με συνέπεια ότι ήταν τοπικοί διαδηλωτές δυσαρεστημένοι με την κεντρική κυβέρνηση του Κιέβου.

Αυτές οι επιθετικές επιχειρήσεις υποστηρίχθηκαν από μια εξαιρετικά εντατική εκστρατεία ενημέρωσης με στόχο τη σύγχυση των φορέων λήψης αποφάσεων, τη δημιουργία απόγνωσης, φόβου και δυσaráρεσκείας έναντι της κεντρικής κυβέρνησης και την αποδυνάμωση της ενδεχόμενης αντίστασης των τοπικών ουκρανικών μονάδων του στρατού και της αστυνομίας, με τη μείωση του ηθικού τους. Παράλληλα με αυτές τις ενέργειες, οι ουκρανικές δομές διοίκησης και ελέγχου είχαν συχνά υποστεί ζημιά ή διαταραχή, από διεφθαρμένους αξιωματούχους και επιθέσεις δολιοφθοράς και ηλεκτρονικού πολέμου.¹⁶⁵ Ως αποτέλεσμα της εντατικής, πολλαπλής πίεσης, καθώς και

¹⁶⁵ Mark Galeotti, “Hybrid War and Little Green Men: How It Works and How It Doesn’t”, in Agnieszka Pikulicka-Wilczewska & Richard Sakwa (eds), *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, (Bristol: E-International relations, 2015)

της διστακτικότητας της κυβέρνησης του Κιέβου, σχεδόν όλες οι ουκρανικές μονάδες του στρατού, της αστυνομίας και του ναυτικού στην Κριμαία τελικά παραδόθηκαν. Στην πραγματικότητα οι περισσότερες αυτομόλησαν προς τη ρωσική πλευρά, ενώ η αντίσταση των λίγων κάμφθηκε γρήγορα. Η κατάρρευση ήταν ομοίως ταχεία στην περιοχή του Ντόνμπας.

Ενώ η προέλευση των επιτιθεμένων γρήγορα έγινε φανερή, καθώς στη συνέχεια αναγνωρίστηκε η ταυτότητα αρκετών μονάδων¹⁶⁶, η Μόσχα συνέχισε να αρνείται τη συμμετοχή της και ήταν σε θέση να προκαλεί σύγχυση στους δυτικούς παρατηρητές για να κερδίσει χρόνο και να φτάσει γρήγορα σε ένα τετελεσμένο γεγονός, τόσο στην Κριμαία όσο και αργότερα στο Ντόνμπας. Από αυτή την άποψη, η συνεπής πολιτική άρνησης της Μόσχας θα μπορούσε να θεωρηθεί μια σαφής επιτυχία.

Αν και οι περισσότερες δράσεις της φάσης της επίθεσης διεξάγονται με μη στρατιωτικά μέσα (με την έννοια ότι τακτικές στρατιωτικές δυνάμεις δεν συμμετέχουν στην επίθεση), είναι σημαντικό να αναγνωρισθεί ότι ο τακτικός στρατός έχει επίσης σημαντικό ρόλο να παίξει. Τόσο στην περίπτωση της Κριμαίας όσο και στην Ανατολική Ουκρανία τεράστιος αριθμός τακτικών ρωσικών στρατευμάτων είχαν παραταχθεί στα σύνορα με την Ουκρανία, με τρόπο που να παρουσιάζουν άμεσο κίνδυνο συντριπτικής συμβατικής επίθεσης. Με αυτό τον τρόπο, κατάφεραν τόσο να αποσπάσουν την προσοχή και τους πόρους του Κιέβου, καθώς επίσης και να μπλοκάρουν τις επιλογές αντεπίθεσης της Ουκρανίας, καθώς η κυβέρνηση δεν ήθελε να προκαλέσει τη Ρωσία ανοίγοντας πυρ εναντίον των ολοένα και πιο βίαιων διαδηλωτών.

Ο τελικός στόχος ήταν σαφής τόσο στην Κριμαία όσο και στο Ντόνμπας: να εκδιώξουν την κεντρική εξουσία από τις περιοχές που υπέστησαν επίθεση. Αφού επετεύχθηκε αυτό, η Ρωσία γρήγορα εγκατέστησε εναλλακτικά κέντρα πολιτικής εξουσίας. Στην Κριμαία, βουλευτές του κατεχόμενου κοινοβουλίου αναγκάστηκαν υπό την απειλή των όπλων να ψηφίσουν για τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος για την ανεξαρτησία της, ενώ στο Ντόνμπας, οι αυτονομιστές ανακήρυξαν τις «Λαϊκές Δημοκρατίες» του Ντονέτσκ και του Λουχάνσκ.

Καμία από αυτές τις αποφάσεις ή τις αυτοαποκαλούμενες οντότητες δεν είχαν ορθή δημοκρατική νομιμοποίηση. Η νομιμοποίηση των αποσχιστικών ηγετών ήταν ως επί

¹⁶⁶Galeotti, “Hybrid War and Little Green Men: How It Works and How It Doesn’t”

το πλείστον κατασκευασμένη και ενισχυμένη με συνέπεια από τη ρωσική διπλωματία, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και τη δημόσια συζήτηση, τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό. Ωστόσο, ακόμη και αυτή η κατασκευασμένη νομιμότητα μπορεί κάλλιστα να επαρκεί για να αποξενώνει τον τοπικό πληθυσμό από την κεντρική κυβέρνηση, βασιζόμενη στο μονοπώλιο ενημέρωσης του εισβολέα και δημιουργώντας ένα εναλλακτικό κέντρο πολιτικής εξουσίας.

Όπως φάνηκε τόσο στην Κριμαία όσο και στην ανατολική Ουκρανία, προς το τέλος της φάσης της επίθεσης, κάμφθηκε η δυνατότητα αντίστασης της χώρας-στόχου, η διακυβέρνηση, οι δυνατότητες διοίκησης ελέγχου και επικοινωνιών υπέστησαν σοβαρές ζημιές και έχασε τον έλεγχο ενός ή περισσότερων τμημάτων της επικράτειάς της.

6.4.3 Φάση σταθεροποίησης

Προκειμένου να παγιωθούν τα αποτελέσματα που επιτυγχάνονται με τον υβριδικό πόλεμο, η επιτιθέμενη χώρα πρέπει να λάβει πρόσθετα μέτρα για την περαιτέρω ενίσχυση και νομιμοποίηση της κυριαρχίας της. Αυτή η τρίτη φάση αναφέρεται ως στρατηγική σταθεροποίηση. Ωστόσο, από αυτή την άποψη το σενάριο στην ανατολική Ουκρανία αποδείχθηκε ότι ήταν ριζικά διαφορετικό από αυτό της Κριμαίας.

Αρχικά όμως, οι εξελίξεις ακολούθησαν παρόμοια πορεία. Δημοψηφίσματα για ανεξαρτησία οργανώθηκαν και στις δύο περιοχές και τα αποτελέσματα ήταν υπέρ των αυτονομιστών και στις δύο περιπτώσεις. Οι ρωσικές μονάδες που στάθμευαν στην Κριμαία συνέχισαν να ασκούν πίεση στις τοπικές ελίτ και τον πληθυσμό, με αποτέλεσμα μετά από συνοπτικές διαδικασίες η Κριμαία να προσαρτηθεί από τη Ρωσία.

Στην ανατολική Ουκρανία ωστόσο οι αυτονομιστές δεν θα μπορούσαν να συγκεντρώσουν επαρκώς ισχυρή ώθηση για την απόσχιση, κυρίως λόγω της χαμηλής τοπικής υποστήριξης και επίσης της έλλειψης μαζικής επιχειρησιακής στήριξης, όπως αυτή που παρείχαν στην Κριμαία οι ρωσικές μονάδες που στάθμευαν εκεί. Παρόλο που οι υποστηριζόμενοι από τη Ρωσία αυτονομιστές πέτυχαν την αποπομπή της κεντρικής κυβέρνησης από σημαντικές περιοχές, χωρίς μαζική ρωσική τοπική παρουσία θα δεν ήταν ποτέ σε θέση να ελέγξουν τις περιοχές αυτές σε τέτοιο βαθμό όπως έγινε στην Κριμαία.

Ακόμα και τα δημοψηφίσματα έδειξαν ότι στην περίπτωση της ανατολικής Ουκρανίας, η Ρωσία δεν πρόκειται να ακολουθήσει το σενάριο της Κριμαίας και δεν επρόκειτο να προσαρτήσει τα κατεχόμενα εδάφη στο Ντόνμπας. Αν και τα ακριβή κίνητρα

που οδήγησαν σε αυτή την απόφαση της Μόσχας δεν είναι ακόμη γνωστά, προφανώς το μέγεθος της εδαφικής περιοχής, η συνεχιζόμενη ένοπλη αντίσταση του ουκρανικού στρατού, και οι πιθανές πολιτικές και οικονομικές επιπτώσεις έπαιξαν ρόλο.

Από τη σκοπιά του υβριδικού πολέμου, αυτό σημαίνει ότι υπάρχουν τουλάχιστον δύο πιθανά αποτελέσματα. Μια περίπτωση είναι η προσάρτηση της κατεχόμενης περιοχής, όπως συνέβη στην Κριμαία, ενώ η άλλη επιλογή είναι η διατήρηση της εδαφικής περιοχής στο εσωτερικό της χώρας που υφίσταται επίθεση, αλλά με άρνηση κάθε ελέγχου από την κεντρική κυβέρνηση.

Το τελικό πολιτικό αποτέλεσμα, και ο κύριος στόχος αυτής της νέας μορφής πολέμου, θα μπορούσε να επιτευχθεί σε κάθε περίπτωση: η στρατηγική ελευθερία δράσης της χώρας-στόχου - συμπεριλαμβανομένης της ελευθερίας της επιλογής προσανατολισμού της εξωτερικής πολιτικής της - περιορίζεται σημαντικά λόγω της απώλειας εδάφους, πληθυσμού, πόρων, καθώς και αξιοπιστίας. Η περίπτωση της Ουκρανίας έδειξε ότι ο υβριδικός πόλεμος είναι σε θέση να ακρωτηριάσει την ίδια τη λειτουργικότητα ενός κράτους χωρίς τη δρομολόγηση ενός πολέμου πλήρους κλίμακας εναντίον του.

Ένας από τους κύριους λόγους για τους οποίους τα γεγονότα στην ανατολική Ουκρανία εξελίχθηκαν διαφορετικά από εκείνα στην Κριμαία ήταν ότι, μετά την εκλογή του Ποροσένκο ως Προέδρου της Ουκρανίας στις 25 Μαΐου 2014, η «Αντιτρομοκρατική Επιχείρηση» απέκτησε δυναμική. Έτσι, προκειμένου να αποφευχθεί η ήττα των αυτονομιστών, τον Αύγουστο του 2014 η Ρωσία ξεκίνησε μια μαζική παρέμβαση με τακτικές δυνάμεις της, μετατρέποντας έτσι τη σύγκρουση σε ένα συμβατικό, αν και περιορισμένο, διακρατικό πόλεμο.

6.5 Η Αποτίμηση του Ρωσικού Υβριδικού Μοντέλου

Παρά τη μερική αποτυχία του στην Ανατολική Ουκρανία, ο υβριδικός πόλεμος της Ρωσίας ήταν καταστροφικά αποτελεσματικός έναντι της Ουκρανίας. Ωστόσο, προκειμένου να κατανοηθούν σωστά οι λόγοι αυτής της αποτελεσματικότητας, θα πρέπει να σημειωθεί ότι μερικοί από αυτούς ήταν γενικού χαρακτήρα, ενώ άλλοι ήταν παράγοντες που σχετίζονταν αποκλειστικά με την Ουκρανία.

Ο πρώτος και ίσως ο πιο σημαντικός γενικός λόγος για την υψηλή αποτελεσματικότητα ήταν το στοιχείο του αιφνιδιασμού. Παρά το γεγονός ότι ούτε η κεντρική ιδέα της σύγχρονης ρωσικής στρατηγικής σκέψης, ούτε οι εγγενείς αδυναμίες

του ουκρανικού κράτους αποτελούσαν κάποια καινοτομία, η ταχεία εφαρμογή του πλήρους φάσματος του υβριδικού πολέμου (δηλαδή και οι τρεις φάσεις που περιγράφηκαν παραπάνω) κατάφερε να αιφνιδιάσει τόσο το Κίεβο όσο και τη Δύση. Αυτή η μορφή πολέμου δεν είχε πλήρως εφαρμοσθεί οπουδήποτε αλλού, και ως εκ τούτου τα μέσα άμυνας εναντίον του ήταν επίσης περιορισμένα.

Επιπλέον, η Ρωσία ήταν προφανώς επιτυχής στην παραπλάνηση της Ουκρανίας και της Δύσης στον τομέα της συλλογής πληροφοριών. Ο παράγοντας του αιφνιδιασμού σε συνδυασμό με την αποτελεσματική χρήση της παραπλάνησης παρείχαν στη Ρωσία ένα αποφασιστικό πλεονέκτημα σε σχέση με την Ουκρανία - και κατά πάσα πιθανότητα έναντι πολλών άλλων πιθανών αντιπάλων. Ένας επιπλέον παράγοντας, που σχετίζεται αποκλειστικά με την Ουκρανία, ήταν η επιδέξια χρήση της ρωσικής βάσης στη Σεβαστούπολη, καθώς και του στόλου της Μαύρης Θάλασσας για την αναδιάρθρωση δυνάμεων που συμμετείχαν στην επιχείρηση.

Το κύριο εργαλείο στην παραπλάνηση του Κιέβου και της Δύσης ήταν ο εξαιρετικά αποτελεσματικός, καλά συντονισμένος πληροφοριακός πόλεμος (*information warfare*).¹⁶⁷ Η Μόσχα είχε επενδύσει ένα τεράστιο ποσό χρόνου και πόρων για την οικοδόμηση αυτής της ικανότητας,¹⁶⁸ και ήταν αρκετά έξυπνη να μην αποκαλύψει την πλήρη δυναμική της πριν από την αποφασιστική στιγμή της επίθεσης. Ως εκ τούτου, η πλήρης ισχύς του πληροφοριακού πολέμου - τόσο στην Ουκρανία όσο και στο εξωτερικό - αποτέλεσε ένα άλλο στοιχείο του αιφνιδιασμού. Καθώς η Ουκρανία ήταν εξίσου απροετοίμαστη, όπως πιθανώς θα ήταν πολλές άλλες χώρες, δεν ήταν σε θέση να αντιμετωπίσει σωστά αυτήν την απρόβλεπτη πίεση και τέθηκε σε μια αδύναμη, αμυντική, θέση.

Ένας πρόσθετος λόγος γενικού χαρακτήρα ήταν η άρνηση από τη Ρωσία της επίσημης ανάμιξής της, γεγονός που κατάφερε να προκαλέσει σύγχυση στην ουκρανική ηγεσία και να προλάβει τις αντιδράσεις της Δύσης. Επιπλέον, οι επιτιθέμενοι θα μπορούσαν να απολαύσουν τα οφέλη της έλλειψης λογοδοσίας, καθώς εμφανίζονταν να μην έχουν οποιαδήποτε σχέση με κάποιο ξένο κράτος, ούτε κάποια επίσημη θεσμική υποταγή.

¹⁶⁷ Για μια πιο λεπτομερή ανάλυση των επιχειρήσεων πληροφοριακού πολέμου της Ρωσίας βλ. Maria Snegovaya, "Putin's Information Warfare in Ukraine", *Institute for the Study of War*, September 2015 και Bret Perry, "Non-Linear Warfare in Ukraine", *Small Wars Journal*, 14 August 2015

¹⁶⁸ Giles, "Russia's 'New' Tools for Confronting the West"

Επιπρόσθετα, η άρνηση της επίσημης συμμετοχής θεωρητικά έδινε τη δυνατότητα στη Ρωσία να σταματήσει την υβριδική επίθεση σε οποιαδήποτε στιγμή, σε περίπτωση που τα πράγματα δεν πάνε σύμφωνα με το σχέδιο. Με άλλα λόγια: υπό το πρόσχημα της άρνησης συμμετοχής, ο υβριδικός πόλεμος μπορεί σταματήσει σχεδόν σε οποιαδήποτε στιγμή, ακόμη και αν η φάση της επίθεσης έχει ήδη αρχίσει, εφ' όσον δεν λαμβάνουν χώρα αποφασιστικές πολιτικές δράσεις. Αν απλά απέσυρε τις χωρίς διακριτικά δυνάμεις και διέτασσε τους αντιπροσώπους της να θέσουν σταδιακά τέρμα στις βίαιες διαδηλώσεις και ενέργειες δολιοφθοράς, η Μόσχα θα ήταν σε θέση να αποσυρθεί από τις επιχειρήσεις στην Κριμαία και στην ανατολική Ουκρανία χωρίς επίσημα να υποστεί πλήγμα το γόητρό της.

Ένα άλλο στοιχείο που συνέβαλε στην αποτελεσματικότητα της υβριδικής επίθεσης ήταν ότι πολλοί από τους επιτιθέμενους ήταν ντυμένοι με πολιτική ενδυμασία και ήταν έτσι πρακτικά δυσδιάκριτοι από τον τοπικό άμαχο πληθυσμό. Αυτό περιόρισε σοβαρά τη δυνατότητα της ουκρανικής κυβέρνησης να χρησιμοποιήσει βία εναντίον τους για τρεις βασικούς λόγους. Κατ' αρχάς, το Κίεβο δύσκολα θα μπορούσε να διακινδυνεύσει τη δολοφονία ρωσόφωνων, επειδή η Μόσχα είχε τόσο την ικανότητα όσο και τα μέσα που απαιτούνται για μια ένοπλη επέμβαση, στο όνομα της υπεράσπισης του ρωσικού πληθυσμού. Δεύτερον, η διάλυση της ειδικής αστυνομικής μονάδας καταστολής πλήθους Berkut δε συνοδεύτηκε με τη δημιουργία παρόμοιας δυνατότητας κι έτσι η Ουκρανία κατέστη ανυπεράσπιστα από βίαιες ταραχές σε μια πολύ κρίσιμη στιγμή.

Τέλος, η δυνατότητα χρησιμοποίησης βίας εναντίον των ελεγχόμενων από τη Ρωσία διαδηλωτών - με πολλούς τοπικούς πολίτες ανάμεσά τους- ήταν ένα ρίσκο που οι περισσότεροι απλοί Ουκρανοί αστυνομικοί απλά δεν ήταν διατεθειμένοι να αναλάβουν, είτε από άποψη της ηθικής ή της ευθύνης. Με την έλλειψη δυνατότητας ελέγχου ταραχών, η μόνη επιλογή για να διαλυθούν γρήγορα οι βίαιες διαδηλώσεις θα ήταν η χρήση πυροβόλων όπλων κατά των διαδηλωτών. Ωστόσο, η απόφαση για την έναρξη πυρών κατά αμάχων δεν λαμβάνεται ποτέ εύκολα από κάθε αστυνομική ή στρατιωτική δύναμη.

Επιπλέον, η Ρωσική προπαγάνδα ήταν ιδιαίτερα αποτελεσματική στη δημιουργία αμφιβολίας σχετικά με τη νομιμότητα της προσωρινής κυβέρνησης στο Κίεβο. Ως αποτέλεσμα, πολλοί αστυνομικοί δεν μπορούσαν να είναι βέβαιοι για το ποιες διαταγές να ακολουθήσουν και αν ο νόμος ήταν πραγματικά στο πλευρό τους. Αυτό συνέβη ιδιαίτερα όταν πολλοί από τους διοικητές τους εξαφανίστηκαν ή άλλαξαν πλευρά, όπως στην ανατολική Ουκρανία. Γενικά, δεν ήταν έκπληξη το γεγονός ότι οι περισσότεροι απλοί

Ουκρανοί αστυνομικοί δεν ήταν πρόθυμοι να διακινδυνεύσουν τραυματισμό ή ακόμα και θάνατο, στην προσπάθειά τους να υπερασπιστούν τα κυβερνητικά κτίρια εναντίον των στασιαστών, αντίθετα προτίμησαν παθητική στάση.

Ένας επιπλέον παράγοντας, σχετιζόμενος αποκλειστικά με την Ουκρανία, που εξηγεί γιατί ο ρωσικός υβριδικός πόλεμος ήταν τόσο αποτελεσματικός ενάντια στο Κίεβο, ήταν η μακροχρόνια, σοβαρή αδυναμία της Ουκρανίας ως κράτος με όρους διακυβέρνησης και λειτουργικότητας.

6.6 Προϋποθέσεις Επιτυχίας Υβριδικού Πολέμου

Πριν να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι ο υβριδικός πόλεμος είναι μια απόλυτη, ανίκητη απειλή, θα πρέπει να γνωρίζουμε ότι η επιτυχία διεξαγωγής ενός υβριδικού πολέμου είναι συνδεδεμένη με μια σειρά από σημαντικές προϋποθέσεις.¹⁶⁹ Πρώτα απ' όλα, η χώρα-στόχος πρέπει να είναι αδύναμη και διχασμένη. Αν δεν υπάρχουν επαρκείς αδυναμίες που να μπορεί να αξιοποιηθούν κατά την προπαρασκευαστική φάση του υβριδικού πολέμου, η πραγματική επίθεση δεν εξελίσσεται ποτέ.

Δεύτερον, ο εισβολέας πρέπει να είναι στρατιωτικά ισχυρότερος από τη χώρα-στόχο, προκειμένου να περιορίσει τη δυνατότητα αντιμετρών του αμυνόμενου. Η κυβέρνηση του Κιέβου δεν θα μπορούσε να λάβει ανοιχτή δράση εναντίον των ρωσικών δυνάμεων και των τοπικών αντιπροσώπων λόγω της αποτροπής από την απειλή μιας συντριπτικής συμβατικής επίθεσης από τη Ρωσία, από τις δεκάδες χιλιάδες των ρωσικών τακτικών στρατευμάτων που ήταν παρατεταγμένα κατά μήκος των συνόρων, με το πρόσχημα ασκήσεων.

Μια τρίτη προϋπόθεση για μια επιτυχημένη υβριδική επίθεση είναι η μαζική παρουσία στη χώρα-στόχο εθνικών μειονοτήτων της επιτιθέμενης χώρας, οι οποίες δεν είναι απόλυτα ικανοποιημένες με τη μεταχείρισή τους από την κεντρική κυβέρνηση. Στην Ουκρανία, η Ρωσία μπορούσε να χρησιμοποιήσει τους εθνοτικά Ρώσους ως βάση στρατολόγησης για διαδηλώσεις και ταραχές, ή ως πράκτορες και συνεργάτες, καθώς και ως πηγές επιχειρησιακών και τακτικών πληροφοριών. Επιπλέον, η παρουσία ρωσόφωνων επέτρεπε στις ρωσικές ειδικές δυνάμεις να αποκρύπτονται ως ντόπιοι, γεγονός που περιόριζε σοβαρά τη δυναμική της αντίδρασης της κεντρικής κυβέρνησης.

¹⁶⁹ Rácz, “Russia’s Hybrid War in Ukraine: Breaking the Enemy’s Ability to Resist”, σ.73-83

Εκτός από όλα τα παραπάνω, η επιτυχής υλοποίηση υβριδικού πολέμου προϋποθέτει επίσης μια ισχυρή παρουσία των μέσων ενημέρωσης, τόσο στη χώρα-στόχο όσο και το εξωτερικό, καθώς και σημαντικές υλικοτεχνικές απαιτήσεις. Όσον αφορά το τελευταίο, με βάση τα γεγονότα στην Ουκρανία, μια υβριδική επίθεση είναι δυνατή αν υπάρχουν ήδη στρατιωτικές βάσεις του επιτιθέμενου στην περιοχή-στόχο πριν από την επίθεση, γεγονός που επιτρέπει στην επιχείρηση να στηριχθεί πάνω τους όσον αφορά προσωπικό, υποστήριξη και προμήθειες. Αυτό αποδείχθηκε περίτρανα στην Κριμαία. Άλλη επιλογή είναι ότι η περιοχή υπό επίθεση πρέπει να μοιράζεται με τον εισβολέα μια μακρά, ανεξέλεγκτη οριογραμμή, μέσω της οποίας μπορεί να εξασφαλιστεί η αδιάκοπη ροή προμηθειών, όπως συνέβη στην ανατολική Ουκρανία.

6.7 Στρατηγικά Διδάγματα

Ακόμη και αν η σύγκρουση στην Ουκρανία μεταμορφώθηκε σταδιακά σε ένα συμβατικό πόλεμο, ο υβριδικός πόλεμος εξακολουθεί να αποτελεί ένα σημαντικό θέμα για τους ερευνητές, λόγω των συνεχιζόμενων πρακτικών συνεπειών του. Η πιο σημαντική πρακτική συνέπεια είναι φυσικά τα πιθανά αμυντικά μέσα ενάντια σε έναν υβριδικό πόλεμο. Σύμφωνα με την περιγραφείσα διττή φύση, δηλαδή στρατιωτική και μη στρατιωτική, του υβριδικού πολέμου, η άμυνα εναντίον του πρέπει επίσης να αντιμετωπίσει και τις δύο πλευρές.

Όσον αφορά τη στρατιωτική διάσταση, το βασικό στοιχείο είναι ότι πρέπει να εξουδετερωθεί ο αποτρεπτικός παράγοντας που προκαλείται από μια ενδεχόμενη μαζική συμβατική επίθεση της επιτιθέμενης χώρας. Εάν αυτή η απειλή μπορεί να αντιμετωπιστεί κατάλληλα, η ανοικτή φάση της επίθεσης του υβριδικού πολέμου είναι απίθανο ακόμη και να αρχίσει. Η Ουκρανία θα μπορούσε να είναι σε θέση να αντιμετωπίσει εύκολα τα «μικρά πράσινα ανθρωπάκια», αν η αντίδρασή της δεν περιοριζόταν από τη ρωσική αποτροπή.

Η εξουδετέρωση της αποτροπής μπορεί να βασισθεί σε ισχυρές δυνατότητες αυτοάμυνας, ή σε συλλογική άμυνα. Είτε έτσι είτε αλλιώς, η άμυνα πρέπει να είναι αξιόπιστη, ισχυρή και ικανή να κινητοποιηθεί σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα. Το τελευταίο είναι ιδιαίτερα σημαντικό, διότι μια υβριδική επίθεση είναι πιο εύλωτη και πιο εύκολο να διαρραγεί την στιγμή που ξεκινά. Το σημείο καμπής είναι η εμφάνιση παράνομων ένοπλων σχηματισμών, είτε αυτοί είναι πολίτες είτε με στρατιωτική περιβολή, που ισχυρίζονται ότι είναι τοπικά μονάδες πολιτοφυλακής ή ξένοι εθελοντές. Εάν η υβριδική επίθεση καταφέρει να κερδίσει ορμή, η σταδιακή απώλεια του ελέγχου επί των

περιοχών στόχων, καθώς και των υποδομών ζωτικής σημασίας, είναι σχεδόν αναπόφευκτες, όπως αποδείχθηκε στην Ουκρανία. Εξυπακούεται ότι πρέπει να εκπονηθεί εκ των προτέρων ένα κατάλληλο νομικό πλαίσιο για τη λήψη των αναγκαίων μέτρων.

Για τις χώρες που εξαρτώνται από την εθνική άμυνα, ο ρεαλιστικός στόχος δεν είναι η ανάπτυξη δυνατοτήτων που να είναι σε θέση να αποκρούσει όλο το βάρος της επίθεσης μιας ισχυρότερης στρατιωτικά χώρας. Αντί αυτού, η εθνική άμυνα θα πρέπει να είναι σε θέση να αυξήσει το κόστος για τους επιτιθέμενους σε τέτοιο βαθμό που, ως ορθολογικοί δρώντες, θα απέχουν τελικά από τη λήψη στρατιωτικής δράσης.

Όπως αποδείχθηκε στην Ουκρανία, η νέα μορφή πολέμου δίνει μεγάλη έμφαση στον κυβερνοπόλεμο και τον ηλεκτρονικό πόλεμο. Ως εκ τούτου, η σύγχρονη και τεχνολογικά προηγμένη άμυνα στον κυβερνοχώρο και στις επικοινωνίες είναι καθοριστικής σημασίας. Ιδιαίτερη προσοχή θα πρέπει να καταβάλλεται στην εξασφάλιση διαύλων επικοινωνίας, από το υψηλότερο πολιτικό επίπεδο έως το τακτικό.

Ο υβριδικός πόλεμος βασίζεται στην εκμετάλλευση των αδυναμιών μιας χώρας, στις ρωγμές στο πολιτικό σύστημα, τη διοίκηση, την οικονομία και την κοινωνία της. Εάν ένας αντίπαλος δεν μπορεί να εντοπίσει επαρκείς αδυναμίες, τότε δεν μπορεί να ξεκινήσει επίθεση πλήρους κλίμακας. Ως εκ τούτου, η καλύτερη άμυνα κατά του υβριδικού πολέμου είναι η χρηστή διακυβέρνηση.

Ωστόσο, η χρηστή διακυβέρνηση πρέπει να ερμηνευθεί υπό την ευρεία της έννοια. Εκτός από μια δημοκρατική πολιτική δομή και καλή λειτουργία της δημόσιας διοίκησης, περιλαμβάνει το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τη διαφάνεια, την ελευθερία των μέσων ενημέρωσης, το κράτος δικαίου και την εγγύηση των δικαιωμάτων των εθνικών, θρησκευτικών και άλλων μειονοτήτων, προκειμένου να βελτιωθεί η εγχώρια δημοκρατική νομιμότητα και η υποστήριξη της κυβέρνησης, και ως εκ τούτου η ίδια η σταθερότητα του κράτους.

Ιδιαίτερη προσοχή πρέπει να δίνεται στην καταπολέμηση της διαφθοράς, σε όλα τα κρατικά και κοινωνικά επίπεδα. Η διαφθορά ήταν ένα από τα κύρια μέσα της διεύθυνσης της Ρωσίας στις πολιτικές, διοικητικές, οικονομικές δομές και δομές ασφαλείας της Ουκρανίας. Από τη σκοπιά της άμυνας κατά του υβριδικού πολέμου, ιδιαίτερης σημασίας είναι ο έλεγχος κατά της διαφθοράς των δημοσίων υπαλλήλων, καθώς και των μελών των ενόπλων δυνάμεων, της αστυνομίας και των υπηρεσιών ασφαλείας. Επιπλέον, με σκοπό

τον έγκαίριο εντοπισμό και την πρόληψη των προσπαθειών εχθρικής διείσδυσης, απαιτείται η ενίσχυση των δυνατοτήτων συλλογής πληροφοριών και αντικατασκοπείας μαζί με την κατάρτιση μιας καλά προετοιμασμένης στρατηγικής.

Ένα άλλο σημαντικό δίδαγμα που πρέπει να αντλήσουμε από τα γεγονότα στην Ουκρανία είναι ότι θα πρέπει να υπάρχει στη χώρα-στόχος, ένα κατάλληλο νομοθετικό πλαίσιο για την αποτελεσματική αντιμετώπιση αποσχιστικών τάσεων, αντισυνταγματικών πράξεων, και άλλων ενεργειών που μπορούν να χρησιμεύσουν ως βάση για τις προσπάθειες υβριδικού πολέμου από την επιτιθέμενη χώρα. Ωστόσο, πρέπει να διατηρηθεί η ισορροπία μεταξύ της διατήρησης των θεμελιωδών δημοκρατικών δικαιωμάτων και ελευθεριών και της ανάγκης για ενίσχυση της ασφάλειας.

Λόγω της ίδιας της φύσης της προπαρασκευαστικής φάσης του υβριδικού πολέμου που είναι κυρίως νόμιμη και ως επί το πλείστον συγκαλυμμένη, δεν είναι δυνατή η απόλυτη άμυνα. Ένας αποφασιστικός αντίπαλος θα είναι πάντα σε θέση να διεξάγει ορισμένες διπλωματικές και πληροφοριακές επιχειρήσεις, όπως οι εκστρατείες στα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Ωστόσο, ένα κράτος που λειτουργεί σωστά είναι σε θέση να κρατήσει μακριά αυτές τις ενέργειες, και η ευνομούμενη κοινωνία είναι ιδιαίτερα ανθεκτική σε αυτές.

Εκτός από όλα τα παραπάνω, θα πρέπει να ενισχυθεί η ανθεκτικότητα της κοινωνίας μιας χώρας έναντι των υβριδικών απειλών, κυρίως ως προς την παραπληροφόρηση, προπαγάνδα και ενέργειες σαμποτάζ. Ωστόσο, είναι σημαντικό να βρεθεί η σωστή ισορροπία, έτσι ώστε η ενίσχυση της ανθεκτικότητας, να μην παράγει παράνοια. Ένα πιο γενικό, αλλά όχι λιγότερο σημαντικό στοιχείο είναι ότι η εν λόγω κοινωνία πρέπει να έχει επίγνωση της σημασίας των αμυντικών δαπανών και να είναι σωστά ενημερωμένη για το σκοπό τους, προκειμένου να εξασφαλιστεί η αναγκαία και διαρκής δημόσια στήριξη. Αυτή η πτυχή είναι στενά συνδεδεμένη με την αρχή της χρηστής διακυβέρνησης. Συνολικά, μια ενημερωμένη, συνειδητή, συνεκτική και ευνομούμενη κοινωνία είναι η καλύτερη άμυνα κατά της απειλής του υβριδικού πολέμου.

(ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7ο

ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΣΥΣΤΗΜΑ

7.1 Οι Συνέπειες της Κρίσης για την Ουκρανία

7.1.1 Εσωτερικό Σκηνικό

Πέρα από την απώλεια της Κριμαίας, η σύγκρουση με τους αυτονομιστές που ακολούθησε είχε σαν αποτέλεσμα μια σημαντική περιφερειακή διάσπαση εντός της ουκρανικής πολιτείας και μια μεγάλη ανθρωπιστική κρίση. Σύμφωνα με στοιχεία του ΟΗΕ τουλάχιστο 9.000 έχουν χάσει μέχρι τώρα τη ζωή τους, περίπου 21.000 έχουν τραυματιστεί¹⁷⁰ ενώ περίπου 1.300.000 άνθρωποι από το Ντόνμπας έχουν εκτοπιστεί από τις εστίες τους και έχουν καταφύγει είτε στη Ρωσία είτε στο εσωτερικό της Ουκρανίας.

Το Κίεβο για να αποκαταστήσει την εθνική κυριαρχία στις de facto κατεχόμενες περιοχές θα πρέπει να βρει μια εξαιρετικά λεπτή ισορροπία. Από τη μια πλευρά θα πρέπει να επιδεικνύει επαρκές ενδιαφέρον για τη διαδικασία του Μινσκ προκειμένου να διατηρήσει τη διεθνή υποστήριξη και από την άλλη να αποφύγει ενέργειες που θα υπονόμευαν την εσωτερική υποστήριξη. Η νέα συνταγματική νομοθεσία που προσφέρει ένα βαθμό αποκέντρωσης στις ανατολικές περιοχές απέσπασε την προκαταρκτική έγκριση του κοινοβουλίου αλλά θεωρείται εξαιρετικά δύσκολο να εξασφαλιστεί η πλειοψηφία των δύο τρίτων που απαιτούνται για τη συνταγματική τροποποίηση.

Η πίεση του πολέμου και οι κοινοβουλευτικές εκλογές του 2014 έφεραν στην επιφάνεια αυξανόμενους τριγμούς στο συνασπισμό που ηγήθηκε της επανάστασης και ώθησε τον Ποροσένκο στην προεδρία. Ο πρωθυπουργός Αρσένι Γιάτσενιουκ επέκρινε τον πρόεδρο για τους όρους των συμφωνιών του Μινσκ. Η βασική πρόκληση για τον Ποροσένκο είναι η δημιουργία ενός συμπαγούς κυβερνητικού συνασπισμού, ένα έργο το οποίο στην ουσία είχαν να φέρουν σε πέρας όλοι οι προκάτοχοί του.

Πέρα από τη γεφύρωση του πολιτικού χάσματος, η ουκρανική ηγεσία αντιμετωπίζει την επιπρόσθετη δυσκολία της εμπέδωσης της ισχύος και εξουσίας της, οι οποίες είναι πιθανό να συνεχίσουν να αμφισβητούνται από την πανίσχυρη τάξη των μεγαλοεπιχειρηματιών. Ο ενεργός ρόλος των ολιγαρχών στη διεξαγωγή του πολέμου με τη

¹⁷⁰ UN News Center, 9 December 2015 Διαθέσιμο στο <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=52771#.VyTa-zB97IU>

χρηματοδότηση ομάδων πολιτοφυλακής, τους έχει κάνει ακόμη πιο ισχυρούς και την κεντρική εξουσία ακόμη πιο εξαρτημένη από αυτούς από ότι ήταν πριν την έναρξη της σύγκρουσης. Θεωρείται απίθανο οι ολιγάρχες απλώς να υποταχθούν στη θέληση του Κιέβου, ειδικότερα εάν η νομιμοποίηση της κυβέρνησης τίθεται σε κίνδυνο και οι πολιτικές της πλήττουν τα συμφέροντά των επιχειρήσεών τους¹⁷¹. Εκτός από τους ολιγάρχες οι ουκρανικές αρχές θα πρέπει να αντιμετωπίσουν και κάποια από τα πιο ριζοσπαστικά εθνικιστικά στοιχεία που είναι βέβαιο ότι θα αντισταθούν σε οποιαδήποτε κίνηση της κυβέρνησης για συμφιλίωση και συμβιβασμό με την ανατολή.

Όμως μακράν η μεγαλύτερη πρόκληση που αντιμετωπίζει η κυβέρνηση της είναι η κατάσταση της οικονομίας και η καταπολέμηση της διαφθοράς. Η οικονομία συρρικνώθηκε κατά 16% περίπου το 2014 και 2015 σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα. Από τη συνολική του ΑΕΠ, το 7% αποδίδεται στην απώλεια παραγωγής από τις κατεχόμενες περιοχές, το 6% στην απώλεια εμπορίου με τη Ρωσία και το 3% στην απώλεια ξένων επενδύσεων¹⁷². Το εθνικό νόμισμα χρύνια έχασε περισσότερο από 70% της αξίας του έναντι του δολαρίου τα τελευταία δύο χρόνια και η οικονομία της χώρας κατατάσσεται πέμπτη στη λίστα του Bloomberg με τις χειρότερες οικονομίες του κόσμου με βάση τον πληθωρισμό και την ανεργία. Το αρχικό πακέτο βοήθειας ύψους 17 δις \$ που δόθηκε από το ΔΝΤ στην Ουκρανία τον Απρίλιο του 2014 είχε κριθεί ανεπαρκές καθώς η κυβέρνηση της Ουκρανίας δήλωσε ότι θα χρειαζόταν επιπλέον 35 δις \$ για να καλύψει τις υποχρεώσεις της για το 2014 και 2015. Έτσι τον Φεβρουάριο του 2015 το ΔΝΤ ανακοίνωσε ένα 4ετές πρόγραμμα οικονομικής βοήθειας για την Ουκρανία συνολικού ύψους 40 δις \$ εκ των οποίων τα 17,5 δις \$ αφορούσαν άμεση οικονομική βοήθεια. Η ικανότητα της Ουκρανίας να διαχειριστεί ένα τόσο μεγάλο βάρος χρέους τίθεται υπό αμφισβήτηση και θα μπορούσε να σταθεί εμπόδιο για τη μελλοντική ανάπτυξη¹⁷³.

Η βοήθεια του ΔΝΤ προϋποθέτει την ικανότητα της Ουκρανίας να εφαρμόσει μια σειρά φιλόδοξων μεταρρυθμίσεων, συμπεριλαμβανομένων κάποιων που είναι βέβαιο ότι θα είναι εξαιρετικά επαχθείς και επώδυνες για το λαό, όπως περικοπές στα προγράμματα κοινωνικών δαπανών της κυβέρνησης, στα επιδόματα ενέργειας κλπ. Το κοινοβούλιο λόγω της λαϊκής δυσανεξίας για τις περικοπές θα δρα ως εμπόδιο για την ατζέντα μεταρρυθμίσεων της κυβέρνησης όπως έχει κάνει και μέχρι τώρα. Ήδη έχει δημιουργηθεί

¹⁷¹ Menon & Rumer, *Conflict in Ukraine*, σ. 149

¹⁷² Freedman, "Ukraine and the Art of Exhaustion", σ.

¹⁷³ Menon & Rumer, *Conflict in Ukraine*, σ. 150

πολιτική κρίση καθώς το Φεβρουάριο του 2016 παραιτήθηκε ο υπουργός οικονομικών, ενώ τον Απρίλιο παραιτήθηκε ο πρωθυπουργός Αρσένι Γιατσενιούκ και ορίστηκε από το κοινοβούλιο ως νέος πρωθυπουργός ο Βολοντίμιρ Γκρόισμαν.

Τέλος, παρατηρείται μια αυξανόμενη τάση για αποχώρηση μεταρρυθμιστών αξιωματούχων από την κυβέρνηση της Ουκρανίας. συμπεριλαμβανομένου του πρώην Γεωργιανού προέδρου Μιχαήλ Σαακασβίλι ο οποίος παραιτήθηκε από τη θέση του ως κυβερνήτης της περιοχής της Οδησσού. Αυτό το κύμα παραιτήσεων έχει εγείρει ανησυχίες σχετικά με τη δέσμευση της ουκρανικής κυβέρνησης για την καταπολέμηση της διαφθοράς. Πολλοί από τους Ουκρανούς μεταρρυθμιστές που παραιτούνται, έχουν εκφράσει την ίδια ανησυχία: ότι τα κατεστημένα συμφέροντα στο εσωτερικό της Ουκρανίας εμποδίζουν τις ουσιαστικές μεταρρυθμίσεις.

7.1.2 Το Δίπολο Ουκρανίας – Δύσης

Οι εσωτερικές προκλήσεις που αντιμετωπίζει η Ουκρανία είναι στενά συνδεδεμένες με το όχι λιγότερο δύσκολο διεθνές περιβάλλον που είναι βέβαιο ότι θα αντιμετωπίσει η Ουκρανία το επόμενο διάστημα. Κύριο θέμα είναι η διαταραγμένη και εντελώς μεταμορφωμένη σχέση της Ουκρανίας με τη Ρωσία από τη μια μεριά και η αβέβαιη σχέση της με την Ευρώπη και τις ΗΠΑ από την άλλη.

Αν και η επανάσταση στην Ουκρανία συνέβη υπό το σύνθημα της ευρωπαϊκής ενσωμάτωσης και η κρίση στις ρωσο-ουκρανικές σχέσεις προκλήθηκε από την προοπτική της Ουκρανίας να υπογράψει τη Συμφωνία Σύνδεσης με τη ΕΕ, η ένταξη της Ουκρανίας στην ΕΕ, τον τελικό στόχο της ευρωπαϊκής ενσωμάτωσης, παραμένει μακρινή προοπτική για τη χώρα. Ενώ η Συμφωνία Σύνδεσης δεν αποκλείει την ένταξη της Ουκρανίας στην ΕΕ, δεν προσφέρει και μια πορεία για την ένταξη. Στην καλύτερη των περιπτώσεων είναι μια διαδικασία η οποία θα μπορούσε να διαρκέσει για δεκαετίες, όπως γίνεται με την Τουρκία που υπέγραψε τη δική της συμφωνία με την Ευρώπη το 1963.

Έτσι η σχέση της Ουκρανίας με την Ευρώπη, τον άλλο πόλο πέρα από τη Ρωσία, είναι σε μεγάλο βαθμό αβέβαιη. Ενώ η Ευρώπη έχει υιοθετήσει ρητορικά την υπόθεση της ευρωπαϊκής ενσωμάτωσης της Ουκρανίας, δεν έχει δεσμευτεί για ένταξή της στην ΕΕ. Αν και η ΕΕ έχει υποσχεθεί να παράσχει σημαντική οικονομική βοήθεια συνολικού ύψους 15 δις \$ υπό μορφή επιχορηγήσεων, δανείων και εγγυήσεων για μια περίοδο αρκετών χρόνων,

αυτή η βοήθεια προϋποθέτει την εφαρμογή από την Ουκρανία των μεταρρυθμίσεων που υπαγορεύτηκαν από το ΔΝΤ¹⁷⁴.

Παρά τις καλύτερες προθέσεις τις Ευρώπης, η ικανότητά της να διατηρήσει τη βοήθεια και το ενδιαφέρον της για την Ουκρανία δεν θα πρέπει να θεωρείται δεδομένη. Πολλοί παράγοντες όπως η συνεχιζόμενη οικονομική δυσπραγία, οι περιορισμένοι πόροι, απαιτήσεις από τα πιο αδύναμα μέλη της ΕΕ και πολλαπλές γεωπολιτικές κρίσεις ειδικότερα στη Μέση Ανατολή παρουσιάζουν τον κίνδυνο να περιθωριοποιηθεί η Ουκρανία στην ατζέντα της ευρωπαϊκής πολιτικής. Επιπλέον, η ευρωπαϊκή αλληλεγγύη για την υποστήριξη της Ουκρανίας και ενώπιον των νέων ανησυχιών για την απειλή από τη Ρωσία, δείχνει ήδη σημάδια διάσπασης. Ενισχυτικό του φαινομένου αυτού είναι το γεγονός ότι η Ρωσία είναι πολύ πιο σημαντική για την Ευρώπη από ότι η Ουκρανία, τόσο οικονομικά και πολιτικά όσο και για το θέμα της ασφάλειάς της. Η δέσμευση της Ευρώπης για την Ουκρανία μπορεί να έρθει τελικά σε αντίθεση με την πραγματικότητα των πολιτικών, οικονομικών δεσμών και δεσμών ασφαλείας με τη Ρωσία, αφήνοντας την Ουκρανία να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις της κυρίως με τις δικές της δυνάμεις.

Το θέμα της σχέσης της Ουκρανίας με το NATO είναι ένα από τα πιο νευραλγικά θέματα για τη Μόσχα και ένα από τα πιο σημαντικά κίνητρα για τις ρωσικές ενέργειες. Αν και μετά τα γεγονότα στην ανατολική Ουκρανία το ποσοστό των Ουκρανών που θα υποστήριζαν την ένταξη στο NATO σε ένα ενδεχόμενο δημοψήφισμα φτάνει για πρώτη φορά το 60%, σε περίπτωση που αποτελέσει η ένταξη πολιτική επιλογή είναι βέβαιο ότι θα προκαλέσει διχαστικές τάσεις.

Επιπλέον, κατά τη διάρκεια της κρίσης οι ηγέτες του NATO δεν έχουν δείξει καθόλου ενδιαφέρον να προσφέρουν στην Ουκρανία την ιδιότητα μέλους. Ενώ έχουν καταδικάσει τις ενέργειες της Ρωσίας και έχουν προσφέρει σημαντική βοήθεια στην Ουκρανία για την ανασυγκρότηση των ενόπλων δυνάμεών της, οι ηγέτες του NATO έχουν καταστήσει σαφές ότι αποκλείεται μια στρατιωτική σύγκρουση με τη Ρωσία για την Ουκρανία. Αυτή η στάση επιβεβαιώθηκε στη Σύνοδο Κορυφής του NATO στην Ουαλία το Σεπτέμβριο του 2014. Η κρίση πιθανότατα θα μειώσει την επιθυμία του NATO να επεκτείνει την αμυντική του ομπρέλα πάνω από την Ουκρανία. Απέδειξε επίσης τον κίνδυνο που θα αντιμετώπιζε η συμμαχία αν είχε προσκαλέσει την Ουκρανία στις τάξεις της ως αποτέλεσμα της υπόσχεσης που δόθηκε στη Σύνοδο Κορυφής του Βουκουρεστίου το 2008. Ακόμη και οι πιο ένθερμοι υποστηρικτές της Ουκρανίας εντός του NATO δεν

¹⁷⁴ Menon & Rumer, *Conflict in Ukraine*, σ. 154

είναι έτοιμοι να διακινδυνεύσουν ένα πόλεμο με τη Ρωσία για να επιδείξουν την αφοσίωσή τους στην Ουκρανία¹⁷⁵.

7.1.3 Το Δίπολο Ουκρανίας – Ρωσίας

Η επανάσταση του Φεβρουαρίου του 2014 στο Κίεβο ήταν το πρώτο βήμα προς τη δημιουργία μιας νέας πολιτικής τάξης στην Ουκρανία και την αλλαγή γεωπολιτικού προσανατολισμού προς τη Δύση ο οποίος φαίνεται απίθανο να αντιστραφεί. Ωστόσο το κόστος για την Ουκρανία είναι ιδιαίτερα υψηλό καθώς απώλεσε την εδαφική της ακεραιότητα και την εθνική της κυριαρχία. Η Ρωσία απέτυχε τελικά στο στόχο της να εντάξει την Ουκρανία στην Ευρασιατική Οικονομική Ένωση αλλά κέρδισε την Κριμαία την οποία δεν προτίθεται να επιστρέψει, και διεκδικεί ένα ιδιαίτερο καθεστώς αυτονομίας για τις αυτονομιστικές περιοχές στο Ντόνμπας.

Η προφανής βάση για τη διευθέτηση του προβλήματος βρίσκεται στη συμφωνία Μινσκ II. Αν η συμφωνία ολοκληρωθεί με επιτυχία, η Μόσχα θα έχει πολύ λιγότερη ελευθερία δράσης, επιπλέον όμως δεν θα είναι οικονομικά υπεύθυνη για το οικονομικά κατεστραμμένο Ντόνμπας και θα έχει αρκετές πιθανότητες ελάφρυνσης των κυρώσεων. Αν αποτύχει, τα χέρια της Ρωσίας μένουν ελεύθερα, αλλά ίσως χρειαστεί να πληρώνει για πάντα για να διατηρήσει το προνόμιο αυτό, ενώ ορισμένες κυρώσεις είναι βέβαιο ότι θα παραμείνουν. Είτε έτσι είτε αλλιώς, η Ρωσία έχει πάρει αυτό που θέλει: Μια κατάσταση στην οποία η Ουκρανία δεν έχει αποτελεσματικό έλεγχο των ανατολικών περιοχών της, αλλά στην οποία οι περιφέρειες αυτές εξακολουθούν να έχουν στρατηγικές επιπτώσεις για το μέλλον της χώρας¹⁷⁶.

7.2 Οι συνέπειες της Κρίσης για τη Ρωσία

7.2.1 Εσωτερικό Σκηνικό

Εσωτερική πολιτική οχύρωση

Στο εσωτερικό πολιτικό σκηνικό η κρίση στην Ουκρανία είχε σαν αποτέλεσμα την συσπείρωση της κοινής γνώμης γύρω από τα μηνύματα του Κρεμλίνου για την αναγέννηση της Ρωσίας ως μεγάλη δύναμη, ισχυρό πατριωτισμό και επεκτατικά οράματα εθνικής αλληλεγγύης, θέματα που προωθούνταν ενεργά από την πλειονότητα των ρωσικών

¹⁷⁵ Menon & Rumer, *Conflict in Ukraine*, σ. 152

¹⁷⁶ Kofman, "Don't Doubt the Ceasefire"

μέσων ενημέρωσης. Το κύριο μήνυμα που εκπέμπεται από αυτά και ειδικότερα τα κρατικά κανάλια της τηλεόρασης είναι ότι η Ρωσία του Πούτιν μπήκε σε ένα στάδιο ιδεολογικού, πολιτικού και γεωπολιτικού ανταγωνισμού με τη Δύση¹⁷⁷.

Η επανεκλογή του Πούτιν είχε συνοδευτεί με μια σειρά νομοθετικών και διοικητικών μέτρων για τον περιορισμό των πολιτικών ελευθεριών και την ελαχιστοποίηση της ξένης και ιδιαίτερα της δυτικής επιρροής στην ρωσική εσωτερική πολιτική. Πολλές απ' αυτές τις ενέργειες έγιναν για να δοθεί έμφαση στα κακοήθη αποτελέσματα της ανάμιξης της Δύσης στη ρωσική πολιτική και κοινωνική ζωή καθώς και στη διαφορά μεταξύ των υγιών εθνικών παραδόσεων της Ρωσίας και των προβληματικών ξένων επιρροών. Ήταν λοιπόν επόμενο να ξεσπάσει ένα ακόμη εντονότερο αντιδυτικό αίσθημα μετά την προσάρτηση της Κριμαίας και την έντονα αρνητική αντίδραση που προκάλεσε στις δυτικές πρωτεύουσες.

Οικονομική Ύφεση και Οικονομικός Εθνικισμός

Οι οικονομικές κυρώσεις που επιβλήθηκαν από τη Δύση φέρεται να έχουν κοστίσει μέχρι τώρα στη Ρωσική οικονομία περίπου 100 δις \$¹⁷⁸. Πιο συγκεκριμένα, οι κυρώσεις έχουν επηρεάσει αρνητικά την οικονομική δραστηριότητα, τις επενδύσεις και κυρίως την πρόσβαση ρωσικών εταιρειών στο διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα, γεγονός που υποχρεώνει το κράτος να αναλαμβάνει τη διασφάλιση της πιστοληπτικής τους ικανότητας και την ικανοποίηση των δανειακών τους οφειλών, χρησιμοποιώντας μέρος από τα τεράστια συναλλαγματικά αποθέματα που διαθέτει.

Όμως ήταν η πτώση της τιμής του πετρελαίου που επέδρασε καταλυτικά στην οικονομία μιας χώρας, που εκτός από συγκεντρωτική, εξαρτά κοντά στο 70% των εσόδων της από τις εξαγωγές υδρογονανθράκων. Το ΑΕΠ της χώρας συρρικνώθηκε κατά 3,8% το 2015 και προβλέπεται νέα πτώση κατά 0,7% το 2016 για να επιστρέψει σε θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης από το 2017 και μετά¹⁷⁹. Η διαφυγή κεφαλαίων εκτιμάται στα 150 δις \$ το 2014 και 100 δις \$ το 2015. Ο πληθωρισμός έφτασε το 15% το 2015 με αποτέλεσμα τη μείωση του βιοτικού επιπέδου και την αύξηση του πληθυσμού που ζει κάτω από το όριο της φτώχειας. Ως αποτέλεσμα οι αμυντικές δαπάνες άρχισαν να νιώθουν την πίεση και περικόπηκαν κατά 5,3% για το 2016, για πρώτη φορά από το 2008.

¹⁷⁷ Menon & Rumer, *Conflict in Ukraine*, σ. 87-89

¹⁷⁸ Freedman, "Ukraine and the Art of Exhaustion", σ. 92

¹⁷⁹ <http://data.worldbank.org/country/russian-federation>

Μετά την κρίση στην Ουκρανία η Ρωσία στρέφεται πλέον προς την αυτάρκεια ως αντιστάθμισμα έναντι της οικονομικής πίεσης της Δύσης και επιδιώκει να βρει τρόπους για να μειωθεί η έκθεσή της στη δυτική οικονομική επιρροή¹⁸⁰. Στον τομέα της αμυντικής βιομηχανίας, η απαγόρευσης πώλησης στρατιωτικού υλικού στη Ρωσία, δυνάμωσε το επιχείρημα για την εγχώρια αυτάρκεια στην παραγωγή οπλικών συστημάτων. Όπως υποστήριξε ο Αντιπρόεδρος της κυβέρνησης αρμόδιος για θέματα αμυντικής βιομηχανίας, Ντμίτρι Ρογκόζιν, οι κυρώσεις θα ενδυνάμωναν την αμυντική βιομηχανία η οποία ήταν απολύτως ικανή στην ανάπτυξη και παραγωγή υποκατάστατων για τα εισαγόμενα οπλικά συστήματα. Ο πρωθυπουργός Μεντβέντεφ δήλωσε επίσης ότι οι δυτικές κυρώσεις ανάγκαζαν τη Ρωσία να μειώσει την εξάρτησή της από τις ξένες εισαγωγές και να αναπτύξει εγχώρια υποκατάστατα. Ο πρόεδρος Πούτιν διέταξε την κυβέρνηση να λάβει τα αναγκαία μέτρα για την ώθηση των εγχώριων παραγωγικών φορέων στην παραγωγή βιομηχανικών και αγροτικών προϊόντων που θα υποκαθιστούσαν τις εισαγωγές.

Απομένει να φανεί πόσο επιτυχής θα είναι η ρωσική κυβέρνηση στο σχεδιασμό, εφαρμογή και διατήρηση αυτής της νέας πορείας της αυτάρκειας και της απομόνωσης από τη Δύση, που είναι γεμάτη από τεχνολογικές, οικονομικές και πολιτικές προκλήσεις και έχει μακροπρόθεσμο αντίκρισμα.

Η αναζήτηση για ένα νέο ιδεολογικό υπόβαθρο

Τα δύο πιο εμφανή ιδεολογικά ρεύματα που αναδύθηκαν από την κρίση είναι ο Ευρασιανισμός και η ιδέα του «Ρωσικού Κόσμου»¹⁸¹. Και τα δύο ρεύματα δεν είναι καινούρια αλλά έχουν βαθιές ρίζες στην ιστορία της Ρωσίας και αναγεννήθηκαν μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ. Μέχρι πρόσφατα όμως είχαν τεθεί στο περιθώριο της πολιτικής και ιδεολογικής συζήτησης στη Ρωσία καθώς το Κρεμλίνο ακολουθούσε, κατά το μεγαλύτερο μέρος, μια πορεία που προωθούσε την ανάπτυξη στενότερων σχέσεων με την Ευρώπη και τις ΗΠΑ. Η κρίση στην Ουκρανία άλλαξε την κατάσταση και τα δύο ρεύματα μετακινήθηκαν πιο κοντά προς την επικρατούσα τάση της πολιτικής και ιδεολογικής συζήτησης.

Ο Ευρασιανισμός υποστηρίζει ότι η Ρωσία αντιπροσωπεύει ένα ξεχωριστό πολιτισμό που δεν ανήκει στην Ευρώπη αλλά αντίθετα είναι το προϊόν της μογγολικής κατοχής της Ρωσίας και είχε σαν αποτέλεσμα μια ειδική σχέση μεταξύ σλαβικών και τουρκικών λαών. Αυτές οι ιδέες και οι σύγχρονες ερμηνείες τους περιλαμβάνουν την

¹⁸⁰ Menon & Rumer, *Conflict in Ukraine*, σ. 90-93

¹⁸¹ Menon & Rumer, *Conflict in Ukraine*, σ. 93-96

απόρριψη της δυτικής φιλελεύθερης τάξης και προώθηση μιας ευρασιατικής αυτοκρατορίας η οποία θα χρησιμεύσει ως πηγή ισχύος για τη Ρωσία και επιστροφή στο μεγαλείο.

Όντας ασαφής γεωγραφικά και πολιτικά, ο Ρωσικός Κόσμος μπορεί να περιγραφεί καλύτερα ως μια πολιτιστική έννοια, πέρα από μια ομάδα περιοχών και χωρών που κατοικούνται από Ρώσους ή περιοχών όπου η ρωσική γλώσσα και πολιτισμός παίζουν κυρίαρχο ρόλο στη ζωή του τοπικού πληθυσμού. Είναι αναμφισβήτητα μια πιο δυναμική εκδοχή της μακροχρόνιας κεντρικής ιδέας της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής, της προστασίας δηλαδή των δικαιωμάτων των Ρώσων και ρωσόφωνων στο εξωτερικό και ειδικότερα σε περιοχές της πρώην ΕΣΣΔ. Οι δυτικές αξίες και φιλελεύθερες παραδόσεις αντιμετωπίζονται από τους υποστηρικτές του Ρωσικού Κόσμου στην καλύτερη περίπτωση ως εσφαλμένες και ξένες προς αυτόν, στη χειρότερη δε ως εχθρικές. Η ιδέα του Ρωσικού Κόσμου κέρδισε έδαφος ως ένα επιχείρημα για την προσάρτηση της Κριμαίας, για τη διατήρηση της Ουκρανίας στη ρωσική τροχιά και για την υποστήριξη των αυτονομιστών στην ανατολική Ουκρανία.

7.2.2 Το Δίπολο Ρωσίας – Δύσης

Η κρίση στην Ουκρανία έφερε τις σχέσεις ΗΠΑ-Ρωσίας σε επίπεδα που δεν έχουμε δει από τον Ψυχρό Πόλεμο, αν και η σχέσεις αυτές ήδη αντιμετώπιζαν δυσκολίες από την περίοδο 2011-2012. Η δυσαρέσκεια της Ρωσίας για την τάση της Ουάσιγκτον για στρατιωτικές παρεμβάσεις και αλλαγή καθεστώτων, σε συνδυασμό με τη διαιώνιση μιας NATO-κεντρικής ευρωπαϊκής τάξης ασφαλείας από την οποία η Ρωσία παραμένει συστηματικά αποκλεισμένη, έχουν τροφοδοτήσει την εχθρότητα προς τις ΗΠΑ μεταξύ των ανώτερων κλιμάκων της ρωσικής ελίτ, η οποία υπερβαίνει τις διαφωνίες σχετικά με συγκεκριμένα ζητήματα. Η παρέμβαση της Ρωσίας στην Ουκρανία αποτέλεσε έτσι μια προειδοποίηση ότι η Μόσχα είναι απρόθυμη να δεχθεί υπαγορεύσεις από τη Δύση, ιδιαίτερα στη γειτονιά της, και ότι η ίδια η Ρωσία θεωρεί ότι βρίσκεται έξω από τη Δύση, ως μέρος ενός ξεχωριστού ευρασιατικού πολιτισμού και γεωπολιτικού μπλοκ. Όσο η Ρωσία αυτοπροσδιορίζεται σε αντίθεση με τη Δύση και αντιλαμβάνεται τη σχέση με όρους αντιπαράθεσης όρους, καθετί περισσότερο από μια περιορισμένη συνεργασία είναι απίθανο. Από την άλλη πλευρά, για τις ΗΠΑ, η προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία αμφισβήτησε δύο βασικές υποθέσεις στις οποίες είχε βασιστεί η πολιτική των ΗΠΑ προς την Ευρώπη στη μεταψυχροπολεμική εποχή: (1) ότι η Ευρώπη είναι ουσιαστικά σταθερή

και ασφαλής, απελευθερώνοντας έτσι τις ΗΠΑ ώστε να επικεντρωθούν με μεγαλύτερη προσοχή σε άλλες περιοχές, κυρίως στην Ασία και τη Μέση Ανατολή, και (2) ότι η Ρωσία είχε γίνει περισσότερο εταίρος παρά αντίπαλος¹⁸².

Κάποιοι αναλυτές υποστηρίζουν ότι διανύουμε μια δεύτερη εποχή ψυχρού πολέμου έστω και με πολύ διαφορετικές συνθήκες. Είναι αλήθεια ότι το NATO αναγνωρίζει πλέον επίσημα την επιθετικότητα της Ρωσίας ως απειλή ενώ στη νέα στρατηγική εθνικής ασφαλείας της Ρωσίας, για πρώτη φορά αναγνωρίζεται το NATO ως απειλή για τη χώρα¹⁸³. Οι ΗΠΑ έχουν πλέον μεταφέρει το βάρος τους στην Ευρώπη στην προσπάθειά τους για τήρηση ενότητας στη συμμαχία και τη διασφάλιση των μελών της στην Ανατολική Ευρώπη. Επανέρχεται λοιπόν στο προσκήνιο μια ιδιότυπη νέα μορφή της πολιτικής της ανάσχεσης έστω και σε πολύ μικρότερη κλίμακα και με διαφορετικούς όρους. Αν και τα κανάλια διαλόγου παραμένουν ανοιχτά (τον Απρίλιο του 2016 συνεδρίασε για πρώτη φορά μετά από δύο χρόνια το Συμβούλιο NATO-Ρωσίας), οι σοβαρές διαφωνίες εξακολουθούν να υπάρχουν και θα χρειαστεί ιδιαίτερη προσπάθεια για να αποφευχθούν οι εντάσεις.

Με την επέμβασή της στη Συρία, η Ρωσία επιδίωξε πέρα από τα γεωπολιτικά της συμφέροντα στη Μέση Ανατολή, να αποσπάσει την προσοχή της Δύσης από το θέμα της Ουκρανίας, να βγει από την απομόνωση και να καταστεί ισότιμος εταίρος της Δύσης στην επίλυση σοβαρών προβλημάτων ασφαλείας. Αν και υπήρξαν σοβαρές διαφωνίες και η Δύση έδειξε μεγάλη καχυποψία έναντι της Ρωσίας, αναγνώρισε ότι αυτή μπορεί να αποτελέσει μέρος της λύσης του προβλήματος.

Μέχρι τώρα η κυβέρνηση Ομπάμα όχι μόνο έχει απορρίψει ουσιαστικά τον Πούτιν και τη Ρωσία, αλλά και η ίδια η Ρωσία βλέπει όλο και λιγότερο ανάγκη συνεργασίας με τις Ηνωμένες Πολιτείες σήμερα. Μετά την εκλογή του Ντόναλντ Τράμπ ωστόσο, είναι πιθανό ότι τα δύο κράτη θα έχουν συμφέρον να βρουν ένα σταθερό *modus vivendi* που να διευκολύνει τη Ρωσία στην αντιμετώπιση των οικονομικών προκλήσεων της και τις Ηνωμένες Πολιτείες να εξασφαλίσουν την υποστήριξη της Ρωσίας για τους στόχους ασφάλειας στη Μέση Ανατολή και την Ασία-Ειρηνικό. Όποιο και αν είναι το νέο πλαίσιο

¹⁸² F. Stephen Larrabee, Peter A. Wilson, John Gordon IV, "The Ukrainian Crisis and European Security: Implications for the United States", *RAND*, 2015

¹⁸³ Olga Oliker, "Unpacking Russia's New National Security Strategy", *Center for Strategic and International Studies*, 7 January 2016
<http://csis.org/publication/unpacking-russias-new-national-security-strategy>

για τις σχέσεις, είναι πιθανό να δείχνει αρκετά διαφορετικό από αυτό που επικράτησε τις δύο τελευταίες δεκαετίες.

Οι σχέσεις ΕΕ-Ρωσίας έχουν επίσης υποφέρει κατά τη διάρκεια της κρίσης στην Ουκρανία, αλλά η εικόνα περιπλέκεται από τις εκτεταμένες οικονομικές σχέσεις με τη Ρωσία ορισμένων κρατών μελών της ΕΕ (κυρίως στη Δυτική Ευρώπη) και την σε μεγάλο βαθμό ενεργειακή εξάρτηση της ΕΕ από τη Ρωσία. Η Ευρώπη παραμένει διαιρεμένη για τη Ρωσία, με αρκετές δυτικοευρωπαϊκές κυβερνήσεις και εταιρείες να επιδιώκουν ένα τέλος στην επιβολή κυρώσεων και την αποκατάσταση των εμπορικών και επενδυτικών σχέσεων. Ο πιο σημαντικός παίκτης σε αυτή την υπόθεση παραμένει η Καγκελάριος Άνγκελα Μέρκελ της Γερμανίας η οποία, ζήτησε τη διατήρηση των κυρώσεων μέχρι η Ρωσία να εκπληρώσει πλήρως τις υποχρεώσεις της στην Ουκρανία και μέχρι τώρα έχει καταφέρει να διατηρήσει την ενότητα στο εσωτερικό της ΕΕ. Όσο όμως παρατείνεται η κρίση τόσο δυσκολότερο γίνεται το έργο της και αυτή την ενότητα θα επιδιώξει να διασπάσει η Ρωσία. Τέλος η ΕΕ θα επιδιώξει τη μερική ανεξάρτησή της στον ενεργειακό τομέα από τη Ρωσία, αναζητώντας νέους ενεργειακούς διαδρόμους.

7.2.3 Το Δίπολο Ρωσίας – Κίνας

Καθώς οι σχέσεις της με τη Δύση έχουν επιδεινωθεί, η Ρωσία έχει στραφεί εμφανώς ανατολικά και ιδιαίτερα προς την Κίνα. Αυτή η γεωπολιτική προσαρμογή της χώρας ήταν σε εξέλιξη από το 2012, αλλά επιταχύνθηκε στις αρχές του 2014 μετά την επιβολή των δυτικών κυρώσεων. Το Μάιο του 2014 η Ρωσία και η Κίνα υπέγραψαν συμφωνία 400 δις \$ για την παροχή φυσικού αερίου για τριάντα έτη στην Κίνα. Η Μόσχα και το Πεκίνο δεσμεύτηκαν επίσης να διπλασιάσουν το διμερές εμπόριο τους στα 200 δις \$ μέχρι το 2020, δηλαδή, περίπου το μισό των τρεχουσών συναλλαγών τους με την ΕΕ¹⁸⁴. Οι συμφωνίες που υπογράφηκαν το 2014 αποτελούν το επίκεντρο της νέας πολιτικής του Πούτιν. Όταν ο αγωγός “Power of Siberia” στην ανατολική Κίνα φτάσει την πλήρη χωρητικότητά του θα μπορεί να διοχετεύει αέριο όσο το ένα τέταρτο των ρωσικών εξαγωγών στην ΕΕ το 2013. Αν κατασκευαστεί και ο δεύτερος αγωγός στη δυτική Κίνα, τότε το σύνολο του αερίου θα έφτανε το 40% των εξαγωγών προς την ΕΕ. Όμως αυτό είναι ένα μακροχρόνιο σχέδιο που περιλαμβάνει πολλά εμπόδια. Η μεταφορά του κέντρου βάρους της βιομηχανίας αερίου από το δυτικό τμήμα της Ρωσίας προς ανατολάς, είναι μια γιγάντια προσπάθεια και απαιτεί τη δημιουργία μιας βιομηχανίας από το μηδέν. Επιπλέον

¹⁸⁴ Trenin, “The Ukraine Crisis and the Resumption of Great Power Rivalry”

το τεράστιο κόστος της επένδυσης (55 δις \$ μόνο για το ανατολικό τμήμα) και σε συνδυασμό με τη δυσκολία πρόσβασης στις χρηματοπιστωτικές αγορές καθιστούν αμφίβολη την υλοποίηση του σχεδίου¹⁸⁵.

Παρά τα προβλήματα αυτά, η στροφή του Πούτιν προς την Κίνα αντιπροσωπεύει μια σημαντική αλλαγή στη ρωσική πολιτική, και η σημασία της δεν πρέπει να υποτιμάται. Στον τομέα της ενέργειας, η Ρωσία και η Κίνα είναι οι φυσικοί εταίροι. Η Ρωσία έχει άφθονες πηγές φυσικού αερίου και πετρελαίου, ενώ η Κίνα μεγάλες ενεργειακές ανάγκες. Αυτή η επέκταση των ενεργειακών δεσμών είναι βέβαιο ότι θα έχει αντίκτυπο στις πολιτικές σχέσεις, δημιουργώντας νέες αλληλεξαρτήσεις.

Ταυτόχρονα, δεν πρέπει κάποιος να υπερβάλλει για τη φύση της επέκτασης των δεσμών μεταξύ της Μόσχας και του Πεκίνου. Η Κίνα επιδίωξε να εκμεταλλευτεί την αποξένωση της Ρωσίας από τις ΗΠΑ και την ΕΕ για να κερδίσει μια καλύτερη συμφωνία στις ενεργειακές σχέσεις της με τη Ρωσία. Ως αποτέλεσμα, η Gazprom έχει δεχθεί μια συμφωνία για τις μελλοντικές εξαγωγές φυσικού αερίου με όρους πολύ ευνοϊκούς για την Κίνα. Όσο στενότερη η σχέση μεταξύ της Μόσχας και του Πεκίνου, τόσο περισσότερο θα πρέπει η Ρωσία να λαμβάνει υπόψη τα συμφέροντα της Κίνας. Αυτή η κατάσταση, στην οποία η Ρωσία θα εξαρτηθεί πολύ περισσότερο από την Κίνα από ό,τι το αντίστροφο, θα δώσει στην Κίνα πρόσβαση στους φυσικούς και στρατιωτικούς-τεχνολογικούς πόρους της Ρωσίας, και μια θέση de facto ηγεμονίας στην ανατολική, βόρεια και κεντρική Ευρασία. Η επίτευξη μιας τέτοιας δεσπόζουσας θέσης θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια ποιοτική αλλαγή στην εξωτερική πολιτική της Κίνας.

Από την άλλη μεριά, η Ρωσία και η Κίνα μοιράζονται κοινά συμφέροντα στον περιορισμό της πρόσβασης των ΗΠΑ στην Ασία, αλλά υπάρχουν αντικειμενικοί περιορισμοί σ' αυτή την εταιρική σχέση καθώς η Ρωσία είναι πλέον κατώτερος εταίρος. Λαμβάνοντας υπόψη τις μεγάλες επενδύσεις της στην οικονομία των ΗΠΑ, το Πεκίνο θα επιδιώξει να κρατήσει την πόρτα ανοιχτή σε συνεργασία με τις Ηνωμένες Πολιτείες και να μην καταστρέψει την επαφή με την Ουάσιγκτον.

7.3 Οι συνέπειες της Κρίσης στο «Εγγύς Εξωτερικό» της Ρωσίας

¹⁸⁵ Larrabee, Wilson, Gordon, "The Ukrainian Crisis and European Security: Implications for the United States"

Αν και όλα τα πρώην σοβιετικά κράτη θέλουν να είναι ελεύθερα να ακολουθήσουν τη δική τους ανεξάρτητη εσωτερική και εξωτερική πολιτική, τα πιο πολλά αν όχι όλα εξαρτώνται σε κάποιο βαθμό από την καλή θέληση της Ρωσίας¹⁸⁶. Για κάποια κράτη όπως το Καζακστάν όπου οι Ρώσοι αποτελούν το ένα τέταρτο του πληθυσμού, η διατήρηση καλών σχέσεων και οικονομικών και πολιτικών δεσμών με τη Ρωσία είναι θέμα εθνικής επιβίωσης. Για άλλα κράτη όπως το Τατζικιστάν που είναι φτωχό χωρίς τους φυσικούς πόρους του Καζακστάν και δίπλα σε μια ασταθή χώρα όπως το Αφγανιστάν, η Ρωσία είναι πηγή του 50% του ΑΕΠ, κυρίως από τα εμβάσματα που στέλνουν εργάτες που εργάζονται στη Ρωσία. Για τη Λευκορωσία που απολαμβάνει τις ρωσικές επιδοτήσεις με τη μορφή φτηνού αερίου, φτηνού πετρελαίου και φτηνών δανείων, η σχέση με τη Ρωσία είναι επίσης κομβική. Για την Αρμενία με τους ιστορικούς εχθρούς της την Τουρκία και το Αζερμπαϊτζάν να την περιβάλλουν, η Ρωσία είναι πηγή στρατηγικής ασφάλειας και οικονομικής βοήθειας.

Η αποφασιστικότητα της Ρωσίας εμφανίζεται ως πρόβλημα για πολλούς. Η Αρμενία διαπραγματεύονταν τη δική της συμφωνία με την ΕΕ, αλλά μετά από τη ρωσική πίεση αναγκάστηκε να αλλάξει πορεία και συμφώνησε να ενταχθεί στην Τελωνειακή Ένωση. Το Καζακστάν έχει ενταχθεί στην Τελωνειακή Ένωση αλλά δυσσαρεστήθηκε με τους όρους και τις συνέπειες της ένταξης. Η Κιργισία εντάχθηκε το 2015 αλλά προειδοποίησε ότι δεν θα συμμορφωθεί με τους όρους της μέχρι το 2020. Ακόμη και η Λευκορωσία που εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη Ρωσία για την οικονομική της βιωσιμότητα, μαζί με το Καζακστάν δεν υπέκυψαν στις ρωσικές απαιτήσεις για να περιορίσουν τις εισαγωγές από την Ουκρανία.

Όντας σε αδυναμία να αποφύγουν τη ρωσική πίεση, οι στενοί οικονομικοί και πολιτικοί δεσμοί είναι μια αναγκαιότητα για πολλούς ηγέτες αυτών των κρατών, οι οποίοι είτε χρειάζονται φτηνό ρωσικό αέριο που πωλείται με ειδική έκπτωση στα μέλη της Τελωνειακής Ένωσης, είτε, απομονωμένοι από τη Δύση λόγω αντιδημοκρατικών πρακτικών, στηρίζονται στη Ρωσία για πολιτική υποστήριξη, είτε όπως στην περίπτωση της Αρμενίας βλέπουν τη Ρωσία ως τον αναγκαίο γεωπολιτικό εταίρο σε μια δύσκολη γειτονιά. Μια κακή σχέση με τη Ρωσία δεν αποτελεί επιλογή γι αυτούς. Αλλά η κρίση στην Ουκρανία, η προσάρτηση της Κριμαίας και η αυτονομιστική σύγκρουση στην ανατολική Ουκρανία θα τροφοδοτήσει αναμφίβολα δυσaréσκεια για τη Ρωσία και την πολιτική της μεταξύ των ευάλωτων γειτόνων της.

¹⁸⁶ Menon & Rumer, *Conflict in Ukraine*, σ. 99-100

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8ο

ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο στρατηγικός προσανατολισμός της Ουκρανίας επιφέρει γεωπολιτικές συνέπειες για την τάξη και την ισορροπία δυνάμεων στην Ευρώπη. Χωρίς την Ουκρανία, τα σχέδια της Ρωσίας για την Ευρασιατική Οικονομική Ένωση, το σύγχρονο γεωπολιτικό εργαλείο της Μόσχας, θα έδειχναν μάταια. Για την ΕΕ από την άλλη πλευρά, η απώλεια της Ουκρανίας στη ρωσική σφαίρα επιρροής θα ακύρωνε την Ανατολική πολιτική της, θα μείωνε την αποτελεσματικότητα της ήπιας ισχύος της στην περιφέρειά της και θα έθετε την πολιτική της ΕΕ στην περιφέρειά της υπό τους όρους των γεωπολιτικών επιλογών της Ρωσίας. Ο θρίαμβος της λογικής «μηδενικού αθροίσματος» στο παραπάνω αφήγημα είναι εμφανής. Εξακολουθεί να παραμένει ωστόσο πολύ σημαντική.

Η συζήτηση για το Euromaidan έλαβε αντικρουόμενα αφηγήματα στη Ρωσία και τη Δύση. Ενώ το Euromaidan θεωρήθηκε από τη δυτική κοινότητα ως κατακραυγή του ουκρανικού λαού εναντίον μιας αντιευρωπαϊκής, επιβεβλημένης από τη Μόσχα απόφασης που υπονόμει το δικαίωμα των Ουκρανών να επιλέξουν ελεύθερα τον προσανατολισμό της χώρας τους, το αφήγημα της Μόσχας έκανε λόγο για μια ενορχηστρωμένη από τη Δύση «έγχρωμη επανάσταση» για να αποσταθεροποιήσει και να ανατρέψει τη δημοκρατικά εκλεγμένη φιλορωσική κυβέρνηση στην Ουκρανία. Τα δύο αντικρουόμενα αφηγήματα σχετικά με τις ρίζες και την εξέλιξη της ουκρανικής κρίσης είναι ενδεικτικά των διαφορετικών διαδρομών της Ρωσίας και της Δύσης σχετικά με την ίδια την ευρωπαϊκή ασφάλεια.

Η Ουκρανία είναι μια εύθραυστη χώρα με κακή διακυβέρνηση που αγωνίζεται να επιβιώσει και βρέθηκε να σπαράσσεται από δυνάμεις μετατόπισης τεκτονικών πλακών. Από τη μια πλευρά ήταν η συρρικνούμενη πλάκα του Ρωσικού κράτους και από την άλλη πλευρά η επεκτεινόμενη πλάκα της Ευρωατλαντικής κοινότητας. Αντίθετα όμως από τις άλλες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης που είχαν σαφή δυτικό προσανατολισμό στη μετασοβιετική εποχή, στην Ουκρανία δεν υπήρχε τέτοια συναίνεση. Παρά την επιθετικότητα των εθνικιστικών επιδιώξεων υπέρ της ευρωπαϊκής επιλογής, ένα σημαντικό μέρος του πληθυσμού προσπάθησε να διατηρήσει τους ιστορικούς δεσμούς με τη Ρωσία. Το θέμα εδώ δεν ήταν η κυρίαρχη επιλογή της Ουκρανίας να αποφασίσει, αλλά η αναγνώριση ότι αναφορικά με τις προσδοκίες ένταξης στην ΕΕ και ακόμη περισσότερο στο ΝΑΤΟ, η κοινωνία ήταν διαιρεμένη.

Ομοίως, το ζήτημα δεν ήταν τόσο το γεγονός και μόνο της προώθησης της ΕΕ ανατολικά, αλλά η αναγνωρισμένη αποτυχία της να διαπραγματευτεί τους όρους της προώθησης αυτής σε μια προφανώς διεκδικούμενη περιφέρεια. Η Δύση υποτίμησε τη σημασία της Ουκρανίας για τον Πούτιν και την προθυμία του να σπάσει τους κανόνες του διεθνούς συστήματος, προκειμένου να αποφύγει αυτό που έβλεπε ως απειλή για την εθνικά συμφέροντα της Ρωσίας.

Είναι αλήθεια ότι η επέκταση του NATO συνέβαλε σε ένα επικίνδυνο γεωπολιτικό ανταγωνισμό για επιρροή στις χώρες δυτικά και νότια της Ρωσίας, και πάνω απ' όλα στην Ουκρανία. Η ρωσική πολιτική ελίτ είναι σχεδόν ομόφωνη στην προβολή του NATO ως την πιο σοβαρή απειλή για την ασφάλεια της Ρωσίας και μια άμεση πρόκληση για τα συμφέροντά της ως μεγάλη δύναμη. Ομοίως βλέπει τη διεύρυνση ως άδικη και περιττή εισβολή στη ρωσική νόμιμη σφαίρα επιρροής, και την επέκταση της ΕΕ και προώθηση της δημοκρατίας ως δούρειους ίππους για το NATO και τη Δυτική ηγεμονία στο μετασοβιετικό χώρο. Όπως αποδείχθηκε, η διεύρυνση του NATO τελικά προσέκρουσε στην αντισταθμιστική δύναμη μιας αναγεννημένης Ρωσίας με υπεροχή σκληρής ισχύος κατά μήκος των συνόρων της. Το έπραξε πρώτα στη Γεωργία το 2008, και το έπραξε και πάλι στην Ουκρανία το 2014.

Η κρίση στην Ουκρανία οδήγησε τη Ρωσία να αμφισβητήσει ανοιχτά τις, μετασοβιετικές διευθετήσεις στην Ευρώπη μετά τον Ψυχρό Πόλεμο, τις οποίες ο Πούτιν ήρθε πλέον ανοιχτά να απορρίψει. Το όραμα μιας Ευρώπης ενιαίας και ελεύθερης με ειρήνη στο εσωτερικό της και τους γείτονες, που οδηγούσε τις ΗΠΑ και την Ευρώπη στην αναζήτηση της νέας τάξης ασφάλειας στην ήπειρο, υπέστη την πιο σοβαρή δοκιμασία. Η Μόσχα έχει ήδη αλλάξει τα σύνορα της Ρωσίας με την προσθήκη μέρους ενός γειτονικού κράτους στη Ρωσική Ομοσπονδία. Ο Πούτιν υιοθέτησε δημοσίως την υπόθεση της προστασίας του διασκορπισμένου ρωσικού λαού, η οποία στέλνει ένα μήνυμα σε χώρες με σημαντικούς εθνοτικά ρωσικούς ή ρωσόφωνους πληθυσμούς.

Ως αποτέλεσμα, το status quo μετά τον Ψυχρό Πόλεμο στην Ανατολική Ευρώπη και σε ένα βαθμό στην Ευρώπη στο σύνολό της, αποτελεί παρελθόν. Η Ρωσία επικεντρώνεται στη μετασοβιετική ενοποίηση στην Ευρασία και όλο και περισσότερο μετατοπίζει περαιτέρω την προσοχή της προς ανατολάς, με επιπτώσεις για την άνοδο της Κίνας και άλλων χωρών στην Ασία. Στο πλαίσιο των αυξανόμενων εντάσεων στην ανατολική και νότια θάλασσα της Κίνας μεταξύ Πεκίνου και Ουάσινγκτον, μια αναθεωρητική, ανακάμπτουσα Ρωσία μπορεί να μην είναι εξαίρεση, αλλά μέρος μιας

αναδυόμενης τάσης του ανταγωνισμού των μεγάλων δυνάμεων που διαδέχεται τη μεταψυχροπολεμική περίοδο της κυριαρχίας των ΗΠΑ στην παγκόσμια τάξη.

Πέρα από τη δημιουργία της σύγχρονης έκδοσης της διαίρεσης Ανατολής – Δύσης, η κρίση αποκάλυψε σημαντικές διαφορές εντός της δυτικής συμμαχίας. Η Ευρώπη και οι ΗΠΑ ήταν ενωμένες στην απόρριψη και καταδίκη των ρωσικών ενεργειών στην Ουκρανία. Όμως όσο προχωρούσε η κρίση, έγινε προφανές ότι τα συμφέροντά τους σχετικά με τη Ρωσία ποικίλουν ευρέως. Κατά τη μεταψυχροπολεμική περίοδο η Ευρώπη ανέπτυξε μια πολύ πιο στενή σχέση με τη Ρωσία από ότι οι ΗΠΑ. Μια σχέση αμοιβαίας εξάρτησης που θα απαιτούσε πολλά χρόνια ακόμη και δεκαετίες για να αποδομηθεί αν οι Ευρωπαίοι το αποφάσιζαν αυτό. Και πέρα από τις διαφορές μεταξύ Ευρώπης και ΗΠΑ, η κρίση έφερε στο φως διαφορές στο εσωτερικό της ΕΕ και μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών μελών του NATO στον τρόπο αντίδρασης έναντι της ρωσικής συμπεριφοράς στη νότια και ανατολική Ουκρανία.

Η κρίση υπογράμμισε επίσης το κόστος και τις προκλήσεις, αναμενόμενες και μη, του καθησυχασμού των νέων μελών του NATO για τη δέσμευση της συμμαχίας ως προς την ασφάλειά τους. Η συμμαχία είχε επεκταθεί με την υπόθεση ότι δεν θα αντιμετώπιζε απειλές στην Ευρώπη, ότι οι κύριες προκλήσεις θα ήταν εκτός Ευρώπης, εκτός περιοχής και ότι ενώ η εγγύηση ασφαλείας στα νέα μέλη παρέμενε σε ισχύ, δεν θα προκαλούνταν ποτέ. Η κρίση στην Ουκρανία έδειξε ότι αυτή η βολική πεποίθηση ήταν αυταπάτη.

Η κρίση στην Ουκρανία είχε ως αποτέλεσμα το φιλοδυτικό γεωπολιτικό προσανατολισμό της χώρας με την αποκατάσταση στενότερων δεσμών με την ΕΕ και το NATO και συγχρόνως την απώλεια για τη Ρωσία της πιο σημαντικής χώρας στο ευρασιατικό της σχέδιο. Ωστόσο η Ρωσία με την προσάρτηση της Κριμαίας διαφύλαξε τα ζωτικά της συμφέροντα στη Μαύρη Θάλασσα ενώ με τη de facto απόσχιση των περιοχών στην ανατολική Ουκρανία διατηρεί ένα μοχλό πίεσης ο οποίος καθιστά δομικά αδύνατη την ένταξη της Ουκρανίας στην ΕΕ και πολύ περισσότερο στο NATO. Παρόμοιας μορφής έλεγχο θα εξακολουθήσει η Ρωσία να ασκεί και στη Γεωργία και τη Μολδαβία, τις άλλες πρώην σοβιετικές χώρες που έχουν επιλέξει φιλοδυτικό προσανατολισμό και έχουν de facto ανεξάρτητους φιλορωσικούς θύλακες (Αμπχαζία/Νότια Οσσετία και Υπερδνειστερία αντίστοιχα). Συνεπώς οι τρεις αυτές χώρες έχουν στην πράξη υποστεί κάποιας μορφής «φινλανδοποίηση» και θα παραμείνουν ένα είδος ουδέτερης ζώνης μεταξύ Δύσης και Ρωσίας.

Οι σχέσεις Δύσης - Ρωσίας κλονίστηκαν σημαντικά λόγω της κρίσης στην Ουκρανία. Κανείς, ωστόσο, δεν κερδίζει από την υφιστάμενη κατάσταση, αντιθέτως ζημιώνονται εξίσου. Παρότι στις μετρήσιμες συνέπειες η ρωσική οικονομία πλήττεται καίρια, η θέση της Μόσχας σε ένα άναρχο διεθνές σύστημα με πολλές ασύμμετρες απειλές, δεν μπορεί να παραγνωριστεί. Επίσης, η οικονομική αλληλεξάρτηση μεταξύ Ευρώπης και Ρωσίας δημιουργεί συνθήκες αναγκαστικής αναζήτησης τρόπων μερικής αποκατάστασης.

Απώτερο στόχο για τη μεν Ρωσία αποτελεί η ευρύτερη αναγνώρισή της σε ισότιμο συνομιλητή, με τον οποίο η Δύση θα διαβουλεύεται συστηματικά, σεβόμενη τα πολυδιάστατα συμφέροντά του, για τις δε ΗΠΑ να ευθυγραμμίσουν τη Μόσχα σε μία πιο υπεύθυνη κατεύθυνση, μετριάζοντας τις αναθεωρητικές της βλέψεις, ώστε να αποτραπούν συνέργειες με τρίτες χώρες, που θα αμφισβητούν συνολικά ή κατά περίπτωση το υφιστάμενο παγκόσμιο status quo. Η κάθε πλευρά μπορεί να δυσκολέψει την άλλη, «ανοίγοντας» νέα μέτωπα σε ζώνες ειδικών συμφερόντων, όμως δύνανται εξίσου να αλληλοϋποστηριχθούν για να υπερβούν τα αδιέξοδά τους.

Η μορφή πολέμου που εφάρμοσε η Ρωσία στην Ουκρανία το 2014, που συχνά αποκαλείται υβριδικός πόλεμος, αποσκοπεί στην ήττα της χώρας-στόχου, με την κάμψη της ικανότητάς της να αντισταθεί χωρίς στην πραγματικότητα να ξεκινήσει μια πλήρους κλίμακας στρατιωτική επίθεση. Σύμφωνα με τη σύγχρονη ρωσική στρατιωτική σκέψη για τη «νέα γενιά πολέμου», ο υβριδικός πόλεμος βασίζεται στη συνδυασμένη χρήση των στρατιωτικών και μη στρατιωτικών μέσων, χρησιμοποιώντας ουσιαστικά όλο το φάσμα της εργαλειοθήκης πολιτικής ενός κράτους, συμπεριλαμβανομένων των διπλωματικών, οικονομικών, πολιτικών, κοινωνικών, πληροφοριακών και στρατιωτικών μέσων. Από την άποψη αυτή, ο όρος «σύγκρουση πλήρους φάσματος» παρέχει μια πολύ πιο ακριβή περιγραφή, αλλά καθώς το ΝΑΤΟ έχει υιοθετήσει επίσημα τον όρο υβριδικός πόλεμος, η έννοια αυτή κυριαρχεί σήμερα.

Όσον αφορά το περιεχόμενο του, ο υβριδικός πόλεμος δεν αποτελεί μια πραγματική καινοτομία. Βασικά, όλα τα εργαλεία και τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν από τη Ρωσία, στο πλαίσιο του υβριδικού πολέμου, αποτελούν εδώ και καιρό μέρος της εργαλειοθήκης της σοβιετικής/ρωσικής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας, καθώς και της ιστορίας του ασύμμετρου πολέμου. Η μόνη πραγματική καινοτομία ήταν ο εξαιρετικά αποτελεσματικός, σε πολλές περιπτώσεις, σχεδόν σε πραγματικό χρόνο, συντονισμός των διαφόρων μέσων που χρησιμοποιήθηκαν, συμπεριλαμβανομένων των

πολιτικών, στρατιωτικών μέσων και των επιχειρήσεων ειδικών δυνάμεων και πληροφοριακού πολέμου.

Στην πραγματικότητα, ο υβριδικός πόλεμος βασίζεται στη χαρτογράφηση και την αξιοποίηση των εγγενών διαρθρωτικών αδυναμιών της χώρας-στόχου. Η διαφθορά είναι ένα βασικό στοιχείο της διείσδυσης στις πολιτικές, αμυντικές, κοινωνικές, διοικητικές δομές της χώρας-στόχου. Φτωχά και μη ευνοούμενα κράτη, όπου ο σεβασμός για τη δημοκρατία και τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι αδύναμος και υπάρχουν εθνικές και κοινωνικές εντάσεις, είναι ιδιαίτερα ευάλωτα σε μια υβριδική επίθεση.

Δεδομένου ότι λίγα κράτη διαθέτουν τους πόρους για μια βιώσιμη στρατιωτική επιχείρηση (ιδιαίτερα έναντι αξιόλογου αντιπάλου), είναι πιθανό ένας αυξανόμενος αριθμός κρατικών και μη κρατικών δρώντων να χρησιμοποιήσουν τον υβριδικό πόλεμο για την επίτευξη των στρατηγικών στόχων τους, στο πλαίσιο ενός στενού χρονικά διαστήματος, πριν μπορέσουν να αντιδράσουν αποτελεσματικά οι αντίπαλοί τους και η διεθνής κοινότητα. Επομένως, είναι σημαντικό για τους στρατιωτικούς μελετητές, πολιτικούς και στρατηγιστές, όχι μόνο να κατανοήσουν περαιτέρω τον υβριδικό πόλεμο, αλλά και να αναπτύξουν και να εφαρμόσουν μια πρακτική απάντηση σε στρατηγικό, επιχειρησιακό και τακτικό επίπεδο.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Οι δομικές αιτίες της κρίσης στην Ουκρανία βρίσκονται στην ασυμμετρία του τέλους του Ψυχρού Πολέμου και την αποτυχία δημιουργίας ενός δίκαιου και χωρίς αποκλεισμούς συστήματος ευρωπαϊκής ασφάλειας. Αυτό προέκυψε από την αδυναμία να αποδεχθεί η Δύση τη Ρωσία ως μια μεγάλη δύναμη με νόμιμα συμφέροντα στην Ευρώπη και την Ευρασία, έστω και με κάποια βαθιά προβλήματα διακυβέρνησης. Η αναγνώριση αυτή δεν συνεπάγεται φυσικά αποκήρυξη των αξιών ή την αποδοχή της παραβίασης της κυριαρχίας γειτονικών κρατών, αλλά δείχνει ότι μια πιο ρεαλιστική και λιγότερο ιδεολογική προσέγγιση θα είχε δημιουργήσει ένα περιβάλλον στο οποίο θα μπορούσαν να έχουν επιλυθεί οι διαφορές μέσω του διαλόγου και της διπλωματίας.

(ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Α»

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΗΓΕΣ

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Alcaro, Riccardo (Ed.), *West-Russia Relations in Light of the Ukraine Crisis*, Istituto Affari Internazionali (IAI), (Roma: Nuova Cultura, 2015)

Barkanov, Boris “How Putin’s domestic audience explains Russia’s behavior”, *The Washington Post*, 13 March 2014, Διαθέσιμο στο:
https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2014/03/13/how-putins-domestic-audience-explains-russias-behavior/?utm_term=.505de40a074e (Πρόσβαση στις 10 Ιουν 2016)

Baykov, Andrey, “Re-thinking International Security after Ukraine”, *Russia Direct*, Brief No 19, February 2015

Bērziņš, Jānis, “Russia’s New Generation Warfare in Ukraine: Implications for Latvian Defense”, *National Defense Academy of Latvia*, April 2014

Burke-White, William, “Crimea and the International Legal Order”, *Survival*, 56, 4, (August - September 2014), σ. 65-80

Charap, Samuel, “Ukraine: Seeking an Elusive New Normal”, *Survival*, 56, 3, (June – July 2014), σ. 85-94

Charap, Samuel, “Forcing Kiev’s Hand”, *Foreign Affairs*, 11 September 2015

Charap, Samuel, “The Ghost of Hybrid War”, *Survival*, 57, 6, (December 2015 – January 2016), σ. 51-58

Charap, Samuel and Darden, Keith, “Russia and Ukraine”, *Survival*, 56, 2, (April – May 2014), σ. 7-14

Charap, Samuel and Shapiro, Jeremy, “Consequences of a New Cold War”, *Survival*, 57, 2, (April – May 2015), σ. 37-46

Cheila, Eirini “Theories of International Relations: Overview and Perspectives”, *Summer Academy: International Relations and Cultural Diplomacy*, August 2014

Chekinov, Sergei and Bogdanov, Sergei “The Nature and Content of a New-Generation War”, *Military Thought*, (October-December 2013), σ. 12–23

- Clausewitz, Carl Von, *On War*, Michael Howard and Peter Paret (ed), (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1989)
- Davis, John, “Defeating Future Hybrid Threats”, *Military Review*, (September–October 2013), σ. 21–29.
- Deutsch, Karl et al., *Political Community and the North Atlantic Area*, (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1957)
- Dragneva, Rilka and Wolczuk, Kataryna, *Ukraine Between the EU and Russia: The Integration Challenge*, (New York, NY: Palgrave Macmillan, 2015)
- Ferrari, Aldo (Ed.), *Beyond Ukraine. EU and Russia in Search of a New Relation*, Italian Institute for International Political Studies (ISPI), (Milano: Edizioni Epoké, 2015)
- Freedman, Lawrence, “Ukraine and the art of crisis management”, *Survival*, 56, 3, (June – July 2014), σ.7-42
- Freedman, Lawrence, “Ukraine and the Art of Limited War”, *Survival*, 56, 6, (December 2014 - January 2015), σ. 7-38
- Freedman, Lawrence, “Ukraine and the Art of Exhaustion”, *Survival*, 57, 5, (October - November 2015), σ. 77-106
- Galeotti, Mark “The ‘Gerasimov-doctrine’ and Russian Non-Linear War”, *In Moscow’s shadows*, 6 July 2014, Διαθέσιμο στο:
<https://inmoscowsshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/> (Πρόσβαση στις 20 Ιουν 2016)
- Galeotti, Mark, “Hybrid War and Little Green Men: How It Works and How It Doesn’t”, in Agnieszka Pikulicka-Wilczewska & Richard Sakwa (eds), *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, (Bristol: E-International relations, 2015)
- Gerasimov, Valery, “The Value of Science Is in the Foresight”, *Military Review*, (January-February 2016), μτφ. R. Coalson σ.24-29
- Gibbons-Neff, Thomas, “The ‘new’ type of war that finally has the Pentagon’s attention”, *Washington Post*, 3 July 2015, Διαθέσιμο στο:
https://www.washingtonpost.com/world/national-security/the-new-type-of-war-that-finally-has-the-pentagonsattention/2015/07/03/b5e3fcda-20be-11e5-84d5-eb37ee8eaa61_story.html (Πρόσβαση στις 17 Ιουν 2016)

Giles, Keir, “Russia’s ‘New’ Tools for Confronting the West”, *Chatham House*, March 2016

Glenn, Russel, “Thoughts on Hybrid Conflict”, *Small Wars Journal*, 2 March 2009

Hoffmann, Frank, “Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars”, *Potomac Institute for Policy Studies*, Arlington, Virginia, December 2007

Jonsson, Oscar & Seely, Robert “Russian Full-Spectrum Conflict: An Appraisal After Ukraine”, *The Journal of Slavic Military Studies*, 28,1, (2015), σ.1-22

Kalb, Marvin, *Imperial Gamble: Putin, Ukraine, and the New Cold War*, (Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2015)

Keohane, Robert and Nye, Joseph, *Power and Interdependence: World Politics in Transition*, (Boston, MA: Brown, 1977)

Kroenig, Matthew, “Facing Reality: Getting NATO Ready for a New Cold War”, *Survival*, 57, 1, (February – March 2015), σ. 49-70

Kofman, Michael, “Don’t Doubt the Ceasefire”, *Foreign Affairs*, 26 February 2015

Kubicek, Paul, *The History of Ukraine*, (Westport, CT: Greenwood Press, 2008)

Kuzio, Taras, “Ukraine Reignites”, *Foreign Affairs*, 29 January 2015

Larrabee, Stephen & Wilson, Peter & Gordon, John, “The Ukrainian Crisis and European Security: Implications for the United States”, *RAND*, 2015

Larsen, Henrik, “Great Power Politics and the Ukrainian Crisis: NATO, EU and Russia after 2014”, Report 2014:18, Copenhagen: *DIIS, Danish Institute for International Studies*

Lasconjarias, Guillaume and Larsen, Jeffrey (eds), “NATO’s Response to Hybrid Threats”, *NATO Defense College*, November 2015

Lukin, Alexander, “Eurasian Integration and the Clash of Values”, *Survival*, 56, 3, (June – July 2014), σ. 43-60

MacFarlane, Neil and Menon, Anand, “The EU and Ukraine”, *Survival*, 56, 3, (June-July 2014), σ.95-101

Mankoff, Jeffrey and Kuchins, Andrew, “Russia, Ukraine, and U.S. Policy Options”, *Center for Strategic and International Studies*, January 2015

- Mansoor, Peter “Introduction: Hybrid Warfare in History”, in Williamson Murray and Peter R. Mansoor (eds), *Hybrid Warfare: Fighting Complex Opponents from the Ancient World to the Present* (New York, NY: Cambridge University Press, 2012)
- Mattsson, Peter and Eklund, Niklas, “Russian Operational Art in the Fifth Period: Nordic and Arctic Applications”, *Revista de Cikncias Militares*, 1,1, (May 2013), σ. 29–47
- McCuen, John, “Hybrid Wars”, *Military Review*, (March-April 2008), σ. 107-113
- McCulloh, Timothy and Johnson, Richard, “Hybrid Warfare”, *Joint Special Operations University*, August 2013
- Mearsheimer, John, “Why the Ukraine Crisis is the West’s Fault: The Liberal Delusions that Provoked Putin,” *Foreign Affairs*, 93, 5 (September – October 2014), σ.1-12
- Menon, Rajan and Rumer, Eugene, *Conflict in Ukraine: The Unwinding of the Post-Cold War Order*, (Cambridge, MA: MIT Press, 2015)
- Menon, Rajan and Marten, Kimberly, “Facing a Fragile Ceasefire”, *Foreign Affairs*, 17 February 2015
- Milner, Helen, “Power, Interdependence, and Nonstate Actors in World Politics: Research Frontiers” in Helen Milner & Andrew Moravcsik (ed.) *Power, Interdependence, and Nonstate Actors in World Politics*, (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2009)
- Monaghan, Andrew, “Defibrillating the Vertikal? Putin and Russian Grand Strategy”, *Chatham House*, October 2014
- Moravcsik, Andrew, “Taking Preferences Seriously: A Liberal Theory of International Politics”, *International Organization*, 51, 4 (Autumn, 1997), σ. 513-553
- Morelli, Vincent, “Ukraine: Current Issues and U.S. Policy”, *Congressional Research Service*, 27 October 2016
- Motyl, Alexander, “The Sources of Russian Conduct”, *Foreign Affairs*, 19 November 2014
- Motyl, Alexander, “The Surrealism of Realism: Misreading the War in Ukraine,” *World Affairs*, 177, 5 (January - February 2015)
- Norberg, J.– Westerlund, F.– Franke, U., “The Crimea Operation: Implications for Future Russian Military Interventions”, in N. Granholm – J. Malminen – G. Persson (eds.), *A Rude Awakening: Ramifications of Russian Aggression towards Ukraine*, Swedish Defence Research Agency, Stockholm, 2014

Oliker, Olga et al, “Russian Foreign Policy in Historical and Current Context”, *RAND*, 2015

Oliker, Olga, “Unpacking Russia's New National Security Strategy”, Center for Strategic and International Studies, 7 January 2016 Διαθέσιμο στο: <http://csis.org/publication/unpacking-russias-new-national-security-strategy> (Πρόσβαση στις 10 Ιαν 2016)

Perry, Bret, “Non-Linear Warfare in Ukraine”, *Small Wars Journal*, 14 August 2015

Polyakova, Alina “Ukrainian Long Division”, *Foreign Affairs*, 22 Apr 2014

Pomerantsev, Peter, “How Putin is Reinventing Warfare”, *Foreign Policy*, 5 May 2014

Pond, Elisabeth, “Will Ukraine Snatch Defeat from the Jaws of Victory?”, *Survival*, 57, 6, (December 2015 – January 2016), σ. 59-68

Popescu, Nicu, “Hybrid tactics: neither new, nor only Russian”, *European Union Institute for Security Studies*, January 2015

Redman, Nicholas, “Russia’s Breaking Point”, *Survival*, 56, 2, (April – May 2014), σ. 235-244

Rynning, Sten, “The false promise of continental concert: Russia, the West and the necessary balance of power”, *International Affairs*, 91, 3, (2015), σ. 539–552

Sachs, Jeffrey “A new Post-Soviet Outlook”, *Foreign Affairs*, 14 March 2014

Sakwa, Richard, *Frontline Ukraine: Crisis in the Borderlands*, (London: I.B. Tauris, 2015)

Saunders, Paul (Ed.), “Costs of a New Cold War: The U.S.-Russia Confrontation over Ukraine”, *Center for the National Interest*, Washington DC, September 2014

Schindler, John, “How Russia Wages Special War against NATO and the EU”, *The XX Committee*, 14 August 2014, Διαθέσιμο στο: <https://20committee.com/2014/08/14/how-russia-wages-special-war-against-nato-and-the-eu/> (Πρόσβαση στις 15 Δεκ 2015)

Snegovaya, Maria, “Putin’s Information Warfare in Ukraine”, *Institute for the Study of War (ISW)*, September 2015

Spaulding, Hugo, “Putin’s Next Objectives in the Ukraine Crisis”, *Institute for the Study of War (ISW)*, 3 February 2015

Szczepański, Marcin, “Economic impact on the EU of sanctions over Ukraine conflict”, *European Parliamentary Research Service*, October 2015

Trenin, Dmitri, “The Ukraine Crisis and the Resumption of Great Power Rivalry”, *Carnegie Moscow Center*, July 2014

Rácz, András, “Russia’s Hybrid War in Ukraine: Breaking the Enemy’s Ability to Resist”, *The Finnish Institute of International Affairs*, 16 June 2015

Thomas, Timothy, “Russia’s Military Strategy and Ukraine: Indirect, Asymmetric—and Putin-Led”, *Journal of Slavic Military Studies*, 28, (2015), σ. 445–461

Tisdall, Simon “Russia sets tough conditions for diplomatic solution in Crimea”, *The Guardian*, 30 March 2014, Διαθέσιμο στο:
<https://www.theguardian.com/world/2014/mar/30/russia-ukraine-john-kerry-sergei-lavrov-paris> (Πρόσβαση στις 19 Ιαν 2016)

Traynor, Ian and Grytsenko, Oksana “Ukraine suspends talks on EU trade pact as Putin wins tug of war”, *The Guardian*, 21 November 2013, Διαθέσιμο στο:
<https://www.theguardian.com/world/2013/nov/21/ukraine-suspends-preparations-eu-trade-pact> (Πρόσβαση στις 12 Δεκ 2015)

Tsygankov, A. & David, M., & Laruelle M., “*Russian Foreign Policy and the Ukraine Crisis*”, *Russian Analytical Digest*, Report No 158, 18 December 2014

Ven Bruusgaard, Kristen, “Crimea and Russia’s Strategic Overhaul”, *The US Army War College Quarterly Parameters: Contemporary Strategy & Landpower*, 44, 3, (Autumn 2014), σ. 81-90

Walt, Stephen, *The Origins of Alliances* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1987)

Walt, Stephen, “No Contest”, *Foreign Policy*, 4 March 2014

Waltz, Kenneth, “The Origins of War in Neorealist Theory”, *Journal of Interdisciplinary History*, 18, 4, The Origin and Prevention of Major Wars (Spring, 1988)

Wendt, Alexander, “Constructing International Politics”, *International Security*, 20, 1 (Summer, 1995), σ. 71-81

Wendt, Alexander, *Social Theory of International Politics*, (New York, NY: Cambridge University Press, 1999)

Wilson, Andrew, *Ukraine Crisis, what it means for the West*, (New Haven, CT: Yale University Press, 2014)

Wood, Elizabeth et al., *Roots of Russia's War in Ukraine*, (New York, NY: Columbia University Press, 2016)

Yurgens, Igor, "A Positive Stalemate for Ukraine", *Survival*, 57, 1, (February – March 2015), σ. 71-77

Zhukov, Yuri, "Rust Belt Rising", *Foreign Affairs*, 13 June 2014

Μεταφρασμένη Βιβλιογραφία

Brzezinski, Zbigniew, *Η μεγάλη σκακιέρα*, (Αθήνα: Νέα Σύνορα, 1998), μτφ. Ε. Αστερίου

Jackson, Robert –Sørensen, Georg, *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων*, (Αθήνα: Gutenberg, 2006), μτφ. Χ. Κωνσταντινίδης

Mearsheimer, John, *Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων* (Αθήνα: Ποιότητα, 2007) μτφ. Κ. Κολιόπουλος

Wilson, Andrew, «Ουκρανία, Ανάμεσα στην Ευρασία και τη Δύση», στο Μανούσος Μαραγκουδάκης (επιμ. - μτφ.), *Πόλεμος, Διπλωματία και Εθνοτικές Συγκρούσεις στην Ευρώπη του 20^{ου} Αιώνα*, (Θεσσαλονίκη: Κυρομάνος, 2005)

Πηγές

All-Ukrainian Population Census of 2001, Διαθέσιμο στο: www.ukrcensus.gov.ua/eng/ (Πρόσβαση στις 05 Φεβ 2016)

"Putin's Prepared Remarks at 43rd Munich Conference on Security Policy", *The Washington Post*, 12 February 2007, Διαθέσιμο στο: <http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2007/02/12/AR2007021200555.html> (Πρόσβαση στις 27 Ιαν 2016)

The International Republican Institute, Ukraine Survey: Ukrainians Positive about Association Agreement with the EU, 28 October 2013, Διαθέσιμο στο: <http://www.iri.org/resource/iri-ukraine-survey-ukrainians-positive-about-association-agreement-eu> (Πρόσβαση στις 03 Φεβ 2016)

“Putin's Gambit: How the EU Lost Ukraine”, *Spiegel Online*, 25 November 2013, Διαθέσιμο στο: <http://www.spiegel.de/international/europe/how-the-eu-lost-to-russia-in-negotiations-over-ukraine-trade-deal-a-935476.html> (Πρόσβαση στις 5 Φεβ 2016)

“Ukrainian police violently eject pro-EU protesters from Kiev square”, *Russia Today*, 30 November 2013, Διαθέσιμο στο: <https://www.rt.com/news/ukraine-police-disperse-protest-509/> (Πρόσβαση στις 21 Ιαν 2016)

“Crimea, Sevastopol pass declarations of independence”, *Voice of Russia*, 11 March 2014, Διαθέσιμο στο: https://sputniknews.com/voiceofrussia/news/2014_03_11/Crimea-parliament-passes-independence-declaration-0493/ (Πρόσβαση στις 27 Ιαν 2016)

NATO, ‘Hybrid War – Hybrid Response?’, 3 July 2014, Διαθέσιμο στο: <http://www.nato.int/docu/review/2014/Russia-Ukraine-Nato-crisis/Russia-Ukraine-crisis-war/EN/index.htm> (Πρόσβαση στις 19 Ιαν 2016)

“Russia’s New Tactics of War Shouldn’t Fool Anyone”, *The Washington Post*, 27 August, 2014, Διαθέσιμο στο: https://www.washingtonpost.com/opinions/russias-new-tactics-of-war-shouldnt-fool-anyone/2014/08/27/0cb73b3a-2e21-11e4-9b98-848790384093_story.html?utm_term=.ea37305cf754 (Πρόσβαση στις 19 Απρ 2016)

“Conference Call with John Mearsheimer on the Ukraine Crisis”, *Foreign Affairs*, 4 September 2014, Διαθέσιμο στο: <https://www.foreignaffairs.com/press/conference-call-john-mearsheimer-ukraine-crisis> (Πρόσβαση στις 18 Μαρ 2016)

NATO Wales Summit Declaration, 5 September 2014, Διαθέσιμο στο: http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_112964.htm (Πρόσβαση στις 17 Δεκ 2015)

Protocol on the results of consultations of the Trilateral Contact Group, 8 September 2014, Διαθέσιμο στο: <http://mfa.gov.ua/en/news-feeds/foreign-offices-news/27596-protocol-on-the-results-of-consultations-of-the-trilateral-contact-group-minsk-05092014> (Πρόσβαση στις 15 Φεβ 2016)

Minsk agreement on Ukraine crisis: text in full, *The Telegraph*, 12 February 2015, Διαθέσιμο στο: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/11408266/Minsk-agreement-on-Ukraine-crisis-text-in-full.html> (Πρόσβαση στις 25 Νοε 2015)

Διαδίκτυο

www.euronews.com (Euronews)

www.nytimes.com (The New York Times)

www.theguardian.com (The Guardian)

www.reuters.com (Reuters)

www.hosted.ap.org (The Associated Press)

www.cbc.ca (CBC News)

www.telegraph.co.uk (The Telegraph)

www.bbc.com (BBC News)

www.csis.org (Center for Strategic and International Studies)

www.wsj.com (The Wall Street Journal)

www.razumkov.org.ua (Razumkov Centre)

www.worldbank.org (The World Bank)

www.washingtonpost.com (The Washington Post)

www.nato.int (North Atlantic Treaty Organisation)

www.un.org (UN News Center)

www.freedomhouse.org (Freedom House)

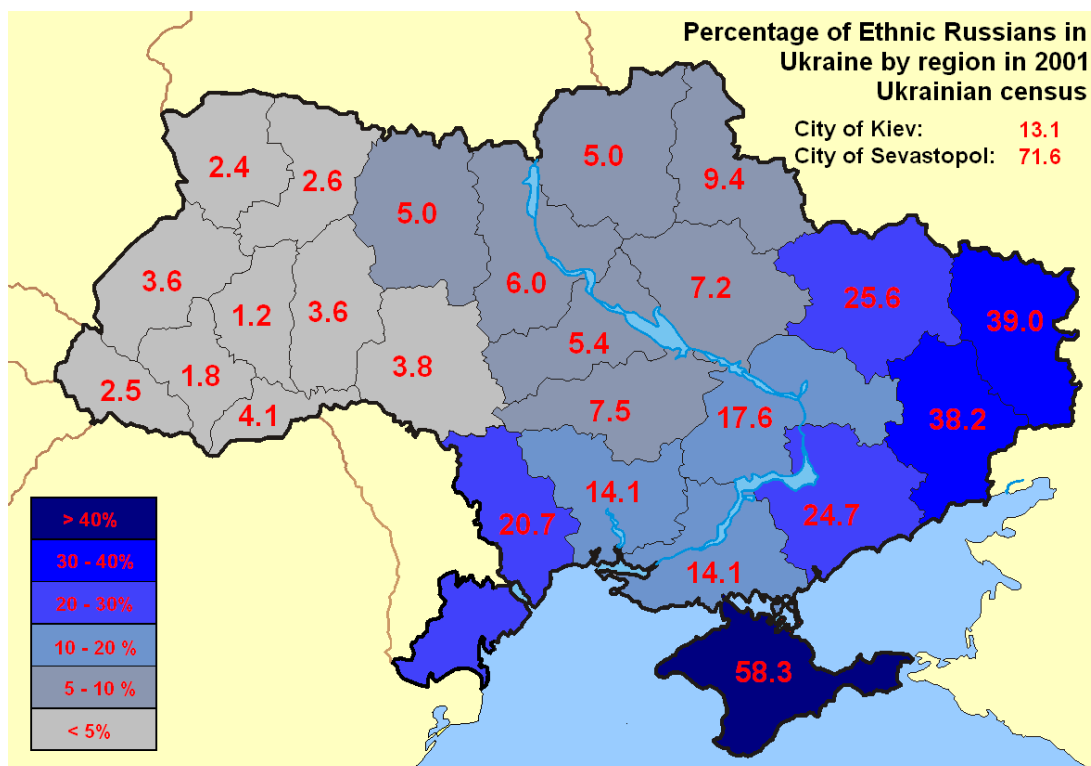
(ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Β»

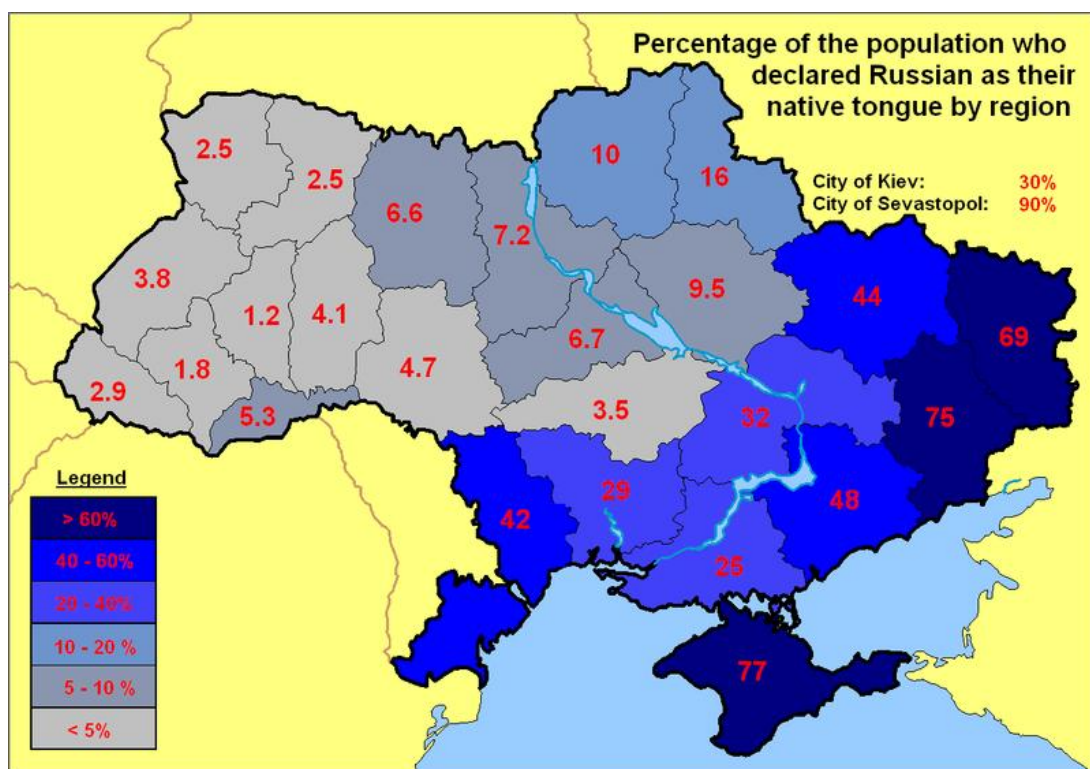
ΧΑΡΤΕΣ ΟΥΚΡΑΝΙΑΣ

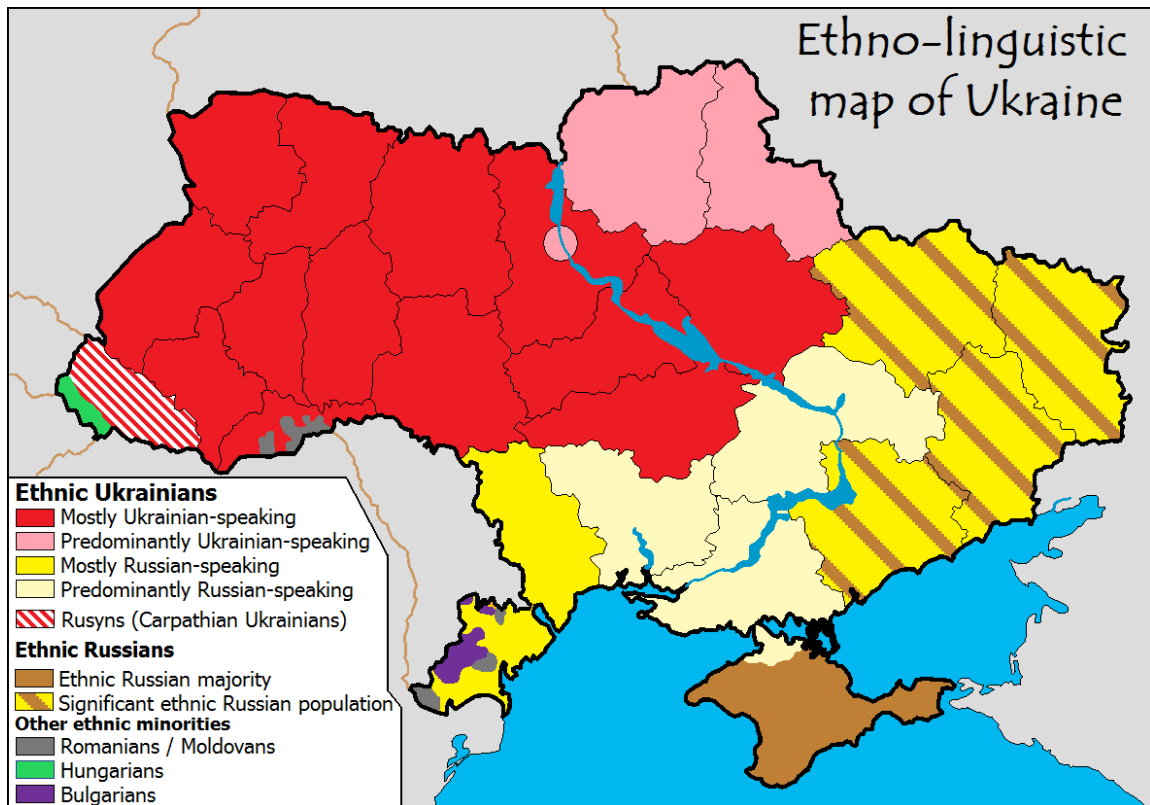
Χάρτης 1: Πολιτικός Χάρτης Ουκρανίας με τα όρια των Περιφερειών (Oblasts)

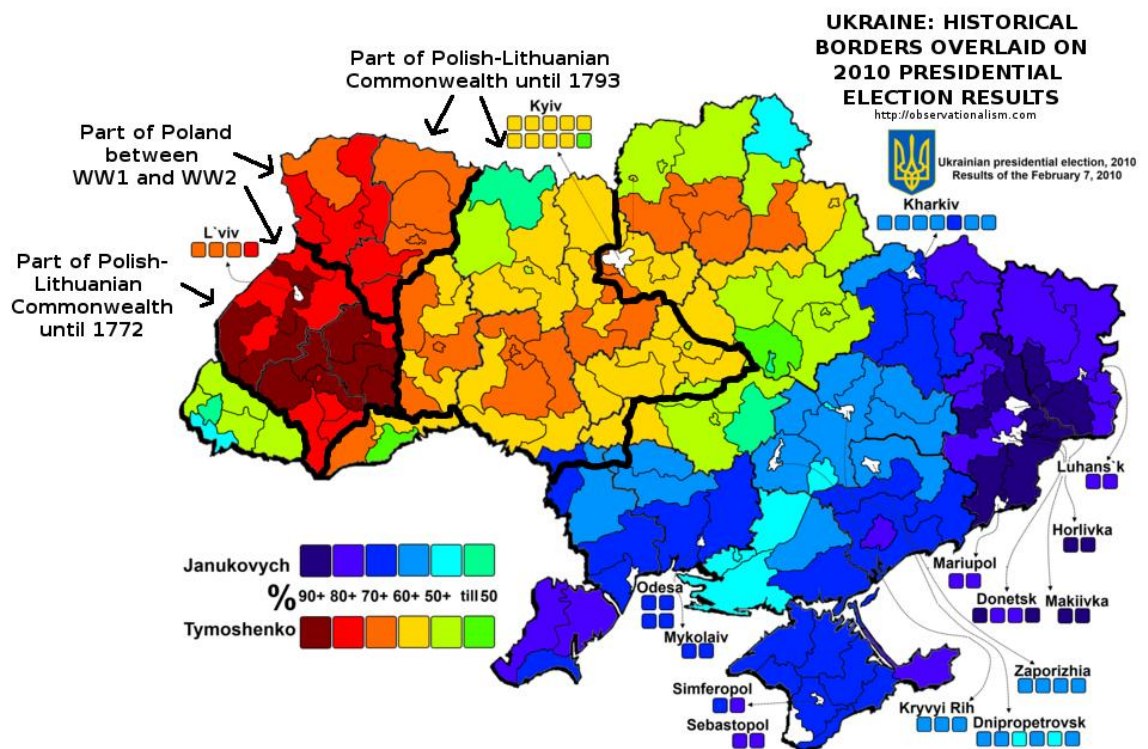
Χάρτης 2: Ποσοστά Ρωσικού πληθυσμού στην Ουκρανία κατά Περιφέρεια

Χάρτης 3: Ποσοστά Πληθυσμού στην Ουκρανία κατά Περιφέρεια που Δηλώνουν τη Ρωσική ως Μητρική Γλώσσα

Χάρτης 4: Εθνο-γλωσσικός Χάρτης Ουκρανίας

Χάρτης 5: Ιστορικά Σύνορα της Ουκρανίας και Αποτελέσματα των Προεδρικών Εκλογών του 2010

Key gas pipelines in Ukraine

Source: East European Gas Analysis, National Gas Union of Ukraine

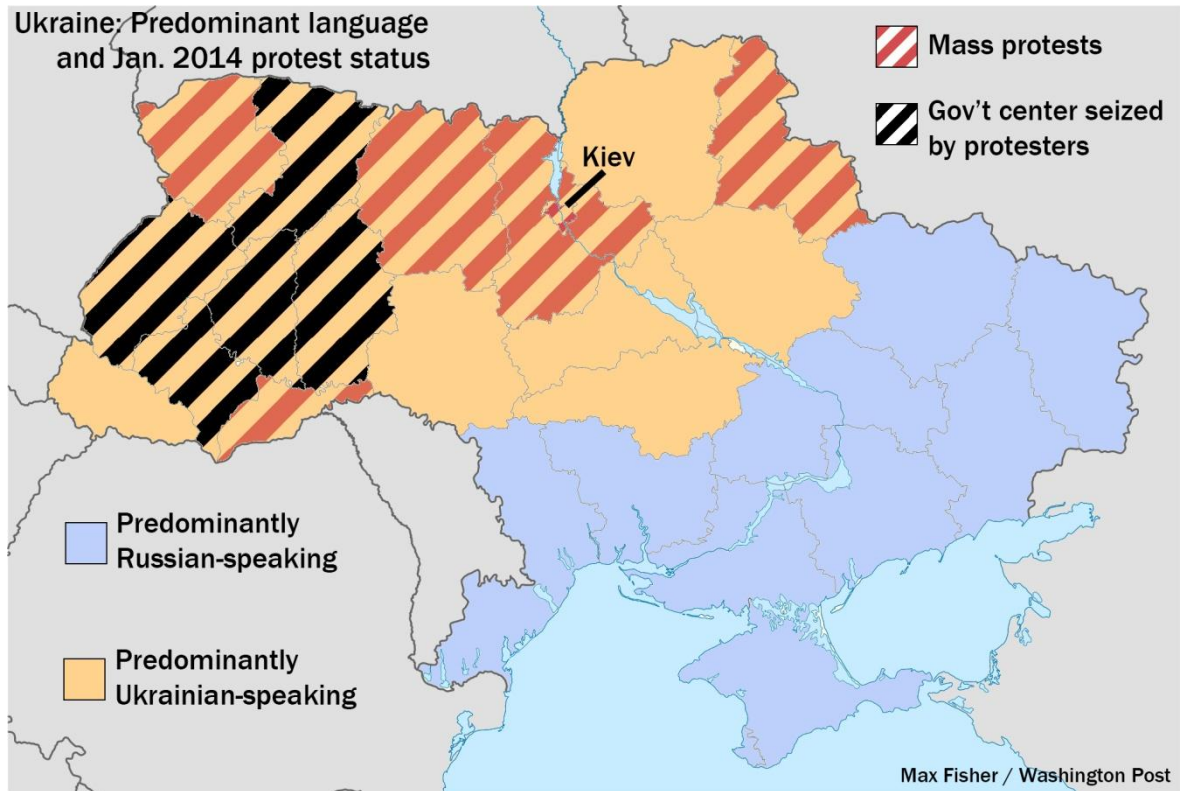
Χάρτης 6: Αγωγοί Φυσικού Αερίου που διέρχονται από την Ουκρανία

Χάρτης 7: Νέα Ρωσία (Novorossiia)

ΠΑΡΑΤΗΜΑ «Γ»

ΧΑΡΤΕΣ ΧΡΟΝΙΚΟΥ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ

Χάρτης 1: Περιοχές της Ουκρανίας στις οποίες εκδηλώθηκαν ταραχές και καταλήψεις κυβερνητικών κτιρίων τον Ιανουάριο 2014

Χάρτης 2: Κριμαία

Note: Control of Mariupol regained by Ukraine

Χάρτης 3: Πόλεις που στοχοποιήθηκαν από τους αυτονομιστές τον Απρίλιο 2014

Χάρτης 4: Περιοχές στις οποίες διεξήχθη δημοψήφισμα για ανεξαρτησία στις 11 Μαΐου 2014

Χάρτης 5: Περιοχές κατεχόμενες από τους αυτονομιστές οι οποίες δεν συμμετείχαν στις προεδρικές εκλογές στις 25 Μαΐου 2014

Χάρτης 6: Περιοχές ελεγχόμενες από τους αυτονομιστές στις 27 Αυγούστου 2014

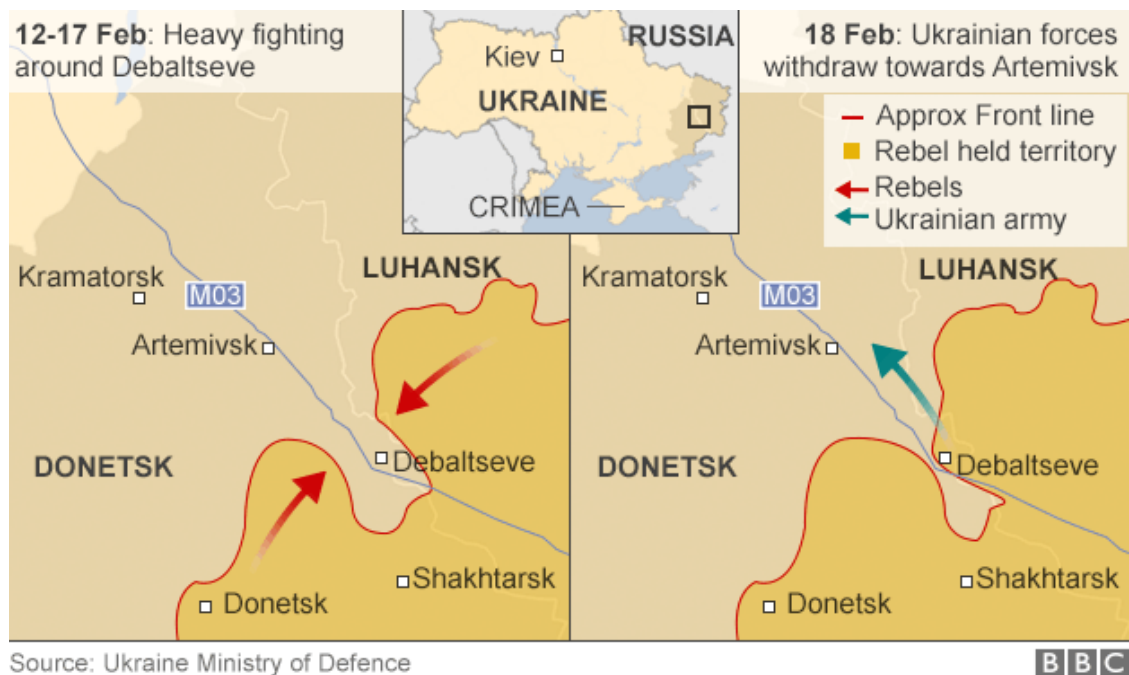
Χάρτης 7: Περιοχές ελεγχόμενες από τους αυτονομιστές στις 19 Σεπτεμβρίου 2014

Χάρτης 8: Περιοχές ελεγχόμενες από τους αυτονομιστές στις 23 Ιανουαρίου 2015

Χάρτης 9: Η γραμμή επαφής κατά την υπογραφή της συμφωνίας Μινσκ II στις 12 Φεβρουαρίου 2015.

Χάρτης 10: Η υποχώρηση των ουκρανικών κυβερνητικών δυνάμεων από το Ντεμπάλτσεβε στις 18 Φεβρουαρίου 2015.

(ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ «Δ»

ΦΑΣΕΙΣ ΥΒΡΙΔΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΑΣΤΙΚΗ ΦΑΣΗ	
Τμήμα 1	Στρατηγική Προετοιμασία
	• Εξερεύνηση τρωτών σημείων στην κρατική διοίκηση, οικονομία και τις ένοπλες δυνάμεις της χώρας-στόχου. • Δημιουργία δικτύων από πιστές ΜΚΟ και κανάλια μέσων μαζικής ενημέρωσης στην επικράτεια της χώρας-στόχου • Δημιουργία διπλωματικών θέσεων για τον επηρεασμό του διεθνούς κοινού
Τμήμα 2	Πολιτική Προετοιμασία
	• Ενίσχυση δυσaréσκειας προς τις κεντρικές αρχές της χώρας- στόχου χρησιμοποιώντας πολιτικά, διπλωματικά μέσα καθώς και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης • Ενίσχυση τοπικών αποσχιστικών κινήματων και τροφοδότηση εθνοτικών, θρησκευτικών και κοινωνικών εντάσεων, μεταξύ άλλων • Ενεργή χρήση πληροφοριακών μέτρων ενάντια στην κυβέρνηση της χώρας-στόχου. • Δωροδοκία πολιτικών, αξιωματούχων του δημοσίου και των ενόπλων δυνάμεων και στη συνέχεια αλλαγή στη στάση τους • Δημιουργία επαφών με τους τοπικούς ολιγάρχες και ανθρώπους των επιχειρήσεων καθιστώντας τους εξαρτώμενους από την επιτιθέμενη χώρα μέσω κερδοφόρων συμβολαίων • Δημιουργία επαφών με τοπικές ομάδες οργανωμένου εγκλήματος
Τμήμα 3	Επιχειρησιακή Προετοιμασία
	• Έναρξη συντονισμένης πολιτικής πίεσης και ενεργειών παραπληροφόρησης • Κινητοποίηση αξιωματούχων, αξιωματικών και τοπικών εγκληματικών ομάδων που έχει αλλάξει η στάση τους • Κινητοποίηση των ενόπλων δυνάμεων της επιτιθέμενης χώρας με το πρόσχημα στρατιωτικών ασκήσεων

ΦΑΣΗ ΕΠΙΘΕΣΗΣ	
Τμήμα 4	Έκρηξη των Εντάσεων
	• Οργάνωση μαζικών αντικυβερνητικών διαδηλώσεων και ταραχών στη χώρα-στόχο • Διείσδυση ειδικών δυνάμεων μεταμφιεσμένων ως τοπικών πολιτών, πρώτες επιθέσεις δολιοφθοράς, κατάληψη κυβερνητικών κτιρίων στις περιοχές-στόχους (με την ενεργή ή παθητική υποστήριξη διεφθαρμένων τοπικών αξιωματικών και αστυνομικών), σε συνεργασία με τοπικές εγκληματικές ομάδες • Προκλήσεις και επιθέσεις δολιοφθοράς διεξάγονται παντού στη χώρα-στόχος, προκειμένου να στρέψουν αλλού την προσοχή και τους πόρους της κεντρικής κυβέρνησης • Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης της επιτιθέμενης χώρας ξεκινούν μια ισχυρή εκστρατεία παραπληροφόρησης • Εν τω μεταξύ, οι δυνατότητες αντεπίθεσης της χώρας-στόχου περιορίζονται από τις τακτικές δυνάμεις της επιτιθέμενης χώρας, οι οποίες αναπτύσσονται κατά μήκος των συνόρων εμφανίζοντας μια επικείμενη απειλή μαζικής συμβατικής επίθεσης
Τμήμα 5	Εκτοπισμός της κεντρικής εξουσίας από την περιοχή-στόχος
	• Απενεργοποίηση της κεντρικής εξουσίας με την κατάληψη κυβερνητικών κτιρίων και υποδομών τηλεπικοινωνιών στην περιοχή-στόχος • Παρεμπόδιση των ΜΜΕ της κεντρικής εξουσίας με την ίδρυση επικοινωνιακού και πληροφοριακού μονοπωλίου • Απενεργοποίηση των τοπικών ενόπλων δυνάμεων της κεντρικής εξουσίας με μη-ένοπλες μεθόδους: αποκλεισμός των στρατοπέδων, δωροδοκία διοικητών, πτώση ηθικού κλπ • Εν τω μεταξύ, η διπλωματία, τα ΜΜΕ, οι οικονομικοί παράγοντες και οι ένοπλες δυνάμεις της επιτιθέμενης χώρας ασκούν μεγάλη πίεση στη χώρα-στόχο. Τα ΜΜΕ της επιτιθέμενης χώρας προσπαθούν να παραπλανήσουν και να αποπροσανατολίσουν τη διεθνή κοινή γνώμη, και να δυσφημίσουν τη χώρα-στόχο

Τμήμα 6	Δημιουργία εναλλακτικής πολιτικής εξουσίας
	• Ανακήρυξη εναλλακτικού πολιτικού κέντρου με βάση τα καταληφθέντα κυβερνητικά κτίρια και αναφορές σε πραγματικές ή κατασκευασμένες αποσχιστικές τάσεις • Αντικατάσταση διοικητικών οργάνων της κεντρικής εξουσίας με πρόσφατα ιδρυθέντα πολιτικά όργανα, δημιουργώντας έτσι μια οιονεί νομιμότητα. • Τα ΜΜΕ της επιτιθέμενης χώρας ενισχύουν την νομιμότητα των νέων πολιτικών οργάνων • Αποξένωση του τοπικού πληθυσμού από την κεντρική εξουσία μέσω του πληροφοριακού μονοπωλίου • Οι δυνατότητες αντεπίθεσης της κεντρικής εξουσίας παρεμποδίζονται συνεχώς από την απειλή μιας συμβατικής στρατιωτικής επίθεσης

ΦΑΣΗ ΣΤΑΘΕΡΟΠΟΙΗΣΗΣ	
Τμήμα 7	Πολιτική σταθεροποίηση του αποτελέσματος
	• Οργάνωση δημοψηφίσματος και απόφαση για απόσχιση/ανεξαρτησία στη χώρα-στόχος, όλα με ισχυρή διπλωματική και επικοινωνιακή στήριξη της επιτιθέμενης χώρας • Το νέο «κράτος» ζητά τη βοήθεια της επιτιθέμενης χώρας
Τμήμα 8	Διαχωρισμός της καταληφθείσας περιοχής από τη χώρα-στόχο
	• Η επιτιθέμενη χώρα προσαρτά την καταληφθείσα περιοχή (Κριμαία) ή • Εγκαθιστά (ανοικτή ή συγκεκαλυμμένη) στρατιωτική παρουσία εκεί, και ξεκινά τον αγώνα εναντίον της κεντρικής κυβέρνησης στο όνομα του νεοσύστατου «κράτους», συνεχίζοντας έτσι να την αποδυναμώνει από πολιτικής, οικονομικής και στρατιωτικής άποψης (Ανατολική Ουκρανία). Μια παραλλαγή είναι μια ανοιχτή εισβολή υπό το πρόσχημα της «διατήρησης της ειρήνης» ή της «διαχείρισης κρίσεων».
Τμήμα 9	Διαρκής περιορισμός της στρατηγικής ελευθερίας κινήσεων της χώρας-στόχος
	• Η απώλεια εδαφικής περιοχής (οικονομίας, πληθυσμού, υποδομών κλπ) οδηγεί σε σοβαρές οικονομικές δυσχέρειες, εσωτερική πολιτική αποσταθεροποίηση και ενδεχομένως σε σοβαρή ανθρωπιστική κρίση • Με την έλλειψη πλήρους ελέγχου επί του εδάφους της, η χώρα στόχος δεν είναι σε θέση να συμμετάσχει σε οποιαδήποτε πολιτική ή στρατιωτική συμμαχία που απαιτεί εδαφική ακεραιότητα

(ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ)

